

*НАРНИЯНЫҢ
БИЖИЛГЕЛЕРИ*

The Voyage of the Dawn Treader
Copyright© CS Lewis Pte Ltd 1952
Inside illustrations by Pauline Baynes
copyright©CS Lewis Pte Ltd 1952

The Chronicles of Narnia®, Narnia® and all book titles, characters and locales original to The Chronicles of Narnia, are trademarks of CS Lewis Pte Ltd. Use without permission is strictly prohibited.

Published in the Tuvan language by Vitaly Voinov through Posokh Publishing under license from the CS Lewis Company Ltd.

www.narnia.com

Покоритель зари

К.С. Льюис

На тувинском языке

Тыва дылче очулга: Н. Ш. Куулар

Редакторлар: В. Войнов, А. Күжүгет

НАРНИЯНЫҢ
БИЖИЛГЕЛЕРИ

Үшкү ном:

ДАН ХАЯАЗЫНЫҢ
УТКУКЧУЗУ

(АЗЫ:
ЧЕР-ДЕЛЕГЕЙ КЫДЫНЧЕ
ЭЖИНДИРИИШКИН)

Клайв Льюис

РО ЕХБ «Посох»
Новосибирск
2011

I

УДУУР ӨРЭЭЛДЕ ЧУРУК

ЮСТЭС КЛАРЕНС ДЕП АТТЫГ, А ФАМИЛИЯЗЫН Хоралыг дээр оол чурттап турган. Ынчаарга ол ындыг фамилияга ылап-ла төлөпtig-даа чораан. Ада-иези ону Юстэс дээр, а башкылары Хоралыг дээр чүве-дир. Эш-өөрү ону чүү деп адаар турганын билбес мен, чүге дээрге ында эш-өөр кайда боор. Оол боду ада-иезин, олар боттарың амгы үениң аажок депшилгелиг улузу кылдыр санаар боорга, «ачай», «авай» дивес, а Гарольд болгаш Альберта дээр турган. Ол өг-бүле үстүг-чаглыг чем чивес, арага ишпес, таакпылавас, кылымал хеп кетпес улус чүведир. Оларда мебель барык омаа-хоң, сырткы чок удуур, сонгалары кандыг-даа агаарлыг да ажык турар.

Юстэс Кларенс дириг амытаннарга, ылавылаарга, курт-кымыскаякка, чүгле олар дириг эвес — кадырып каан хевирлиг болза, ынак оол чүве-дир. Ол номнарга база-ла, чүгле олар таблицаларлыг болза, ынак турган.

А ооң эң ынак эвес улузу төрөл акы-угбалары Питер, Сүүзен, Эдмунд болгаш Лүүси Пэвэнси олар-ла болгай.

Ынчалза-даа Юстэс, оларның ийи бичиизи аалдап кээр дээрге, амьрай берген, чүге дээрге кайы-бир кижини хилинчектексээри аажок болган. Ол боду кошкак оол чүве-дир, Эдмунд дугайында чугаалаваска-ла, Лүүсиге безин күш чедер хире эвес, ынчалза-даа кижини, ылаңгыя ол сээңиинде аалдап турар болза, шоодуп болгаш хомудадып болур эвээш эвес арганы билир турган.

Эдмунд болгаш Лүүси Альберта даай-авазынга шуут-ла барыксавааннар, ынчалза-даа канчаар-даа харык чок болганнар. Оларның ачазын Америкаже чайны өттүр лекциялар номчууру-биле чалаан турган, а авазын, ол он чыл дыштанмаан боорга, ашаа эдертип алган. Питер кырган профессор Керх сугга (ооң бажыңыга уруглар дөртөлээ солун ужуралдарны чурттап эрттиргеннер болгай) кирериниң шылгалдаларынга белеткенип турган. Бир эвес профессор ол-ла бажыңыга хевээр чурттап турган болза, олар база-ла ынаар чоруптар ийик, ындыг-даа болза, ол күжүр аажок ядарааш, чаңгыс өрээлдиг багай бажыңче көже берген болган.

Дөрт уруг-дарыын эдертип аары хөлүн эрттир аар өртектиг боорга, ада-иези-биле Америкаже аян-чорукче чүгле Сүүзен үнүпкен. Ада-иези ону чараш кыс деп санап турган. Сүүзенниң өөренири арай хирелиг болган (арткан бүгү чүвеге ол аажок угаанныг-даа болза), ынчангаш авазы «ол бичиилеринден хөйүнү билип алыр» деп шийтпирлээн. Эдмунд болгаш Лүүси угбазынга адааргавазын оралдашканнар, ынчалза-даа чайны даай-авазының өг-бүлезин-биле эрттирер болганы дээш кедергей сагыжы аарааннар, ылаңгыя Эдмунд. «Сеңээ чүү боор — деп, ол Лүүсиге чугаалап турган, — а мен Юстэс-биле чаңгыс өрээлге чурттаар апаар-дыр мен!..»

Бистиң тоожувус кежээликтей, кажан Эдмунд дунмазы-биле бичии када ийилээн артып каап шыдаан үеде эгелээн. Олар Нарния дугайында, боттарының бүдүү бодап чорууру ынак чуртунуң дугайында, чугаалашпайн канчаар деп. Барык-ла бүгү улуста ындыг, болганчок-ла чүгле сагышта бодап чорууру чурт бар. Эдмунд болгаш Лүүсиге бистен артык аайлашкан-дыр — оларның ындыг чурту шынында бар турган. Олар аңаа ийи каттап чорааннар-даа — ойнап-даа эвес, дүш-дүлде-даа эвес, а херек кырында. Ынаар чүгле хуулгаазын арга-биле чеде бербейн канчаарлар, а оон өскээр Нарнияже барып шыдавас-даа сен,

уруглар ынаар база катап чеде бээринге идегеп-даа турганнар ийик (ылап, оларга ону азаан азы барык-ла азаан-на болгай). Эптиг өй тып алгаш-ла, олар Нарния дугайында чугаалажыр турганын боттарыңар билип тур боор силер.

Уруглар Лүүсиниң өрээлинде, оларның мырыңай чиге дужунда азып каан чурукче көрүп, орунда органнар. Мында бүгү чуруктардан чүгле оозу оларга тааржыр болган. Альберта даай-авазынга чурук, сыр дедир, таарышпас болган (ынчангаш чурукту кырында өрээлге азып кааннары ол), ынчалза-даа үндүр октаптар дээш база дидинмээннер, чүге дээрге ол бир-ле кижиниң кудага белээ болган, а ооң-биле бактажыр хөңнү чок болганнар хире.

Чурукта корабль бар, сактырга, ол сенче дорт-ла ужугуп орар ышкаш. Ооң думчуунда ажык аастыг улу алдын чайыры-биле кылаңнаан, мачтазы чаңгыс, парuzu база чаңгыс — дөрбелчин, өкпең өңнүг. Улунуң алдын бажының артында ногаан хана көстүп турар, а корабльдиң ужугуп үнгени бедик чалгыг көгертир чырып турар. Үр көргениң тудум, ол бүгү улам чоогап, сенче ам дораан көвүк чаштай бээр ышкаш сагындырар. Хат күштүг болган хире, ынчангаш корабль оң талаже бичии ийленип алган, чииги-биле дүрген эжиндирип орар. Хүн база оң талада чырып турганындан, ол таладан суг ногаан болгаш чидиг кызыл өңнүг кылдыр көзүлген. А солагай талада (көрүкчүден оң талада) суг карарып көзүлген.

— Билир сен бе? — деп, Эдмунд чугаалаан. — Бир эвес Нарнияже чеде берип шыдавас болзуңза, ындыг корабльче көөрү-даа берге-дир.

— Чок, көрүп аарга, черле чиигеш дээр-дир — деп, Лүүси чугаалаан. — Көр даан, ол шынап-ла нарнийжи корабльге дыка дөмей-дир!

— Ойнаар хөңнүңер калбады бе? — деп, эжик артынга бүдүү дыңнаалап турган, а ам болдунар шаа-биле багайтыр кочулап хүлүмзүрбүшаан кирип келген Юстэс айтырган. Эрткен чайын ол Пэвэнси сугга тургаш, Нарния дугайында хөй чүве дыңнаан болгаш, бодунуң амгы аалчыларын ооң-биле одап-кыжырыырынга ынак турган. Юстэс олар ону даап бодап алган деп бодавайн канчаар; бир-тээ, бодунуң угааны чүве чогаадып тыварынга четпес болганда, Нарния ону аажок бужургандырап болган.

— Сеңээ чүү херегил? — деп, Эдмунд доңгун айтырган.
— А мен шүлүкчүгөш чогаады шаап алдым — деп, Юстэс чугаалаан. — Мындыг одуругларлыг:

Нарниялап ойнаар киж
Удавайн солуу апаар.

— Бирээде, «Нарния» болгаш «удавайн» аянашпас-тыр — деп, Лүүси эскерген.

— Ол дээрге ассонанс ышкажыл — деп, Юстэс янзыыр-гап харыылаан.

— «Ассонанс» деп чүү чүвөл дээрзин айтырбайн көр! — деп, Эдмунд чугаалаан. — Оон бир чүвө айтырзын деп-ле манап турар-дыр бо. Ыыт чок олур, ынчан чоруй баар чадавас.

Кандыг-даа оол, ону ынчаар хүлээп алырга, чок-ла болза чоруй баар, чок-ла болза оода хорадаксай бээр ийик. А Юстэс ындыг эвес болган. Биеде дег кыжыра аарак каттырымзавы-шаан, ол катап база чугааланы берген.

— Чүл, чурук сонуургап тур силер бе? — деп, ол айтыр-ган. — Таанда-ла, ол силерниң сеткилицерге тааржыр-дыр бе?

— Харыылавайн өршээп көр, а оон башка ол уран чүүл дугайында маргылдаа үндүрер — деп, Эдмунд далаш-биле үзе кирген, ынчалза-даа ак сеткилдиг Лүүси:

— Ийе, сеткилимге дыка кирип тур — деп харыылап чет-тигипкен.

— Бужар-бак чүвө-дир бо, бужар-бак — деп, Юстэс бактай-ла берген.

— А сен ынаар көрбө — деп, Эдмунд саналдаан.

— Чок, а чүгө сен аңаа таарзынып тур сен? — деп, Юстэс Лүүсиден айтырган.

— А мынчангаш боор — деп, Лүүси харыылаан. — Сакты-рымга, корабль херек кырында эжиндирип чоруур ышкаш-тыр. Суг база дириг, кижини өттүрүпкү дег-дир.

Юстэсте харыылапкы дег чүвө бар болбайн канчаар, ынчалза-даа ыыт чокка эрттирипкен: чурукче көргөш, ол чалгыгларның херек кырында көдүрлүп база бадып турарын эскерип каан. Оол назынында чүгле чаңгыс катап корабльге эжиндирген боорда, далай чайгаашкынын шыдашпас болган. Ам, кажан чалгыгларже көрүптөргө, ооң хөңнү булганы берген.

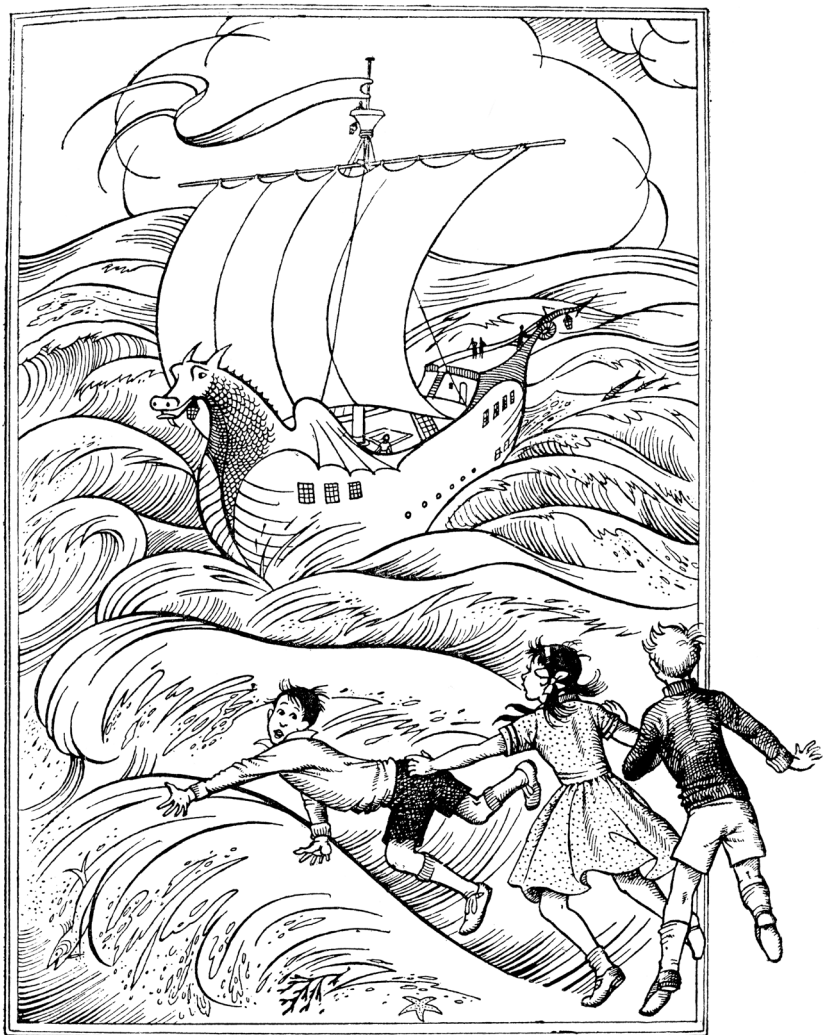
Юстэстиң арны ногаарарып, хая көрнү каапкан, а оон катап база көөрүн шенээн. Ынчан уруглар үжелээн кайгаанындан чожуй бергеннер.

Оларның көргөн чүвезинге бүзүрээриңер берге-ле боор, а олар база карактарынга бүзүрөвээннер. Чурукта шупту чүве шимчеп эгелээн, артында кинода дег эвес кылдыр — ол бүгү хөлүн эрттир тода, чиик, ишкир болган. Корабльдиң думчуу куду бадарга, чаштанчылар өрү ужуп үнер. Оон чалгыг корабль адаа-биле чуглуп эртерге, бичии када ооң ханазы, дүвү көстүш кынгаш, корабль катап-ла куду бадар, оон катап-ла көстүп кээр. Эдмундунун чанында орунда чыткан өөредилге номунун арыннары шылырткайны берип, ол чурук азып каан ханаже ужугупкан, а Лүүси бажының дүгү, хаттыг агаарлыгда дег, ооң чаактарыңче ширбий шаап турарын билип каан. Агаар шынап-ла хаттыг апарган, чүгле ол хат чуруктан эзиннеп кээп турган. Хат-биле кады уругларга ыт-даш база дыңналып кээп эгелээн: чалгыгларның улуг тынары, корабльдиң ханазыңга сугнун чызылаары, дериг-херекселдиң кыжыраары, хаттың сыгыраары болгаш далайның дааш-шимээни. Ынчаарга агаарда чидиг болгаш ажыгзымаар чыт Лүүсини ол болза дүш эвес-тир дээрзинге шынзыдыпкан.

— Соксаңар! — деп, Юстэс сыйыладыр хорадап алгырган. — Чүү ындыг мелегей баштагыл! Болзун, а оон башка Альбертага чугаалаар мен! Ой!

Эдмунд болгаш Лүүси, ужуралдарга чаңчыгып калган улус безин, ынчан: «Ой!» — деп алгыржы бергеннер, чүге дээрге дустуг далай суу хенертен хоо артындан тө чаштыңгаш, оларның бажындан буттарыңга чедир хөме куттуна берген.

— Силерниң бужар-бак чурууңарны үреп кааптар мен! — деп, Юстэс алгыра бээр орта, элээн каш болуушкун бир угда болган: Юстэс чурукче халый берген; Эдмунд, хуулгаазын күштер дугайында чамдык чүүлдерни билир болгаш: «Тур, тениве!» — деп алгырбышаан, ооң соо-биле ыңай болган; Лүүси Юстэстиң өске талазындан сегирип алган; чоғум-на ол өйде (чок-ла болза олар дүрген бичиилеп эгелээннер, чок-ла болза чурук улгадып эгелээн) Юстэс чурукту ханадан дүжүр тыртыптар дээш өрү шурай бергеш, ынаар, чурук иштинче, кире халаан. Ооң чиге мурнунда шил чок болган — а ёзулуг далай, хат болгаш чалгыглар хооже, хаяже дег, дүрген кел чыткан. Юстэс шуут корга бергеш, Эдмунд болгаш Лүүсиден туттунуптарга, олар база хооже ооң соо-биле кире халый бергеннер.

Хензиг када олар шупту дывылап, алгыржып эгелээн, а кажан олар ам-на быжыг туружун тып ап шыдапканда, аажок бедик ак-көк чалгыг оларны хөме апкан соонда, ужур шаапкаш, сөөрткеш чорупкан. Юстэс бар шаа-биле кышкырып эгелээн, ынчалза-даа ооң чидиг кышкызы доп-дораан соксай берген, чүгө дээрге суг ооң аксын дуй апкан.

Лүүси эрткен чайын эки эштип өөренип алганы дээш салым-хуузунга өөрүп четтирип турган. Ооң эмин эрттир эшке-деп эштип бар чытканы-ла шын, суг база чурук даштындан сагындырганындан оранчок соок болган. Ындыг-даа болза, Лүүси сугга дүшпээн, харын-даа идиктерин ушта теп шыдапкан (терең сугга эштип чорааш, ынчаары эргежок чугула). Уруг аксын хаап аарын утпаан, ынчалза-даа карактарын шиммээн. Корабль мырыңай чоогунда болган — ооң шуут-ла кырында ногаан хана көдүрлүп үнген, а үстүндөн улус көрүп турган.

Шак ынчан Юстэс оон сирбектенипкен, оон олар ийилээн суг дүвүнчө бадыпканнар. Кажан олар суг кырынче арай деп эштип үнүп келгенде, Лүүси корабльден ак хептиг кижиги шурай бергенин көрүп каан. Эдмунд ам алгырып турар Юстэсти колдуундан тудуп алган, ооң чанында дырбаңнап турган. Оон уруг бир-ле таныыры арын көрүп каан, ол кижиги ооң эктинден тудуп алган. Корабльде улус алгыржып, ооң кыдындан баштар астыга берген соонда, куду алзы хендирлер, канаттар ужугуп баткан. Эдмунд болгаш демги таныыры кижиги Лүүсини хендир-биле ораай шарыпканнар. Уруг сактырга, ооң арны көгөрип, диштери шаккыңайны бергенинден бо бүгү дыка үр үргүлчүлээн ышкаш болган. А херек кырында үр эвес үе эрткен: корабльде улус ону ханага үстүрбейн кырынче үндүр тыртып алыр эптиг өй манап турганы ол. Ынчап турда-ла, уруг дискээн аажок аартып алган, соогундан сириңейнип, палубага келгенде, аңаа аарышкылыын чүү дээр ону. Ооң соондан — Эдмундуну, а оон Юстэс күжүрнү өрү үндүрүп келгеннер. Эң сөөлүндө таныыры-даа ышкаш алдын баштыг, Лүүсиден каш хар улуг аныяк оол көстүп келген.

— Ка-Ка-Каспиан! — деп, үнү үнүп кээрге, уруг чугаалаан. Ийе, маңа мурнунда келгеннерде, дүжүлгө ээлеп алырынга дузалашканнары Каспиан, Нарнияның аныяк хааны, ол болган. Ынчан Эдмунд база ону танып каан. Үжелээ бот-боттарының холдарын тудушканнар, а оолдар ооргаларын часкашканнар.

— А бо силерниң эжиңер бе? — деп, Юстэсче хүлүмзүрүп эргилбишаан, Каспиан айтырган. А демгизи ол хире назылыг анаала өде берген кижиниң ыглап болурундан оранчок дыңзыдыр ыглап, алгырып-ла турган:

— Мени салыңар, мени дедир салыңар! Маңаа турары меңээ таарышпас-тыр!

— Салыптар че? — деп, Каспиан айтырган. — А кайнаар?

Юстэс корабльдиң ханазынче, далай кырында чуруктун хоозун азы өрээлдиң кезээн-даа көөр дээн дег, маңнап чеде берген, ынчалза-даа чүгле дээр болгаш черниң тудушкаанда барып тутчу берген көвүктүг ак чалгыглар болгаш ак-көк дээрни көрүп каан. Чүрээ аксында келгени дээш, ону чемелеп болбас-ла турган боор. Чүү-ле болдур, ол кузупкан..

— Эй, Ринелф! — деп, Каспиан далайжыларның бирээзинче алгырган. — Дээрги мындаагыларга арагадан эккел! Ындыг эштиишкин соонда чылыгар херек.

Каспиан Эдмунд болгаш Лүүсини «дээрги мындаагылар» деп адаан, чүге дээрге ооң хааннаарының оранчок мурнунда-ла олар база Сүүзен болгаш Питер Нарнияның хааннары болгаш кадыннары турганнар. Ол чуртта үениң эртери бистиинде дег эвес, ынчангаш ынаар чедип, аңаа чүс чыл-даа тургаш, бистиң делегейже ону каапканыңар ол-ла хүнде, ол-ла шакта эглип кээп болур силер. Ынчалза-даа бир эвес маңаа, бистиң делегейвиске, чижээ, бир неделя тургаш, Нарнияже эглип кээр болзуңарза, аңаа ол үеде мунч чыл азы чаңгыс хүн-даа эрте берген болуп

болур, чок болза минута безин эртпээн болуп болур. Ынаар чеде бербээн шааңарда, ону билип ап шыдавас силер.

Ынчангаш Питер эр-кыс дунмалары-биле кады Нарнияже эглип кээрге, ооң чурттакчылары оларны, бистиң Артур хаанны хүлээривис дег, хүлээп алганнар. Шынап, чамдык улус ол Артур ылап-ла эглип кээр деп санап турар (а мен болза шагда-ла өйү келген деп немеп каайн).

Ринелф доңгада бурулаан изидип каан арага болгаш дөрт мөңгүн кундага эккелген. Ам чогуум-на херек чүве ол болган; каш пактан ижипкеш, Лүүси болгаш Эдмунд чылыг оларның таваңгайларынга чедир өттүр шаап бада бергенин ожаап билип кааннар. А Юстэс дырыжаңайнып, дүкпүртүнүп, аңаа хайындырып арыглаан сугдан кылган витаминниг ханды бээрин, ону эрикче дүрген-не дүжүрерин негеп, ыылап-ла турган.

— Эки-ле орукташ биске эккелген-дир сен, хаан — деп, Каспиан Эдмундуга сымыранган, а оол чаңгыс сөс-даа харыылап четтикпээнде, Юстэс катап база алгыра берген:

— О-оо-ой! Тьфу! Бо чүл?! Бо чүдек чүвени менден ырадыңар!

Ындыг-даа болза, ооң бо удаадагы байдалын билип болур болган. Палуба кырынче элдепейлиг амытан үнүп келгеш, оларже далаш чок чоокшулап келген. Ол амытанны күске деп болур силер — шынын чугаалаарга, күске турганы ылап, чүгле ол артыгы даваннарынга кылаштаар, бедии алдан сантиметр чеде бээр. Ооң бажында чиңге алдын куржаг, а ында — узун чидиг кызыл чүг бар. (Күскениң дүгү кара өңнүг болганда, каасталгазы дыка чараш көстүр.) Солагай аспакчыгажы, ооң кудуруу ышкаш, узун селеме сывында салдырган. Күске чайганып турар палуба кырында көрүштүг, түрлүг кылаштап турган, а ооң бодун ап чоруур аян-шинчизи эң-не нарын болган. Лүүси болгаш Эдмунд Нарнияда чугаа билир аңнарның эң-не дидимин, Беруна чоогунга ийиги тулчуушкунга бодун өлүм чок алдар-биле бүргээн Рипичипти ол дораан танып кааннар. Лүүси үргүлчү дег ону холунга тудуп алгаш, чылыг дүгүн суйбаксаан, ынчалза-даа дидинмээн — күскелер хааны Рипичип сеткил-сагыжының ханызынга чедир хомудай бээр ийик. Лүүси ооң-биле чугаалажыр дээш бир дискээниң кырынга олуруп алган.

Рипичип солагай аспакчыгажын бурунгаар, оң аспакчыгажын аткаар сунган, оон ээлдек мөгейип мендилээш, Лүүсиниң

холун ошкап кааш, дортталып кээп, салын бичии долгай каап-каш, чингежек үн-биле мынча дээн:

— Дээрги мындаагыларга хүндүткелим илередип, эң чавыс мөгөйдим! Эдмунд хаанга эң чавыс мөгөйдим! (Ол катап база мөгөйгилеп каан.) Бистиң магалыг эжиндириишकिनивисти боттарыңарның кады чорууруңар-биле албан каастаар силер.

— О-о-ой, ону ыңай аппарыңар! — деп, Юстэс алгырбышаан. — Күскелерге хөңнүм чок! Сургуулдадып өөреткен аңнар-биле эптешпес кижини мен! Кандыг кончуг чүдөк чүвөл... мелегей чоругул... адак соонда, уян чоругул!

— Меңээ билдинип турары-биле — деп, Рипичип Юстэсче топтап көрө каапкаш, Лүүсиден айтырган: — бо чурум чок кижини дээрги мындаагылар силерниң камгалалыңар адаанда бе? Бир эвес ындыг эвес болза...

Ынчан Эдмунд болгаш Лүүси чаңгыс угда чөдүрүпкеннер.

— Чүү кончуг кичээнгей чок мелегей боор мен, көк мөөн ышкажыл силер! — деп, Каспиан бодун чөгенип чугаалаан. — Куду баткаш, эде кеттинип алыңар. Лүүси, сеңээ бодумнун хуу өрээлимни хостап бериптейн, чүгле бисте кыс хеп чок боор деп коргуп тур мен. Сен мээң чуга тончугажым кедер апаар боор сен. Рипичип, дээрги мындаагыларга оруктан айтып бер.

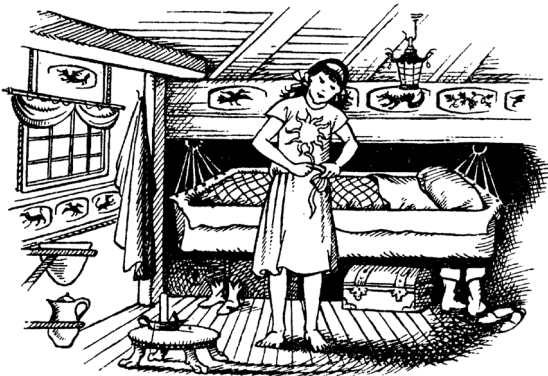
— Кадын кижиге бараан болур дээнде — деп, Рипичип чугаалаан, — алдар-ат дугайында уттуптуп-даа болур... биче кадаан — ынча дээш, ол Юстэсче дошкучурадыр көрө каапкан.

А Каспиан оларны далаштырыпкан, элээн болгаш, Лүүси хаанның өрээлинде барган. Ында бүгү чүвө аңа дыка-ла таарышкан — көк чалгылар хап турар үш дөрбелчин соңга-даа,

столду үш таладан долганган чымчак пөс-биле шап каан чавыс сандайлар-даа, дээвиир адаанда мөңгүн лампа-даа (Лүүси гномнарның нарын ажылын дораан танып каан), эжик кырында алдын Арзылаң-даа. Ол бүгүнү уруг карак чивеш дээр аразында-ла эскерген, оон Каспиан көстүп келгеш:

«Маңаа турумчуп ал, Лүүси. Мен чүгле кургаг хевим ап алыын — дээш, хааржактарның бирээзин үжеп-чиндип чоруй, — сен база, херек чүве тывылза, ажыгла, ажырбас — деп немеп каан. — Өл хепти эжик даштынга арттырып каг, кухняже аппарат-гаш, кургадып каар кылдыр чугаалаар мен.

Лүүсиге, Каспианның өрээлинге шагдан бээр чурттап келген-даа дег, экизи кончуг болган, корабльдиң чайганыры безин ону дүвүретпээн, чүге дээрге Нарнияга кадын тургаш, ол дайга эжиндирип тургулаан чүве-дир. Каспианның өрээли биче-жек, ынчалза-даа чырык, ыяш-биле шап каан (хананың шап каан кезээнде куштар ужуп, виноград сыптары ораажып үнүп, аң-мең селгүүстеп, удулар чалбыраашталып турган) болгаш ары аажок болган. Аныяк хаанның чуга тону арай улуг-даа болза, Лүүси ону арай боорда таарыштырып апкан, а идик аймаа шупту дыка улуг болган, ынчалза-даа корабльге кызыл-даван кылаштаары ооң сеткилинге кирген. Эде кеттингеш, уруг дедир чалгып чыдар сугже соңгадан көргөш, өөрүшкүлүг хандыр улуг тынган. Эжиндириш-кин кайгамчык эки болурунга ол чигзинмээн.

II

КОРАБЛЬ КЫРЫНГА

— ЛҮҮСИ БО КЕЛДИ! — ДЕП, КАСПИАН ЧУГААЛААН.
— Сени манап тур бис. Бо дээрге корабльдин капитаны, Дриниан
ноян-дыр.

Кара баштыг кижиге бир дискээниң кырынга олурупкаш,
Лүүсиниң холун чыттап каан. Оон аңгыда палубада Рипичип
болгаш Эдмунд турган.

— А Юстэс кайыл? — деп, Лүүси айтырган.

— Орун-дөжекте — деп, Эдмунд харыылаан, — аңаа ду-
залаптар харыывыс чок болду-ла бе. Ону эки чаңнаар дээринге,
ол чүгле хорадаар ийик.

— Бис силер-биле чугаалажыр ужурлуг бис — деп, Кас-
пиан медээлээн.

— Ынчанмай канчаар — деп, Эдмунд чугаалаан. —
Чүнүң-даа мурнунда үе дугайында. Бир чыл бурунгаар, сени
дүжүлгеге олуртурунуң шуут-ла мурнуу чарында, бис бо
чуртту каапкаш барган бис. Оон бээр силерниинде чеже хире
үе эрткенил?

— Таптыг-ла үш чыл — деп, Каспиан харыылаан.

— Че, чүл, бүгү чүве анаа бе? — деп, Эдмунд айтырган.

— Кандыг-бир-ле чүве анаа эвес турган болза, күрүнени каапкаш баар харыым бар деп бе? — деп, хаан харыылаан. — Бүгү чүве тергиин эки, оон эки болуру болдунмас-даа. Мээң албатыларым — кижилер, гномнар, кижиги-хуналар, чугаа билир аң-мең болгаш өскелерниң-даа аразында турган байгы алгыш-кырыш чавырлып, байдал тайбыңчый берген. Эрткен чайын кызыгаар чоогунга бистиң кожаларывыс даг-кижилерниң дамын алдарадып кааптарывыска, олар ам биске албан-үндүт төлөп эгелээн. Мен эжиндирип чорумда, чуртту тулган эки түр чагырыкчы Трам ноян башкарып турар. Ындыг гномну сактырдыр силер бе?

— Хайыралыг Трам! — деп, Лүүси амырай берген. — Канчап сагынмас боор! Оон эки шилилге турбас!

— Ийе, кадын — деп, Дриниан бадыткаан. — Ооң шынчызы морзук ышкаш, а дидими... күске ышкаш.

Дриниан «арзылаң ышкаш» дээр бодап турган, ынчалза-даа олче Рипичиптиң топтап көрүп турарын эскерип каан.

— А бис кайнаар эжиндирип бар чыдарывыс ол? — деп, Эдмунд сонуургаан.

— Ол узун төөгү — деп, Каспиан чугаалаан. — Силер сактырыңар чадавас, мен бичии турумда, мээң кара сагыштыг акым Мираз ырак далайларже ачамның эштери болур чеди ноянны, мээң таламче туруп болур кижилерни, айбылап чорудупкан. Мираз оларга Озалааш Ортулуктардан чөөн талада турар бүгү далайны шинчилээрин дааскан.

— Ийе — деп, Лүүси чугаалаан, — оларның чаңгызы-даа ээп келбээн.

— Шын болгай. Ынчаарга мени дүжүлгеге олуртуп турар хүнде, Асланның чөпшээрээни ёзугаар, мен даңгырак берген мен: «Нарнияга тайбың догуннаарга-ла, чөөн чүкче эжиндирип үнүпкеш, ачамның эштерин дилеп тывары-биле азы оларның чок апарганын билип алгаш, өжээнин негеп аары-биле бир чыл, бир хүн эжиндирер мен». Оларның аттары бо-дур: Ревелиан ноян, Берн ноян, Аргоз ноян, Мавроморн ноян, Октезиан ноян, Рести-мар ноян болгаш... ам база утгуп алдым!..

— Руп ноян — деп, Дриниан айтып берген.

— Ийе-ийе, Руп болбайн канчаар — деп, Каспиан уламчылаан. — Мээң кол сорулгам ол-дур. Ынчаарга Рипичип өске-

бир бодалдыг (бүгү улус бичии дайынчыже көрнүп келген), оон-даа артык бедик-чаагай бодалдыг.

— Мээң сеткил-соруум дег бедик-чаагай — деп, Рипичип чугаалаан, — а мээң бодум дег бедик эвес бооп чадавас харын. Чүге чер-делегейниң чөөн кыдыыңга чедир эжиндире берип болбас бис? Мен бодаарымга, Асланның чурту чогуум-на ында. Өндүр-улулг Арзылаң үргүлчү чөөн чүктен, далай ындындан кээп турар-ла болгай.

— Кончуг эки бодал-дыр! — деп, Эдмунд хүндүткелдиг чугаалаан.

— Сен бодаарыңга, Асланның чурту ындыг болур бе? — деп, Лүүси айтырган. — Өскээр чугаалаарга, ынаар чеде берип болур бе?

— Билбес мен, дээрги мындаагылар — деп, Рипичип харыылаан, — ынчалза-даа элдеп чүве бар. Мен бичии турумда, ыяш ээзи кыс мени ажаап-карактап турган, ол меңээ мынча деп ырлап бээр чүве:

Далай чалгыы дээр-биле катчыр черде,
Далайың суу дустуг эвес шак ол черде —
Ында чыдар Чөөн чүктү, мээң өңнүүм,
Ылап-ла ол Чөөн чүктү тып алыр сен.

Ону чүү деп билип аарын билбес мен, ынчалза-даа ол ыры сөстери мээң сеткил-чүрээмни дуурайлапкан.

Лүүси кезек када ыыт чок олургап:

— Каспиан, а бис ам кайда бис? — деп айтырган.

— Ону капитан билир боор — деп, хаан чугаалаарга, Дри-ниан ол дораан карта алгаш, столга чада салыпкан.

— Бис мында бис — деп, ол картага айыткан. — Тодар-гайлаарга, бис маңа дүшште турган бис. Кэр-Паравелден орук аайы-биле апшаар хат-биле үнгеш, бир хонгаш-ла, Галмага чеде берген бис. Аңаа бир неделя болдувус, чүге дээрге Галманың чагырыкчызы дээрги мындаагыларга алдар кылдыр улуг мар-гылдаа эрттирген. Хаанывыс элээн хөй дайынчыларны эзерин-ден дүжүр шаапкан.

— Боду база чаңгыс эвес катап дүжүр шаптырган — деп, Каспиан немеп каан. — Эът-кежим ам-даа көктерлиг.

— ...Хөй дайынчыларны — деп, Дриниан таарзынмайн катаптаан. — Бис бодаарывыска, бир эвес хаанывыс чагырыкчының уруун кадайланып алган болза, ооң сеткили өөрүүр турган боор, чүгле оон чүү-даа үнмеди...

— Ол кыс хыйыр болгаш секпилдиг болду — деп, Каспиан тайылбырлаан.

— Күжүр кысты! — деп, Лүүси кээргээн.

— ...Оон бис Галманы каапкаш бардывыс — деп, Дриниан уламчылаан. — Ийи хонук эшкииштер-биле эжип чордувус, а оон база катап хадып келген, ынчангаш Галманы эрткенивис соонда, чүгле дөрткү хүнде Теревинфияга чеде бердивис. Ол черниц хааны биске эрикке дүжүп үнмезин саналдаан, чүге дээрге оон чуртунда бир-ле хамчык аарыг кедереп турган. Ынчангаш бис хем аксынга, найысылалдан ырадыр якорьну октапкаш, манап эгеледивис. Үш хонгаш, мурнуу-чөөн хат хадып кээрге, Чеди Ортулукче шиглей эжиндирип чоруптувус. Үшкү хүнде бисти пират корабль сүрүп чедип келген (дериг-херекселин көөрге, Теревинфияны хире), а бис чалардан адып эгелээривиске, ол дезер ужурга таварышты...

— Бис ону сүрүп чорупкаш, чыпшыр чедип, илбектежип-кеш сокчуп киргеш, бак хейлерни чылча шаптывыс! — деп, Рипичип немеп каан.

— Беш хонгаш, Чеди Ортулуктуң эң барыыны болур Муилге чеде бергеш, өөштү дургаар эшкииштер-биле эжип эрткеш, таптыг-ла хүн ажып турда, Брэн ортулукта Кып-кызыл Гаваньга якорьну октадывыс, бисти аңаа аажок ээлдек-эвилең уткуп алгаш, аыш-чем болгаш суг-биле сагышка киир хандырдылар. Алды хонганда, Кып-кызыл Гаваньны каапкаш, чөөн чүкче дүрген эжиндирип үнүптүвүс. Ийи-бир хонук эртерге, Озалааш Ортулуктарны көрүп каар бис деп идегээр-дир мен... Түңнеп чугаалаарга, далайга үжен хонгаш, ийи муң ажыг километрни эжиндирип эрттивис.

— А Ортулуктар соовуска каарга, чеже хире эжиндирер бис? — деп, Лүүси айтырган.

— Кым-даа билбес ийин, дээрги мындаагылар — деп, Дриниан харыылаан. — Ортулуктарга чугаалаптары чадаvas.

— Бистиң үеде ында улус боттары-даа билбес турган — деп, Эдмунд эскерген.

— Үндыг болза — деп, Рипичип чугаалаан, — ёзулут ужуралдар чүгле Ортулуктар соонда эгелээр-дир.

Каспиан кежээки чем бетинде олар корабльди шинчип көрүксеп турар бе дээрзин айтырган, ынчалза-даа Лүүси буруу-зунуп турарын медереп билип кааш, мынча дээн:

— Чок, мен баштай Юстэске ужурашкаш кээйн. Далай аары дээрге ат болган берге чүве ышкажыл. Ах, мээң эмимни ап чораан болзумза, ону доп-дораан экиртип каар ийик мен!

— А ол эм мында — деп, Каспиан сагындырган. — Ол дугайында шуут уткан-дыр мен. Кажан сен ону арттырып каарыңга, хааннарның эртине-байлааның бирээзи деп бодааш, ап алган мен. Чүгле... ону далай аары дээш чарыгдаан ажы бар бе?

— Мен чүгле чаңгыс дамдыдан ап алыйн — деп, Лүүси чугаалаан.

Каспиан сандай адаанда турган аптараны ажыткаш, Лүүсиге эки билдингир чараш алмаз шилчигешти уштуп келген.

— Ап ал, кадын — деп, ол чугаалаан, — бо эм сээңии-ле болгай.

Олар оон өрөөлден хүн чыры шыва алган палубаже үнүп келгеннер. Каспиан аалчыларны соңгу талаже эккээрге, олар чадалап куду баткаш, бир ханадан өске ханага чедир сандайлар турган улуг өрөөлге келгеннер. Хүн чыры боже эшкииштер үттерин өттүр дээп, хүн херелиниң чайынналган ойбуннары дээвиирде хөглүг чүгүржүп турган. Каспианның корабли илчирбелеп каан кулдар эжип олулар галера дээр коргунчуг корабль эвес болбайн канчаар. Чүгле хат оожургай бергенде азы гаваньче кирерде, эшкииштер ажыглаарлар; ынчан бүгү улус, чолдак даванныг Рипичиптен аңгыда, бот-боттары солуп, ээлчежип эжер турган.

Сандайлар адаа хостуг, а ортузунда, корабльдин думчуундан дүвүнде өекке чедир, чүүл-бүрү аьш-чем курлавыры-биле долдурган адаккы каът шөйлүп чоруткан: ында далганныг шоодайлар, суглуг болгаш пиволуг доскаарлар, ары чигирлиг доңгалар, арагалыг шилдер, яблуктар, тооруктар, быштактар, дузаан эъттиг хааржактар, галеттер, репа бар. Дээвиирде (азы палубаның иштии талазында) чарын, бут эъттери, шарыг согуналар болгаш далайжылар удуур четкилиг ааткыш орунналар астынган болган. Каспиан бир сандайдан өске сандайже басып, аалчыларны корабльдин соңгу кезээнче аппарат чыткан;

ол кылаштап чорда, Лүүси барык-ла маңнап, а Рипичип агаарга ужугуп чораан.

Удавайн олар ыяш үзүкке чеде бергеннер. Каспиан эжикти ажыдыптарга, палуба адаанда сонгу талада өрээлче олар кирип келген. Мында хамык чүве ындыг-ла таарымчалыг эвес болган. Дээвиір чавыс, ханалар адаанга кээп хенертен чоокшулажы берген, шала барык-ла чок, а чоон шил соңгалар, суг адаанда турар болгаш, кажан-даа ажыгтынмас. Корабльди ам чайгап турган, ынчангаш соңгалар бирде хүнден алдынналы-даа бээр-ле, бирде далай ышкаш кара-ногаан-даа апаар-ла.

— Эдмунд, бис маңаа чурттаар бис — деп, Каспиан чугаалаан. — Силерниң төрелинер орунга удузун, а бис ааткыыш оруннаар азып аар бис.

— Дээрги мындаагылар, меңээ чөпшээрөп көрүнер — деп, Дриниан чугаалап бар чыдырда, Каспиан ону үзе кирипкен:

— Чок-чок, капитан, бүгү чүве шийтпирлеттинген. Силер Ринс-биле (Ринс капитанның дузалакчызы турган) корабль башкараар болгаш, кежээ, кажан бис ырлажып, хөөрежип турувуста, кидин түлүк ажылдап турар-дыр силер. Ындыг болганда, үстүнде турган чериңерге артып калыңар, а Эдмунд хаан биле меңээ маңаа-даа таарымчалыг болур, ажырбас. Бистиң чаа таныжывыс канчап тур?

Көгере берген Юстэс шуурган удавас оожургаар бе дээрзин айтырган.

— Кандыг шуурган? — деп, Каспиан кайгай берген, а Дриниан каттыра каапкаш:

— Шуурган деп ол чүнерил! — деп чугаалаан. — Амгы агаардан экизи турар чүве бе.

— А бо кымыл? — деп, Юстэс хорадап айтырган. — Аңаа чоруй бар деп көрүнер. Ооң каткызындан баш чарлы берги дег-дир.

— Бис эм эккелдивис, сегий бээр сен — деп, Лүүси чугаалаан.

— Ой, мени дүвүретпейн көрүнер! — деп, Юстэс човууртаан, ынчанмыже шилден иже каапкан. Ол: — Чүү кончуг бужар чүвел! — дизе-даа, (өрээл иштинге кайгамчык чаагай амдан тарай берген), ооң арны өң кирип, байдалы черле экижий берген. Юстэс шуурган дээш база бажы аарып турары дээш хомудаарын соксадып, ону эрикче дүжүрерин негеп эгелээн, ол: «Аңаа британ консул-биле доп-дораан харылзажыр мен» — дээн. А кажан

Рипичип: «"Консул" деп чүл ол?» — (күске ону демисежириниң онзагай хевири деп бодаан) деп айтырарга, оол: «Ыя ону безин билбес!» — деп химиренген. Адак соонда, Юстэске эң чоогунда черже олар шыдаар шаа-биле дүрген эжиндирип бар чыдар деп, а ону Англияже чорудуптары айже чеде бээринден белен эвес деп бүзүредиптер аргалыг болганнар. Ынчан ол эде кеттинип алгаш, палубаже үне бээринге хөлүгүр чөпшээрешкен.

Уруглар хөйнү көрүп четтигипкеннер-даа болза, Каспиан оларга алдын улу хевирлиг корабльди көргүскен. Бараан хараар далайжы улу мойнунуң иштинде сандайжыгашта туруп алган, ооң ажык аксын өттүр ырадыр топтап көрүп турар болган. Аалчылар мачтаның шышпык бажынче көдүрлүп үне бергеннер, баштай коргунчуу сүргей болган — сактырга-ла, кээп дүжер ыш-каш сен — артында-ла дөвүн куду бичии палубаже эвес, а далайже. Оон олар Ринс болгаш өске далайжының корабль башкарап штурвал артында турганы черже эрте бергеннер, оларның артында улунуң алдыннап каан кудуруу өрү көдүрлүп орган.

Корабльди «Даң хаяазының уткукчузу» дээр. Ол бистин корабльдарывыстан, Питер хаанның удуртулгазы-биле хааннап тургаш, Лүүси болгаш Эдмундунуң Нарнияга көргени корабльдеринден безин оранчок бичии болган. Каспианның хамааржыры хаан төрезиниң үезинде эжиндириишकिनер кончуг ховар болур турган, ынчангаш кажан ооң кара сагыштыг акызы Мираз чеди ноянны Нарниядан үндүр сывырып турда, ол нояннап Галмадан корабль садып алгаш, ол чер чурттуг далайжылар хөлезилээр ужурга таварышкан. Каспиан нарнийжилерни далайга эжиндиринге катап база чаңчыктырып аар деп шиитпирлээн, ынчалза-даа «Даң хаяазының уткукчузу» — ол хааннай бээрге, туткан корабльдерниң эң экизи — хензигийне болган. Ынчалза-даа

корабль дөмей-ле чараш, аянный болгаш көрүштүг дивес бе; ооң бүгү чүвезин ылап-ла улуг мергежил-биле кылып каан. Юстэске чүү-даа чүве таарышпаан болбайн канчаар, ынчангаш ол «бисте» пароходтар, самолеттар болгаш суг адаанга чоруур хемелер бар деп мактанып турган («Ол харын оларны эки билир боор» — деп, Эдмунд хыйлангылаан), ындыг-даа болза, Лүүси болгаш Эдмунд магадап шаг болганнар.

Корабльди эргип кезээш, өрээлче кежээки чем чиир дээш эглип келгенде, олар дээр барыын чүкте кып-кызыл хаяага бүргедипкенин эскерип, далайның дуссуг амданын билип, чер-делегейниң чөөн кыдыында билдинмес черлер дугайында бодай бергеннер. Лүүси аас-кежиктиинден чугааланып-даа шыдаваан. Юстэстиң чүнү бодап турганын ол боду кымдан-даа эки чугаалап бээр. Эргенинде ол, бодунуң кургаг хевин дедир ап алгаш, доп-дораан карманындан бичии кара блокнот болгаш карандаш уштуп алган. Блокноту ол үргүлчү ап чоруп, ынаар бодунуң демдектерин бижип ап турган — чаңгыс-даа эртем ону сонуургатпаза-даа, демдектер алырынга аажок ынак болгаш, ол кезээде-ле: «Меңээ мындыг демдек салып берди. А сеңээ?» деп айтырар чаңныг чүве-дир. А маңаа демдектер манаар хире эвес болган, ынчангаш ол хүн демдеглели бижиирин шиитпирлеп алган. Бирги бижик бо-дур.

«Август 7. Дүжүм эвес-ле болза, мен бир хонук ажыр бир-ле чүдек корабльде эжиндирип чор мен. Шуурган кедереп тур (далай аарыын тоовазым эки болган-дыр). Бедии аажок чалгыглар хөме ап-ла турлар, а бо деспи сугга чеже-даа катап дүжер часты. Хамык улус чүнү-даа эскербейн турар хевир көргүзүп чорлар, ботгарын көргүзөр дээннер-ле боор азы шынап-ла көрбейн турлар боор (Гарольд анаа улус боттуг чүүлче караан шийип алгаш көөр деп турган ийик). Хемеден бичии-ле улуг бо деспиге далайже үнери кайы хире мелегей чорук-тур! Мында чүү-даа чок болбайн канчаар — салон-даа, радио-даа, ванна-даа, таалап олулар эптиг узун сандай-даа чок. Дүүн мени бүгү булуннарны бир кылдыр эдертип шаг болдулар, а Каспиан бо дээрге океанга эжиндирер улуг корабль-даа дег мактанып турду. Мен аңаа корабль деп чүл дээрзин чугаалап бээрин орадаштым, а ол чүнү-даа билбейн барды, хөлүн эрттир

мелегей болду. Э. болгаш Л. мени деткивээн болбайн канчаар. Л. ам-даа бичии болгаш, айбылды ожаап билбес-тир, а Э., бүгү улус ышкаш, К.-га чашпаалап тур. Ону, өскээр чугаалаарга, К.-ны «хаан» деп адаарлар-дыр. «Мен — республика талалакчызы мен» — дээримге, К.: ”Ол чүү деп чүвөл?” — деп айтырды! Бодаарымга, ол шуут-ла чүнү-даа билбес ышкаш-тыр.

Мени эң багай өрээлде чурттадып кагбайн канчаар. Ол болза ёзулуг-ла хоругдаттырганнар кеземче көөр кара-бажың-дыр. Л. черле шымбай бүдүн өрээл алды. А К. бол-за Л. кыс уруг болурга, ындыг диди. Мен аңаа, Альберта-ның чугаалаары дег, ындыг чүүлдер херээжен улусту чүгле куду көрүп турар деп тайылбырлаарын оралдаштым, а ол билбейн барды, хөлүн эрттир мелегей болду. Мээң бо үңгүрге артып каап болбазымны, маңаа аарый бээрими ол билип болур турган. Э. химириенип болбас дээр-дир. К. бодунуң өрээлин Л.-ге берипкеш, ам бис-биле кады чурттап тур. А оон чүү боорул ынчаш? Улам дакпыш апарды. Ойт, уттуптар частым: мында бир-ле туразы улуг күске ышкаш чүве чоруп турар. Өске улус та канчалзын, а ол меңээ дээр болза, мен ооң кудуруун үзе тыртыштар мен. Аьш-чем — оон дора болбас болбайн канчаар».

Юстэс биле Рипичиптиң аразында баштайгы үскүле-жишшин манап болурундан эрте болган. Дараазында хүндүс, дүштеки чем бетинде, кажан улус шупту столга олурупканда (далайга кижиге үргүлчү чем чиксээр), Юстэс дүвүрөөн алгы-кышкы-биле өрөөлчө казыргылаштыр кире халып келген:

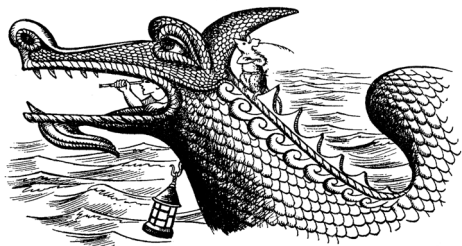
— Аңыңар мени өлүрүп каар часты! Ону хайгаарап көрүңөр! Хомудал кириер мен! Көөр силер, ооңарны узуткап каарын силерге дужаар!

Ынчан эжикке холунда селемелиг Рипичип көстүп кел-ген. Ооң салы дайынзырак сорая берген-даа болза, ол кезээде дег эң ээлдек болган.

— Бүгү улустан өршөөл дилеп тур мен — деп, ол чу-гаалаан, — ылаңгыя дээди мындаагылардан. Бир эвес силер-ни дүвүредиптер мен деп баш бурунгаар көргөн болзумза, бо эрни кезедир дээш, оон эптиг үе шилип алыр ийик мен.

— Чүү болду ынчаш? — деп, Эдмунд айтырган.

А мындыг чүве болган бооп-тур. Үргүлчү-ле корабль хөлүн эрттир оожум эжиндирип чоруур дег кылдыр аңаа сакындырар Рипичип улу бажының чанынга олуруп алгаш, чөөн чүкте дээрже топтап көрүп каап, аңаа ажаакчызы кыстың чогаадып бергени ырны чинге үн-биле оожум ырлаарынга ынак турган. Чайгаашкын чеже-даа күштүг болза, ол быжыг туружун чүден-даа туттунмайн чииги-биле тудуп билир болган; барык-ла палубага чедир халайып бада бээр узун кудуруу аңаа дузалап турганы чадавас. Корабльде бүгү улус ооң ол чаңчылын билир турган, далайжыларга ол тааржыр-даа болган, чүге дээрге таңныылдаар үеде чугаалажыр эш тыпты бээр. Юстэстиң чүге палубага илдиге аарак (ол аңаа кылаштап өөренип ап шыдаваан) чаяннадыр кылаштап бар чытканын билбес мен. Ол горизонтуда чер көрүп турган чадапчок азы кухня чанынга анаа-ла ээртилеңнеп турганы-даа чадапчок. Кандыг-чүү-даа болза, оол халайып баткан кудурук көрүп каш — күткүлгелиг көстүр чүүл болбайн канчаар — ону сегирип алгаш, куду шеле соп, Рипичипти ийи-бир тырыкылапкаш, десе берип, мага хандыр каттырып аары аажок таптыг болур-дур деп шиитпирлээн. Баштай хамык чүве кончуг эки чоруп турган. Дайынчы күске улуг моортайдан бичии-ле аар болган. Юстэс карак чивеш дээр аразында ону кудуруундан дүжүр тырткаш, аян чок сарбая берген даваннар болгаш ажык аасче көргөш, тадыладыр каттыра-ла берген. Ынчалза-даа Рипичип, дуржулгалыг дайынчы, кажанда-даа бодун туттунуп билири болгаш аваангыр чоруун ышкынып көрбээн. Сени агаарга кудуруундан тырыкылап турда, селеме ушта тыртып алыры амыр эвес херек, ынчалза-даа күске ону кылып шыдаан. Юстэс холунда күштүг аарышкыны ийи катап медереп билгеш, кудурукту салыпкан, а дайынчы күске бөмбүк ышкаш палубадан чаштай хона берген соонда, кылаңнааш чаңнык Юстэстиң иштиниң чанынга кызанайнып эгелээн (нарнийжи күскелер «белден куду

дээп болбас» деп дүрүм сагывас, чүге дээрге олар белге чедир холун сунуп шыдавастар).

— Сокса! — деп, Юстэс алгырган. — Ам дораан бо чү-
вең чайлат! Айыылдыг ышкажыл! Мени балыглап каар сен! Че,
болуп көр! Каспианга чугаалаар мен! Сээң хаайыңга хөмээш ке-
дирип каар... сени хүлүп каар...

— Сээң селемең кайыл, чаржынчыг кортукпай?! — деп,
Рипичип сыйтылаан. — Камгалан, оон башка мен сени анаа-ла
эттеп-согар мен.

— Менде селеме чок — деп, Юстэс чугаалаан. — Мен
дайынга удур мен, кандыг-даа демиселге удур мен.

— Соора дыңнадым бе? — деп, селемезин хензиг када
бадырбышаан, Рипичип шыңгы айтырган. — Сен демисежи-
ринден ойталап тур сен бе?

— Че, менден чүнү күзеп тур сен? — деп, балыгланган
холун дүрбүвүшаан, Юстэс айтырган. — Баштак билбестер де!..

— Мээң күзээр чүвем мындыг — деп, Рипичип айыткан:
— сен эки аажы-чаңга — өөренип алып — күскениң — дайынчы
алдар-ады — болгаш кудуруун — хүндүлээр уjurлуг сен! (Тире
турар черлерге ол Юстэсти селемезиниң калбак талазы-биле соп
турган, гномнар кадырган селеме шыкпыыр дег аарышкылыг ул-
даар болган.)

Юстэс шыкпыыштап эттээр кеземче чок школага өөре-
нип турган болбааже, ооң-биле ындыг чүве мынчага чедир
болуп көрбээн. Ынчангаш ол, чайгаашкын үезинде кылаштап
билбес-даа болза, хензиг када-ла бүгү корабльди эрттир чүгүргөш,

өрээлче кире халааны ол. Изиг Рипичип селемезин чайбышаан ону сүрүп маңнап орда, Юстэске селеме чалбыышталчак ышкаш сагындырып чораан.

Өрээлге Юстэске айбылдыг кылдыр селемележир мөөрейни ылаптыгы-биле хүлээп алганнар. Каспиан аңаа селемезин саналдаан, а Дриниан болгаш Эдмунд бир удурланыкчы өскезинден ол хире чавыс болза, чүнү канчалза экил деп маргыжып эгелээннер. Юстэс хөлүе берип, күскеден өршээл дилээш, балыгларын чуп, шарыдып алыры-биле, Лүүси-биле кады өрээлинче чоруй барган. Оон ол орун-дөжээнче оваарымчалыы-биле быктынче чыдып алган.

III

ОЗАЛААШ ОРТУЛУКТАР

— КУРГАГ ЧЕР! — ДЕП, БАРААН ХАРААР ХҮЛЭЭЛГЕЛИГ далайжы алгырган.

Ринс-биле кады палубаның соңгу талазынга турган Лүүси дүрген-не чадалап дүшкеш, мурнуу талаже далажыпкан. Орук ара аңаа Эдмунд каттыжып келген, а Каспиан, Дриниан болгаш Рипичип ында турар болганнар. Соок эртен болуп, көвүктүң ак дүргектери шыпкан кара-көк далай аажок куу ышкаш сагындырган. Мурнунда оң талада, далай ортузунда ногаан тей дег, Озалааш Ортулуктарның эң чоогу — Фелимат көстүп чыткан, а ооң артында Дорннун куу ийлери бедип турган.

— Дорн! Фелимат! — деп, өөрүшкүден адыш часкап, Лүүси хөлзеп алгырган. — Ах, Эдмунд, оларны кайы хире үр көрбээн бис!

— Черле билип шыдавас-тыр мен — деп, Каспиан элдеп-синип чугаалаан, — олар чүгө Нарнияга хамааржырыл? Питер хаан оларны чаалап алган турган бе?

— О, чок! — деп, Эдмунд харыылаан. — Бистиң мурнувуста-ла, Ак Кадай үезинде ындыг турган.

(Чугаалаар-даа дээр болза, мен бодум база чүге ол ортулуктар Нарнияга хамааржырын билбес мен. Билип алзымза, бир эвес ол солун болур болза, дараазында номга силерге төөгүп бээр мен.)

— Эрикке кээп доктаар бис бе, дээрги мындаагылар? — деп, Дриниан айтырган.

— Херээ чок боор — деп, Эдмунд харыылаан. — Бистиң үевисте анаа кижичурттавас чүве, көрүп көөрге, ам-даа ындыг хевээр-дир. Улус шаанда Дорнга чурттап турду, чамдык улус — Аврага, ол болза амдызында көзүлбес үшкү ортулук-тур. А Фелиматка хой кадарар турган чүве.

— Ындыг болганда, ону оюп эрте бээр-дир — деп, Дриниан түңнел үндүрген. — Дорнга дүшкеш үнер-дир. Эшкииштер ажыглаар болган-дыр бис.

— Фелиматка барбазывыс кончуг-ла харааданчыг-дыр — деп, Лүүси хомудаксап чугаалаан. — Мен анаа аян-тээлеп чоруксаар ийик мен. Ында ындыг ээн... ынчалза-даа эки, көк оът-сиген-даа, меде-даа, ыржым далай агаары-даа...

— Мен база шимченип, агаарлап кылаштаарынга удур эвес мен — деп, Каспиан чөпшээрешкен. — Мынчаар-дыр аа, эрикке дүжүп үнгеш, хемени дедир чорудуптаалы. Ортулукту кежир кылаштай бээр-дир, а корабль бисти өске таладан ап алгай-ла.

Бир эвес Каспиан оон дуржулгалыг турган болза, ынча дивес ийик; а ынчан ол санал шуптузунга таарышкан.

— Ой, бараалыңар! — деп, Лүүси изии-биле деткээн.

— Бистиң-биле баар сен бе? — деп, палубага шарып каан холдуг көстүп келген Юстэстен Каспиан айтырган.

— Баар мен, баар, чүгле бо хайлыг деспиден-не ырак чоруур-ла болза — деп, Юстэс харыылаан.

— Хайлыг деспи? — деп, Дриниан катап айтырган. — Ол чүү дээриң ол?

— Бүгү сайзыраңгай чурттарда — деп, Юстэс ёзуургап чугаалаан, — корабльдер аажок улуг болур болгаш, кайда тура-рыңны — кургаг черде бе азы далайда бе — уттуптар сен.

— Ынчан эжиндирген херээ чүл? — деп, хаан кайгай берген. — Дриниан, хемени сугже дүжүрерин дужаавыт.

Хаан, Рипичип, Лүүси, Эдмунд болгаш Юстэс хемеже олурупкаш, эрикче эжиндирип чорупканнар. Олар аңаа дүжүп үнерге, хеме дедир эжиндирип чорупкан, а олар, корабльдиң кайы хире ынай кылдыр көстүрүн кайгап, ооң соондан үр-ле көрүп туруп калганнар.

Лүүси кызыл-даван болбайн канчаар (ол идиктерин демне сугга уштуп каапкан-на болгай), ынчалза-даа чымчак чиңгис кырлап чорзуңза, ол ажырбас. Кургаг черге катап база баары, хөрзүн болгаш сиген чыды тынары, үр эжиндириишкин соонда черле ындыг болуру дег, эгезинде чер бут адаанга чайганып-даа турар болза, экизин чүү дээр. Мында, далайга бодаарга, чылыг болган, Лүүсиге изий берген элезинге кылаштаары дыка таарышкан. Дээрде хамнаарак ырлап турган.

Олар ортулуктуң ханызынче, бедик эвес-даа болза, шору кадыр тейже үнмүшаан бар чытканнар. Тей бажынга олар хая көрүнмейн канчаар ийик: корабль, улуг доос-кара дег, хүнге чайынналып, соңгу-барыын чүкче оожум эжиндирип бар чыткан. Тей кырын ашкаш, чорумалдар ону оон ынай көрбөөннер.

Ындыг-даа болза, олар делгем өөш аңгылаан Дорн ортулукту, а ооң артында, арай солагай талада Авра ортулукту көрүп кааннар. Дорнда Чиңге Гавань дээр ак хоорайжыгашты ылавылап көөрү берге эвес болган.

— А бо кымнарыл? — деп, Эдмунд хенертен айтырган.

Оларның бадып бар чытканы ногаан шынаада даштын-дан көөрге, каржызымаар алды азы чеди чепсектиг эр кижилурган.

— Бис кымнар бис дээрзин оларга чугаалаванар — деп, Каспиан сагындырган.

— Чүге ирги, дээрги мындаагылар? — деп, Лүүси ону эктинге ап чоруурунга чөпшээрешкен Рипичип айтырган.

— Бодап көөрүмге — деп, Каспиан тайылбырлаан, — мында улус Нарния дугайында шагдан бээр дыңнаваан боор. Олар боттарын бистиң албатыларывыс деп санавайн турар чадавас. Ынчан хаан деп адаттынары айбылдыг бооп болур.

— Бисте хылыш-селеме бар болгай, дээрги мындаагылар! — деп, Рипичип дүжүп бербес тура-соруун илереткен.

— Ийе, Рипичип, билир мен — деп, Каспиан чугаалаан. — Ындыг-даа болза, бо үш ортулукту катап база эжелеп аарын күзээр болзумза, мен бээр моон хөй шериг ап алгаш кээр ийик мен.

Ынчан олар билбези улуска чоокшулап келгеннер. Ортулукчуларның бирээзи, улуг-шыырак кара баштыг киж:

— Экии, уруглар! — деп дыңзыдыр мендилээн.

— Экиивеңер — деп, Каспиан харыылаан. — Озалааш Ортулуктарда тус чер чагырыкчызы бар бе?

— Бар, канчап чок боор чүвөл! — деп, эр киж харыылаан. — Ооң ады Мугулас. Ол дуу ында, Чиңге Гаваньда. Бистиң-биле кады ижиптиңер, уруглар!

Каспиан, анаа база ооң-биле кады чорааннарга ыяш адаанда олурар улус таарышпаан-даа болза, өөрүп четтиргенин илередип, чөпшээрешкен. А олар дашкаларны чүгле көдүрүп аары билек, кара баштыг киж бодунуң эштеринче имнептерге, карак чивеш дээр аразында чорумалдарның шуптузун тудуп алгаш, чөпсээн хураап, хол-будун хүлүп каапканнар — шуптузун, чүгле бар шаа-биле дырбаннап, ызырып турган Рипичиптен аңгыда.

— Тэкс, бо амытан-биле оваарымчалыг бол! — деп, баштыңчызы чугаалаан. — Кемдедип кааптың халак. Ону дээш хөйнү төлээр.

— Кортук, бак сагыштыг хей! — деп, Рипичип алгырган. — Мээң селемемни ап бер база, кортпас болзуңза, мээң даваннарымны салывыт!

— Ана ала карак даалыктаар! — дээш, баштыңчы киж сыгыра каапкан. — Ол чугаалап билир-дир! Элдеп чүве-дир оң! Ону садыпкаш, 200 чөс чоос алыр бис...

— Аа, мындыг амытан ышкажыл сен! — деп, Каспиан чугаалаан. — Оор болгаш кулдар садыкчызы! Ында кижиге чоргаараар чүү барыл!

— Ой-ой-ой! — деп, демгизи харыылаан. — Аксың тыртып ал. Силер эп-чөп-биле болза, бис база эп-чөп-биле бис, билдиң бе?! Мээң ажылым ындыг-дыр. Билир шаам-биле ажылдап ап чор мен, а сен киришпеске киришпе.

— Бисти кайнаар аппаар силер? — деп, Лүүси арай боорда чугааланган.

— Чиңге Гаваньче — деп, кулдар садыкчызы харыылаан. — Даарта аңаа базаар хүнү боор.

— Ында англи консул бар бе? — деп, Юстэс айтырган.

— Ол чүл? — деп, демгизи кайгай берген.

Юстэс үр-ле тайылбырлаарын оралдашкан, ол шагзыраваанда-ла, кулдар садыкчызы ону үзе кирипкен:

— Че, шуугаары болзун! Чугаалаар күске — эки-дир, а моозу кымны-даа баары каткыже каттыртыр-дыр... Чоруптаалы, эш-өөр.

Дөрт туттурган кижини быжыг, ынчалза-даа аарышкылыг эвес кылдыр узун хендирге баглааш, эрикче алгаш чорупканнар. Рипичипти холга көдүргөш аппарат чытканнар. Ооң хаайынга хөмээш кедирер деп кыжанырга, ол ызыраарын соксаткан, ынчалза-даа бар шаа-биле чаңчаттынып-ла турган. Кулдар садыкчызы канчап ындыг дорамчылаалды шыдажып турар чор деп, Лүүси кайгап ханмаан, а демгизи Рипичипти черле үзе кирбээн, а күске тыныш алыр дээш ыттавайн баарга-ла: «Шууга че!» азы: «Ах, чаражын!», азы: «Багай-оол, сен чүгле дыңна даан, бүгү чүвени шынап-ла билип турар ышкаш!», азы: «Кым ону өөредип каан дээр сен?» деп турган. Ындыг сөстөр Рипичипти чаа хорададып, адак соонда ол өжүккенинден тыныжы муңгашталып, ыт чок барган.

Дорн ортулуктуң дужунда эрикче үнүп келгеш, чорумалдар бичии суурну, суг чанында узун хемени, а оон бичии ыракта эрги болгаш хирлиг корабльди көрүп кааннар.

— Мындыг-дыр эвес бе, эш-өөр — деп, кулдар садыкчызы чугаалаан. — Шимээн үндүрдүңер халак, хараадай бээр силер. Корабльче үнүңер, кылаштап марш!

Ынчалза-даа ол өйде бир-ле бажыңчыгаштан (чемненир, арага ижер бичии чер турган боор) даштындан көөрге, сеткилсагышка тааржыр кижиге үнүп келгеш:

— Бо чүү чүвөл, Хаважык? Ам база садыглап тур сен бе?
— дээн.

Хаважык дээр кулдар садыкчызы мөгөйип кааш, чашпаа аян-биле:

— Ийе, хайырааты — деп харыылаан.

— Бо оол дээш чежени алыксап тур сен? — деп, Каспианче айытпышаан, демги кижиге айтырган.

— Ах — деп, Хаважык улуг тынган, — силер, хайырааты, черле эң экизин көрүп билип алыр силер. Кым-на силерни мегелеп шыдаар деп. Ылап-ла бо оол меңээ аажок таарышкан чүвө. Аңаа ынак апардым де... Сеткилим чымчак-тыр, шуут-ла ажыл-херээмни октагы дег! Ынчалза-даа мындыг садып алыкчыга...

— Бодунуң өртөөн ада, кажарбай — деп, ол кижиге ону үзө кирген. — Сээң хирлиг ажыл-херээң дугайында дыңнаксавайн-дыр мен.

— Үш-ле чүс, хайырааты, үш-ле чүс, ол безин чүгле силерге...

— Чүс бежен.

— Ой, өршээп көрүнер! — деп, Лүүси чанны берген. — Бисти чарбайн көрүнер! Бир эвес чүгле билир турган болзуңарза...

Ынчалза-даа Каспиан ам безин ол кымыл дээрзин ажыдар хөңнү чогуң көрүп кааш, уруг дораан ыгыттавайн барган.

— Чүс бежен — деп, садып алыкчы катаптаан. — Билип ап көрөм, кысчыгаш, чеже-даа харааданчыг болза, шуптуңарны садып ап шыдавас-тыр мен. Оолду чежип салывыт, Хаважык. Өскелерин хомуудады бердиң халак!

— Ол чүү дээринер ол, хайырааты! — деп, Хаважык хөлзөй берген. — Өскелер та кандыг, а мен бараанымны хомудатпас кижиге мен! Кырым сынар, олар меңээ ажы-төлүм дег!..

— Ындыг бооп чадавас — деп, ызыгууртан кижиге шыңгы чугаалаан. Коргунчуг өй-даа келген. Каспианче чежип салып-каннар, чаа ээзи аңаа:

— Мээң соомдан чорувут! — дээн. Лүүси ыглап бадырыпкан, Эдмундунуң арны агара берген. А Каспиан оларже эргилип келгеш:

— Хөлүйбөңер, өннүктер! Бүгү чүвө эки болур. Ужурашкыже! — дээн.

— Кысчыгаш — деп, Хаважык сагыш човаан, — өөлөдир ыглавайн көрүңер, оон башка даарта силер дээш меңээ эвээшти бээр. Ыглаан херээ чүл? Ажы чок чүвө-дир.

Оларны хеме-биле корабльче аппараттар, өске туттурган улус турган караңгы болгаш хирлиг адаккы каытка олуртуп кааннар. Хаважык пират кижилер дээрзин билип аары берге эвес болган. Ол ортулуктар аразында эжиндирип, тудуп шыдаар-ла бүгү улун тудуп ап турган. Уруглар маңа чаңгыс-даа таныыры кижиге журашпааннар: барык шупту туттурган кижилер Галмадан азы Теревинфиядан болган. Олар тараа саваңыга Каспиан-биле чүү болганын даап бодап олурганнар, а Юстэс оларны, оон аңгы улус шупту буруулуг дег, кончуп-ла турган.

А Каспиан-биле мындыг чүүл болган. Ол бодунуң ээзи-биле кызаа доора кудумчулап суур ындында улуг аяңче үнүп келгеннер. Ызыгуурган кижилер ынчан хая көрүнүп келген.

— Менден кортпа, оол — деп, ол чугаалаан. — Сени хомудатпас мен. Бир кижиге дөмей боорунга, сени садып алдым.

— А кымга ирги, хайырааты?

— Мээң чагырыкчым, Нарнияның хаанынга.

Каспиан ынчан диттигип:

— Хайырааты — деп чугаалаан, — мен болза силерниң чагырыкчыңар, Нарнияның хааны Каспиан-дыр мен.

— Оо, дидим эр-дир сен! — деп, эр кижилер чугаалаан. — Чүнүң-биле ону шынзыдар сен?

— Бирээде, боттарыңар мени танып кагдыңар — деп, Каспиан харыылаан. — Ийиде, кым силер дээрзин чугаалап шыдаар мен. Силер — мээң акым Миразтың далай ындынче шөлүпкени, мээң ам дилеп чоруурум чеди ноянның бирээзидир силер. Оларны Аргоз, Берн, Октезиан, Рестимар, Мавроморн... болгаш... чок, сагынмас-тыр мен. А, үште, меңээ селемеден бээр болзуңарза, Нарнияның хааны, Кэр-Паравелдин чагырыкчызы, Озалааш Ортулуктарның тергийдекчизи Каспиан мен дээрзин херек кырында шынзыдыптар мен.

— О, дээр-деңгер! — деп, ноян хөлзеп үнген. — Бо дээрге ооң ачазының үнү-дүр! Мээң чагырыкчым! Дээрги мындаагылар! — ынча дээш, ол бодунуң хаанының холун ошкап каар дээш, бир дискет кырынга олурупкан.

— Силерниң чидирген акшанарны, хайырааты — деп, Каспиан чугаалаан, — мээң акша-хөрөңгимден эгидип бээр.

— Мен акшамны ам-даа бербедим — деп, Берн ноян харыылаан (ызыгуурган кижилер ылап-ла ол болган). — Бербес-даа мен деп идегеп тур мен. Губернатор-биле чүдек-бузар кижилер

садыглажылгазының когун үзер дугайында та чеже катап көгүдүп чугаалашкан чүве!

— Хайырааты — деп, Каспиан чугаалаан, — мында, Ортулуктарда, чүү болуп турарын таптыг чугаалажыр ужурлуг бис. Ынчалза-даа баштай бодунарның төөгүнерни хөөрөп берип көөр силер бе.

— Бөдүүн төөгү ийин, дээрги мындаагылар — деп, Берн эгелеп алган. — Өске ноянна-биле бээр эжиндирип чедип келгеш, бо чер чурттуг уругга ынакшый бергеш, оон ыңай эжиндирген херээм чогу билип кагдым. Силерниң акыңар чагырган Нарнияже эглир аргам бар эвес. Кадайланып алгаш, оон бээр мында чурттап турарым бо.

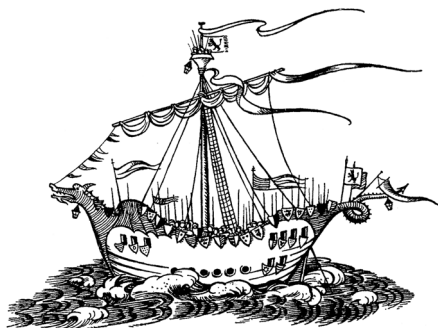
— А ол губернатор кандыг кижил? Ол бодун мээң албатым деп санап турар бе?

— Сөс кырында санап турар. Ол хаанны үргүлчү, тааржыр-даа, таарышпас-даа черге, сактып чугаалаар. Ынчалза-даа маңаа дириг ёзулуг хаанны көрүп кагза, өөрүүр болду-ла бе. Бир эвес силер, дээрги мындаагылар, оон мурнунга камгаланып шыдавас, чепсек чок көстүп кээр болзуңарза, ол силерге бүзүрөвээн хевир көргүзөр. Силерниң амы-тыныңар айыылга таваржып болур. Силер-биле кады хөй кижил бар бе?

— Мээң кораблим — деп, Каспиан чугаалаан, — ам ортулукту оюп эртип турар, ында үжен хире чепсегленген дайынчы бар. Хаважыкче халдааш, мээң эштеримни хостап алза чүл?

— Мен-не ыңдыг сүме бербес ийик мен — деп, Берн харыылаан. — Тулчуушкун эгелей бээр болза, Чиңге Гаваньдан ийи азы үш корабль Хаважыкка дузалап эжиндирип кээр. Мен бодаарымга, хөй шериг барын элдээрткеш азы хаанның бодунуң ады-биле коргудупса эки. Ынчан бо херекти тулчуушкун шиитпирлевес. Мугулас аажок кортук кижил, ону коргудуптары чайлыг херек.

Ам-даа элээн чугаалашкаш, Каспиан болгаш Берн сууржугаштың арай барыын талазынга эрикче бадып келгеннер. Аңаа Каспиан бодунуң эдискизин ап алгаш, этсипкен. (Ол болза Сүүзен кадынның хуулгаазын эдискизи эвес чүве-дир — Каспиан ону бодун түр када солуп турар Грам ноянга арттырып каан турган.) Таңныылдаар черге турган Дриниан медээ манан болгаш, үннү дораан танып каан, корабль эрикке чоокшулап келген, оортан хеме эжиндирип үнүпкен.

Бичии болгаш, Каспиан биле Берн ноян корабль кырында барып, Дринианга тургустунган байдалды тайылбырлап бергеннер. Дриниан база туттурган кижилерлиг корабльче халдаарын саналдаан, а Берн ноян анаа мурнунда дег удурланган.

— Дорт эжиндиринер, капитан — деп, ол чугаалаан. — Аврада мээң ээлээн черлерим бар. Чүгле хаанның тугун көдүрүп, ханаларга бүгү дозуг-камгаладдарны азып алыңар база шыдаарла бүгү улуска палубаже үнө бээрин дужааңар. А оон ыңай солагай талакы ханадан элээн каш медээден бериңер.

— Кымга? — деп, Дриниан кайгап айтырган.

— Кымга деп чүңерил? Арткан корабльдерге болбайн канчаар! Олар чок-даа болза, Мугулас олар бар деп бодаар ужурлуг.

— Билдингир-дир — деп, холдарын дүрбүвүшаан, Дриниан чугаалаан. — Чүү деп медээлээр бис? «Дужаарым болза: Авраның мурнуу ужун оюп эрткеш, якорьну...»

— ...Берниң ээлээн чериниң чоогунга дүжүр октаңар — деп, ызыгууртан кижини төндүрүп каан. — Тергиин-дир оо! Силер ёзулуг флоттуг-даа келген болзуңарза, ону Чинге Гаваньга дөмей-ле көрбестер ийик.

Кул садыгжызының кораблинде халаазырап олурар эштериниң дугайында Каспиан муңгарап сактып турза-даа, хүннүң арткан кезээ аңа таарымчалыг эрткен. Кежээ (олар үргүлчү эшкииштер-биле эжип бар чытканнар) корабль Дорн ортулукту соңгу-чөөн таладан оюп эрткеш, Авраның чөөн эриин дургаар эжиндиргеш, мурнуу эрик чанында чараш мугулдурже кирип келген, ында Берн ноянның дүжүткүр чери мырыңай сугже бадьып келген чыткан. Ол черде тараачыннар, шупту хостуг улус, ажылдап турган; эниниң черинде хөглүг тайбың байдал тергиидээн.

Корабль якорун сугже октаптарга, бистиң маадырларывысты чавыс бажыңга аажок улуг хүндүткел-биле хүлээп алган. Бажың ээзи, ооң аянын-чаагай кадайы болгаш хөглүг кыстары аалчыларны хөгледип турганнар, а караңгылай бээрге, Берн ноян бодунуң кижизинге даартагы хүнге хамык чүвени белеткеп каар даалга берип, ону кожа ортулукче чорудупкан.

IV

КАСПИАН ОРТУЛУККА ЧҮНҮ КЫЛЫП ТУРГАНЫЛ

ДААРТАЗЫНДА ЭРТЕН БЕРН НОЯН ААЛЧЫЛАРЫН эртежик оттурупкаш, эртенги чем соонда Каспиандан ол бодунуң улузунга чепсегленип алырын дужаарын дилээн. «А кол-ла чүве — деп, ноян немеп каан, — өндүр-улулгу тулчуушкун бетинде ат-сураглыг хаанга чогууру дег көстүр ужурулу силер». Ынчаар кылганнар-даа. Удавайн Каспиан бодунуң улузу-биле үш улулгу хемеге Чиңге Гаваньче эжиндирип чорупкан. Хаан боду олурган хемениң соңгу бажында тук киискээн, эдиски этсир кижии оочанында турган.

Олар Чиңге Гаваньга чеде бергенде, Каспиан хемелер доктаар черде оларны уткуп турар мөөң чонну көрүп каан. «Дүне када шапкынчы чорутканымың чылдагааны ол-дур — деп, Берн тайылбырлаан. — Мында чыгылып келгеннер — шупту ак сеткилдиг улус-тур, мээң эш-өөрүм-дүр». Каспиан эрикче дүжүп кээри билек, хөй үннүг «ура!» болгаш «Нарния! Нарния!», «Хаан делгерезин!» деп алгылар чаңгылганган. Таптыг-ла ол өйде (шапкынчы

ол дугайында база сагыш салган) хоорайны бир кылдыр коңгалар этси берген. Каспиан хаанның тугун бурунгаар үндүрүп, труба этсирин дужааган. Эр кижилер шупту хылыш-селемезин хыннарындан ужулгаш, кудумчуларга байырымныг, соңга шилдерин сириледир басып чорупканнар, а чепсек-херекселдин (хүннээрек эртен турган) кылаңнашканындан, оларже кымдаа чиге көрүп шыдаваан.

Эрикче дүшкен бөлүктү баштай чүгле Берниниң шапкынчызының сагындырганы улус мендилээн, өске улус анаа-ла чүү болуп турарын билбээн. А удавайн оларга аажок ховар көөрү чыскаалдарга кедергей ынак хоорай чурттуг оолчугаштар каттыжып келген. Оон кудумчуларже база-ла чыскаалдарга ынак боорда, дааш-шимээннигде болгаш корум-чурум чокта, школаже барбас тергиин эки чылдагаан тыптыр дээрзин билир арай улуг оолдар сөктүп үнүп келген.

Кырган кадайлар база эжик-соңгадан бакылап, кайгангаш турупканнар — хаан боду моорлап келгенде, кандыг оюн-баштак турар деп, губернатор эвес ышкажыл! Аныяк херээженнер база чыда калбаан, чүге дээрге Каспиан, Дриниан-даа, арткан бүгү аалчылар-даа аянныг, чараш эрлер турган. А оон эр улус чедип келген — херээженнер кымнарже кайгап турарын көөрлери ол. Кысказы-биле чугаалаарга, Каспиан бөлүк улузу-биле хаалга эжиинче чедип кээп турда, барык бүгү хоорай дыңзыдыр алгырбышаан, ооң соо-биле чоруп орган. Отчеттар, доктаал-саавырлар оваазын эмгелеп олурган губернатор ол алгы-кышкыны дыңнап каан.

Каспианның эдиски этсир кижизи хүлээлгезин күүсетпишаан: «Бодунуң ынак болгаш шынчы чалчазынга албанның аян-чоруу-биле келген Нарнияның хаанынга хаалганы ажыдыңар!» — деп алгырган. Ынчан Ортулуктарга ажил-амыдыралдың агымы таваары кончуг турган. Хаалгада бичежек эжик ажыттына берген, оортан үвүрерти удуп каапкан таңныыл камгалал бөрт орнунга хирлиг эрги шляпа кеткен база холунда дадарык баштыг чыда туткан үнүп келген. Ол кылаңнаан хылыштарже көрүпкеш, карактарын чивеннедип, шыылааш үн-биле чугаалаан:

— Хагдынган, хагдынган! Чүгле тош шактан он шакка чедир шуббота шанында хүлээп алып!

— Хаанның мурнунга шляпаң ужул! — деп, Берн ноян диңмиредир дужаагаш, дайынчы хол-хап кеткен холу-биле таңныылдың эктинче часкаптарга, шляпа боду-ла кээп дүшкен.

— Аа? Шүү болду? — дээрге, таңныылче кым-даа кичээнгей салбаан. Каспианның ийи шерии эжикче кире халааш, аажок дадарып калган дээктер-биле элээн үрелдешкеш, хаалганы аңгайтыр ажыдыпканнар. Ынаар улузу-биле кады кире бергеш, Каспиан шивээ иштинде шөлчүгөшке келген. Элээн каш таңныыл ында анаа-ла ол-бо кылаштажып турган, а артканнары бир-ле чүвени маң кадында чедир дайнанмышаан, кым кайыын уш-баш чок үне халчып кээп турганнар. Оларның чепсээ, дериг-херексели база дадарып калган, ынчалза-даа кандыг-бир кижиге дужаал берген болза азы херектин ужурун билир турганнар болза, олар мүн-не дайылдажып шыдаптар турганнар ийик. Ынчалза-даа Каспиан оларга миннир чай бербейн барган.

— Даргаңар кымыл? — деп, ол дыңзыдыр айтырган.

— Мен-не боор мен — деп, шагзыргай, кояаргак, дериг-херексел чок шору аныяк кижиге харыылаан.

— Мен Нарнианың хааны мен — деп, Каспиан чугаалаан, — бээр келгеним-биле коргуушкун эвес, а өөрүшкү эккээрин күзеп тур мен. Чүгле ынчангаш мен сеңээ шериглериңниң чепсээ болгаш дериг-херекселиңниң дугайында чүү-даа дивес мен. Сени өршээп каарым ол. Бодунуң шериглериңге арагалыг доскаардан ажыткаш, мээң алдар-кадым дээш ижерин дужаа, ынчалза-даа эртен мен маңаа, шивээге, элбер-самдар тоянчылар эвес, а ёзулуг дайынчылар көөр ужурлуг мен дээрзин утпа. Ол дээш сагыштан сал, оон башка килеңней бээр мен.

Дарга кайгаанындан аксын азадыпкан, а Берн ол дораан:

— Хаан делгерезин! — деп алгырыпкан. Шериглер оларга арага бээр деп турарын билип кааш, ол кыйгыны дыңзыдыр деткээннер. Оон Каспиан бодунуң улузунга иштики шөлчүгөшке артарын дужаагаш, боду Берн, Дриниан болгаш дөрт шериг-биле кады залче кирип келген.

Стол артында, залдың ырак ужунда, секретарьларга хүрээлеткен Мугулас губернатор олурган. Оң хевир-дүрүзү хорадаанзыг, бир шагда өртең-кызыл бажының дүгү шуут бууарып калган болган. Ол кирип келген улусче көрнү каапкаш, ол дораан саазыннарже арнын чажырыпкаш, ала-чайгаар чугааланган:

— Айның ийиги субботадын-ла эртенгиниң тос шактан он шакка чедир.

Каспиан Бернче имнепкеш, кыдыынче чайлай берген. Берн болгаш Дриниан столче чеде бергеш, ону ийи таладан

туткан соонда, көдүргөш, азыгче ыңай октапканнар. Стол аңдарлы бээрге, саазыннар, чагаалар, папкалар, кызыткылар, ручкалар болгаш таңмалар ооң кырындан шалаже шааладыр төктүп баткан. Оон Мугуластың бодун каржы эвес-даа болза, демир кыскаш-биле дег, сегирип алгаш, сандай мурнунга тургузуп кааннар, а сандайже ол дораан Каспиан олурупкаш, ийи дискээнче хынындан ужулган хылыжын салып алган.

— Дээрги — деп, Мугуласче топтап көрбүшаан, Каспиан чугаалаан. — Силер бисти манап турганывыс дег эвес кылдыр уткуп алдынар. Мен — Нарнияның хааны-дыр мен.

— Меңээ ол дугайында биживээн — деп, губернатор чугаалаан. — Протоколдарда база чүү-даа чок-тур. Кым-даа чүү-даа чугаалавады. Ол чүү деп чүвөл? Чугаалажышкын кылырынга белен мен, кандыг чүүлдер...

— Силер, хайырааты, бодунарның хүлээлгелеринерни канчаар күүседип турар эвес силер, хынаар дээш келдим — деп, Каспиан уламчылаан. — Мени ийи чүүл онза дүвүредип тур. Бирээде, Нарния силерден чүс бежен чыл дургузунда албан-үндүт ап көрбээн-дир...

— Ол айтырыгны бис Чөвүлелге дараазында айда көдүрөр бис — деп, Мугулас чугаалаан. — Бир эвес санал хүлээп алдынар болза, келир чылдың бирги хуралынга чедир саң-хөө байдалының дугайында илеткел белеткээр тускай комиссия тургузар бис...

— Бистин хоойлувуста — деп, Каспиан үзе кирген — тодаргай бижээн: бир эвес албан-үндүт төлеттинмейн турар болза, чыглы берген өрениң шуптузун губернатор боду төлээр деп.

Мугулас көзүлдүр-ле дүвүрей берген.

— Ол дугайында чугаа безин турбас ужурлуг! — деп, ол хөлзеп алгырган. — Экономика аайы-биле болдунмас чүве-дир... э-э-э... Дээрги мындаагылар баштактанып тур боор.

Ынча деп тура, Мугулас чалавааны аалчылардан канчап адырлып аарын эргилдир бодап шаг болган. Каспианда чүгле чаңгыс корабль барын ол билген болза, дүне када аалчылары бүзээлепкеш, чок кылып каарынга идегеп, кандыг-бир чүведен карак чаап азаап каар ийик. Ынчалза-даа ол мугулдурда корабльдиң, өске та кымга чүве, медээ берип бар чытканын бодунуң караа-биле көргөн-не болгай. Бо корабль хаанны дээрзин ол билбээн: шуут аяс турган болгаш, алдын арзылаңныг тук хатка хөлбеңневээн. Кысказы-биле чугаалаарга, губернатор

Каспиан бүдүн флот эккелген деп бодаан. Чиңге Гаваньче үжене шериг-биле кирип кээп болур деп чүве ооң бажынга шуут кирбээн — ол боду назынында-даа ынчаар кылбас ийик.

— Ийиде — деп, Каспиан уламчылаан, — бистиң ээлел черлеривистиң эрте-бурунгу ёзу-чаңчылдары болгаш хоойлуларынга чөрүштүр кулдар садыглаар чүдек-бужар чорукту чүге болдуруп турарыңарны билип алыксап тур мен.

— Оон өскээр канчаптарыл? — деп, губернатор камгалаанып чугаалаан. — Бо дээрге экономиканың эң чугула адыры ыш-кажыл! Бистиң амгы мандып сайзыраанывыс бүрүнү-биле оон хамааржыр.

— Кулдар силерге чүге херегил?

— Даштыкыже үндүрүп садар дээш, дээрги мындаагылар. Бис оларны колдуунда Калорменче садып турар бис, оон аңгыда саарылга кылыр өске черлер база бар. Озалааш Ортулуктар — ол ажык-тывыштың эң улуг төвү-дүр.

— Өскээр чугаалаарга — деп, Каспиан айтырган, — ол чүгле силерниң боттарыңарга херек эвес ыш-кажыл. Ынчаарга тайылбырлап көрүңерем, бир эвес хамык акша-тывыш Хаважык ыш-каш кижилерниң холунче кирип турар чүве болза, силер ол садыглажылгадан кандыг ажык тып ап турар силер?

— Аныяк-тыр силер, дээрги мындаагылар — деп, ада кижиде чымчак хүлүмзүрүүн көргүзөрин оралдажып, Мугулас чугаалаан. — Бистиң экономиктиг берге айтырыгыларывыстың нарынын бүрүнү-биле билип ап шыдавас-тыр силер. Ынчалза-даа менде статистика, графиктер... бар...

— Аныяам, аныяк эвезим канчаар — деп, Каспиан чугаалаан, — мен, силерге көшкүрүүрге, кулдар садыглажылгазын иштинден билер мен. Ооң ортулуктарга черле кандыг-бир ажыктыг талалыын көрбөй тур мен. А бир эвес ажык берип-даа турар болза, ону хорууру эргежок чугула-дыр.

— Төөгүнү дедир ээлдирип болбас — деп, губернатор чугаалаан. — Депшилге деп чүл ол дээрзин билер силер бе?

— Мен ындыг чүвени, Нарнияга болза, кара сагыштыг чүүл дээр мен — деп, Каспиан харыылаан. — Кысказы-биле чугаалаарга, мен кулдар садыглажылгазын хоруур кылдыр дужаап тур мен.

— Мен ындыг харыысалганы бодумга хүлээнип ап шыдавас мен — деп, Мугулас херекке албаан.

— Че, ам канчаар — деп, Каспиан чугаалаан, — өске кижиге хүлээнип аар. Берн ноян, бээр чедип келиңер.

Губернатор чүү болуп турарын билип ап четтикпээнде-ле, Берн бир дискек кырынга олурупкаш, бодунуң холдарын хаанның холдары-биле чолугуштургаш, Озалааш Ортулуктар-ны Нарнияның эрте-бурунгу хоойлу, ёзу-чаңчыл болгаш эрге-хоойлузун ёзугаар чагырарын даңгыраглаан. «Губернаторлардан хөңнүвүс калды!» — деп хаан чугаалаан, ынчангаш Берн Озалааш Ортулуктарның тергиилекчизи апарган.

— А силерге хамаарыштыр — деп, хаан Мугуласка чугаалаан, — өрөңерни өршээр мен. Ындыг-даа болза, даартагы дал дүшкө чедир силер болгаш силерниң шупту улузунар тергиилек-чиниң чурттаары шивээни албан каггаш чоруур ужурлуг силер.

— Чок, боттарыңар-даа бодап көрүңер даан — деп, секретарьларның бирээзи киржи берген, — маңа чараш көргүзүглер ойнап күүседир орнунга, ажыл-херекчи чугаа кылза кандыгыл? Айтырыг болза...

— Айтырыг мындыг — деп, Берн тергиилекчи ону үзе кирген, — чүнү дээр деп санаар силер: бүгү шаарланчак бөлүүңер-биле шивээден боттарыңар чоруй баарын бе азы силерни кымчылап тургаш үндүр сывырыптарывысты манаарын бе?

Кажан бүгү чүве ам-на аайлажып бүттүне бергенде, Каспиан аъттар эккээрин дужаагаш, Берн, Дриниан болгаш элээн каш шериг-биле туттурган улус базаарынче чорупкан. Ол болза мырыңай далай өртээлиниң чанында узун чыдыгыр сарай болган. Ында аукционда ышкаш мындыг чүве болуп турган — бедиктээш кырында туруп алган Хаважык киргиредир алгыргылаан:

— Дээргилер! Дараазында дугаар — чээрби үш! Теревин-фиядан тараачын. Шөлге ажылдап шыдаар, рудниктерге болгаш эшкииштерлиг корабльдерге база. Чүгле чээрби беш харлыг! Чаңгыс-даа аарыг дижи чок! Аът ышкаш күштүг! Тэкс, ооң хөйлеңин уштуп каавыт, улус боттары көрзүн. Шыңганнары кайы хире-дир че! Демир-ле! А күдер хөрээ! Садыглажылганы эгелеп тур бис. Солгай азыгда садып алыкчыдан он мөңгүн чоос. Баштактанып тур боор силер. Он беш? Он сес мөңгүн чоос. Кым хөйүнү адаарыл? Чээрби! Силерге өөрүп четтирдим. Чээрби чоос...

Хаважык ынчан ыгт чок барып, бедиктээшче куяк хептерлиг шериглер көдүрлүп оарын көрүп кааш, аксын аңгайтыр ажыдыпкан.

— Хаанның мурнунга дис кырынга олуруңар! — деп, тергиилекчи дужаап алгырган.

Айттар киштежип, дагалары дагжаан. Хөй улус шивээде болуушкуннар дугайында дыңнап каапкан болгаш, барык шуптузу дужаалга чагыртканнар, а тооп дыңнавааннарны кожолары олуртур иткилепкеннер. Бир кижини: «Хаан делгерезин!» — деп алгырган-даа.

— Хаважык! — деп, Каспиан чугаалаан. — Сен дүүн хаанны дорамчыладың, хоойлу ёзугаар өлүрүң чайлаш чок-тур, ынчалза-даа сени өршээп тур мен, чүгө дээрге чүнү кылып турарыңны билбээн-дир сен. Он беш минут бурунгаар кулдар садыглажылгазын Нарнияның бүгү девискээринге хоруп каан. Бо базаарда кулдар ам шупту хостуг — ынча дээш, ол өөрүшкүлүг алгыларны доктаадып, көдүрлүп келгеш, айтырган: — а мээң эштерим кайыл?

— Чарашпай болгаш арын-шырайы чазык-чаагай аныяк оол бе? — деп, чашпаалаан хүлүмзүрүг-биле Хаважык айтырган. — Оларны дораан садыпкан бис.

— Мында бис, Каспиан, мында бис! — деп, Лүүси болгаш Эдмунд алгыржы берген, а Рипичип өске азыгдан:

— Мен база мында мен, дээрги мындаагылар! — деп сыйтылаан.

Оларның ээлери ам-даа садыглажыр дээш аукционга артып калган бооп-тур. Чыылган чон орук чайлап бээрге, олар аныяк хаан-биле өөрүшкүлүг ужурашкан. Ол дораан Калормен чурттуг ийи садыгжы чоокшулап келген. Калормен болза Нарния болгаш Арченландиядан мурнуу чүкте чурт, ында угаанныг, бай, хүндүлээчел, кадыг-дошкун эрте-бурунгу чон чурттап турган. Олар кара арын-шырайлыг болгаш узун сегел салдыг, торгу хептер болгаш кызыл-сарыг тюрбан бөрттер кедер. Садыгжылар хаанга ээлдек мөгөйгеш, чечээргек домак-сөзүн олче тө уруп-ла турганнар, а херек кырында акшазын дедир эгидип алырын күзеп турбайн канчаарлар.

— Силерниң мырыңай шын-дыр, дээргилер — деп, Каспиан чөпшээрешкен. — Бөгүн кул садып алган кижини бүрүзү бодуңуң акшазын эгидип алыр. Хаважык, чаңгыс көпеек-даа арттырбайн, шуптузун эгидип беривит.

— Дээрги мындаагылар — деп, Хаважык ыглаңайны берген, — силер мени хоозурадыр деп тур силер!

— Бүгү чуртталганда өскелерниң карааның чажы-биле байып келген сен — деп, Каспиан чугаалаан. — А хоозуралга хамаарыштыр чугаам бо — кул боорундан ядамык боору дээр. Мээң эштеримниң база бирээзи кайыл?

— Ой! — деп, Хаважык алгыра каапкан. — Ону дүрген-не ап алыңар! Оон адырылганымга өөрүүр мен. Өртекти беш чоос чедир бадырарымга-даа, ону кым-даа садып албады. Олче көрнүр безин хөңнү чок болдулар. Тэкс, Бужурганчыгбайны бээр эккел.

Юстэсти эккээрге, ол ылап-ла хөглүг эвес көзүлген. Сени кул ышкаш садып турары багай, а кым-даа садып албазы оон-даа багай. Юстэс Каспианга чоокшулап келгеш, чемелээн-зиг мынча дээн:

— Ындыг де... Өске улус хоругдалга хилинчектенип турда, хөглөп турбайн канчаар сен. А консул дугайында чүнү-даа билип албаан де. Сенден кижичерле чүнү манаар боор!..

Кежээ шивээге улуг дой болган, ооң соонда бүгүде-биле мөгейип байырлашкаш, удуур дээш чоруп тура, Рипичип мынча дээн:

— Даарта ёзулуг ужуралдар ам-на эгелээр!

Ынчалза-даа даарта-даа, чоокку хүннерде-даа ужуралдар болбаан, чүге дээрге бистиң маадырларывыс бүгү-ле билдингир черлер болгаш далайларны каапкаш баар сорулга салып алган болганда, эки белеткенир ужурлуг турганнар. Корабльдин чүгүн дүжүргөш, эрикче үндүр тыртып алган соонда (аңаа чылзыр идер херекселдер болгаш кошкан сес аът херглеттинген), бедик мергежилдиг корабль кылыкчылары ону септеп эгелээн. Оон ону катап база сугже салып кирипкеш, аыш-чем болгаш сугнуң чээрби сес хонукта четчир курлавырын чүдүрүпкеннер, оон хөй сыңмас болган. Эдмундунуң хараадап эскергени-биле, ол курлавыр чөөн чүкче чүгле ийи-ле неделя доктаал чок эжиндирер арга берип турган.

Ол аразында Каспиан ооң тып ап шыдааны кырган хоочун далайжылардан олар чөөн чүкте черлер дугайында кандыг-бир чүве билир ирги бе деп айтырып эгелээн. Хаан шуурганнар болгаш диңмирээш-кызаңнааштыг чаыстар өттүр эртип каапкан ак салдыг далайжылар-биле чаңгыс эвес кружка пиво ишкеш, бүзүрээр аргажок төөгүлөр дыңнаан. Ынчалза-даа Ортулуктардан чөөн талада черлер дугайында кым-даа чүнү-даа билбес

болган, а хөй-ле улус, бир эвес үргүлчү чөөн чүкче эжиндирер болза, чер-делегей кыдыын оюп эртер далайга чеде берип болур деп санап турган. «Дээрги мындаагыларның эштери аңаа далай дүвүнче кире берген турар ужурлуг!» — деп, чамдык далайжылар чугаалаан, а өскелери бажы чок улус чурттап турар черлер, салдап чоруур ортулуктар, коргунчуг улуг далай казыргылары болгаш мырыңай далайда хып турар от дугайында элдеп чүүлдер төөгүүр болган.

Оларның чүгле бирээзи Рипичипти өөрткен. «А ол бүгүнүң ындында — деп, бир далайжы чугаалаан — Асланның чургу чыдар. Ынчалза-даа ол чер-делегей кыдыындан-даа ыракта, силер ынаар чедип шыдавас силер». Оон өске-даа тодаргай чүүлдер айтырып алыксааннар, а кырган чүгле ол дугайында ачазындан дыңнаанын айыткан.

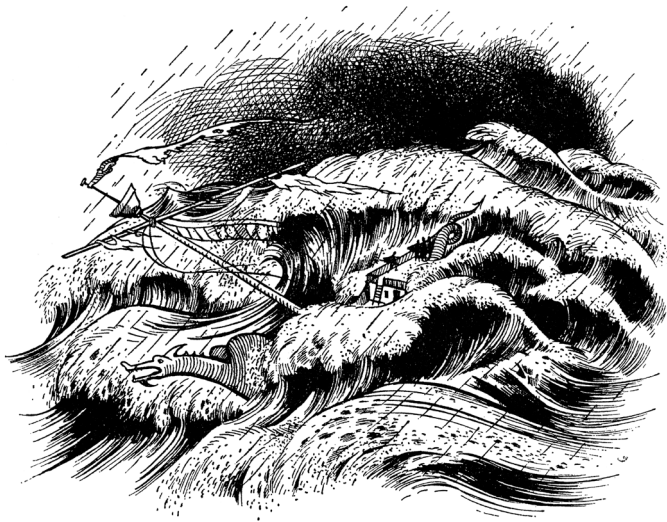
Берн оларга чүгле ооң алды оруктажы чөөн чүкче эжиндирип чорупкан, а оон бээр олар дугайында кым-даа чүве дыңнаваан дээн. Бистиң маадырларывыс ол өйде хаан-биле кады Авраның эң бедик шенээнге чөөн океанны чарашсынып магадап турганнар.

— Мен эртеннерде бээр бо-ла кээр-дир мен — деп, тергиилекчи чугаалаан. — Хүн үнерин чарашсынып магадаар мен, чамдыкта меңээ ол моон дөрт-беш-ле километр хире черден үнүп кээп турар ышкаш сагындырар-даа. Ынчан эштеримни сактып кээр мен база ынаар, чер болгаш дээрниң тудушкааның ындында, бар чүве дугайында бодай бээр мен. Ында чүү-даа чок бооп чадавас; дөмей-ле маңаа артып калганым дээш ыянчыг апаардыр. Ынчалза-даа мен бисти каапкаш баарыңарны күзевес-тир

/ДАН ХАЯАЗЫНЫН УТКУКЧУЗУ/

мен, дээрги мындаагылар. Биске силерниң дузаңар херек апаар чадавас — Калормен чурттуглар кулдар садыглавайн турары-выс дээш бисти өршээри чөгөнчиг-ле боор, дайын эгелеп болур. Мээң хааным болгаш чагырыкчым, боданып көрүңер!

— Тергиилекчи, мен даңгырак берген мен! — деп, Каспиан харыылаан. — А оон аңгыда Рипичипке чүү дээр мен?

V

ШУУРГАН БОЛГАШ ООҢ УРЖУКТАРЫ

БАРЫК ҮШ НЕДЕЛЯ БОЛГАШ, КОРАБЛЬ ЧИҢГЕ Гаваньдан эжиндирип чорупкан. Бүгү чүве байырымныг болган, далай өртээлинге хөй чон чыгып келген, а кажан Каспиан Озалааш Ортулуктарның чурттакчылары-биле чугаа кылып, тергии-лекчи болгаш ооң өг-бүлези-биле байырлажып турда, чамдык улус: «Хаан делгерезин!» — деп алгырышкан, өскелери ыглажып турган. Кажан корабль эриктен ырап, а Каспианның эдискизиниң үнү оожумнай бергенде, ыржым дүшкен. Корабль сериин хаттың агымынче кире берген, чидиг кызыл парус хөлберип чораан. «Даң хаяазының уткукчузу» катап база дирлип үнген. Далайжылар корабльдиң адаккы каадынче бада берген, Дриниан бир дугаар ээлчегде таңныылдап туруп алган, а корабль Авра ортулуктун мурнуу ужун дургаар дески ээтпек шугум шыя каапкаш, чөөн чүкче углапкан.

Каш хонук магалыг-ла эки эрткен. Лүүси эртен оттуп келгеш-ле, далайдан чайынналган хүн херелдериниң оюнун кезек

сонуургааш, өрээлди эргий көргөш, Озалааш Ортулуктарга аңаа берген кайгамчык белектер: далайжы дилиндек шокар хөйлен, далай сапыктары, хронометр шак болгаш аргып каан моюн-ораарны эскерип кааш, бүгү делегейде оон өске чаңгыс-даа кысчыгашка ынчаар айлалашпаан боор деп бо-ла бодап кээр. Оон ол палубаның мурнуу талазынче үне бергеш, хүн санында-ла улам көгөрүп орар далайны чарашсынып магадаар. Агаар чылып келле чыткан. Эртеңги чемни ол чүгле далайга туруп болур чемге хөөн-биле чип турган.

Эвээш эвес үени Лүүси корабльдин соңгу талазында сандайжыгашка олуруп алгаш, Рипичип-биле шыдыраа ойнап эрттирген. Рипичип ийи мурнуу даваны-биле аңаа аар шыдыраа бодаларын өскээр салып, хөл ортузунга көш кылыр дээш бут баштап туруп аарын көөрге, хөктүү кончуг болган. Күске тергийн ойнакчы болуп, бир эвес чүнү ойнап турарын утпас болза, черле удуп аар турган. А чамдыкта ол утгупкаш, кандыг-бир бүзүрээр аргажок көш кылыштар, чижээ, бодунуң аьдын мерзеге азы тергеге каап бериптер. Ындыг өйде, оюндан чардыгып, ол ёзулуг тулчуушкуннар, аг-шериглер, аьттар дугайында бодаар турган хире. Күске амы-тынын артынга кагаш тулчур демисел, маадырлыг чоруктар, алдарлыг тиилелгелер дугайында бодалдарга хаара туттурупканы ол.

Ынчалза-даа ол кайгамчык эки үе үр болбаан. Бир-ле кежээ Лүүси корабль соонда узун көвүктелчек исти сагыш амыр хайгаарап көрүп тура, барыын чүкте сырый булуттарны эскерип каан. Олар дүргени аажок шимчеп, удавайн дээрнин чартыын хөмө апканнар. Биче када оларга үзүк чер тыпты берип, оортан ашкан хүннүң сарыг чырыы өде халаан, агаар ол дораан соой берип, корабльдин артында чалгыглар бизеңнелип, далай саргарып калган. Корабль боду-ла, айыылды билип каан дег, хөлзей берген. Парус бирде хатка хере үрдүнүп, бирде бичеледир сенип турган.

Лүүси ол бүгүнү хайгаарап көрүп, хаттың сыгыраы безин кайы хире бак чүве оштап турарын кайгап турда, Дринианның үнү дужааган: «Шупту палубаже!» Далайжылар парусту дүжүрүп турларда, шуурганның күштүг киткээшкени-даа келген-не! Лүүсиге мурнунда аажок ханы оңгар аңгайтыр ажыттына берген ышкаш сагындырган, корабль ынаар ужугуп кирген соонда, ол дораан мачта хире бедик суг-даг оларже хөмө

аттыгып келген. Ол-даа чайлаар аргажок өлүм турган, ынчалза-даа корабль даг бажынче ужугуп үнгөш, хамнааракталдыр дескине берген. Улуг чалгылар палубаны хөмө апкан; палубада мурнуу болгаш соңгу ийи бедик чер аразында калчаа агым кедереп турар ийи ортулукту сагындырган. Өрү бедикте далайжылар парусту күш чедиптерин чилчии үзүлгүже оралдажып, мачтаның доора ыяжындан халбактанып турганнар. Чоон хендирниң үстүп калган ужу оларның чанында мерге ышкаш хатка шөйлү бергени көзүлгөн.

— Куду бада беринер, кадын! — деп, Дриниан алгырган. Мында чүгле шаптыктап турарын билир болгаш, Лүүси ону дыңнаан, ынчалза-даа ол белең эвес херек болган. Корабль солагай талаже ийлени бээрге, палуба дээвиер ышкаш ийленчек апарган. Лүүси, ийи далайжыны эрттириптер дээш, чаданың бажынга чедир халбактанып үнер, а оон дедир бадар ужурга таварышкан. Ооң быжыг туттунуп турганы чаян болган, чүгө дээрге адаанга ону чаа чалгыг шуут-ла эгиннеринге чедир хөмө тавараан. Ол чокка-ла чаштаан суг болгаш чаъстан өде берген Лүүси ам шулу өл апарган. Уруг өрээлинче кире халааш, эжикти хаапкаш, көстүп турар коргунчуг чүүлден бичии када адырлып алза-даа, ыгт-дааштың сүртенчиг холумаан — маңаа, адаанга, турарга, кырынга турганындан-даа дүвүренчиг дыңналыр кыжырааш дааш, уё-човуур, дизилээн дааш, алгы-кышкы болгаш коолаан, сыылаан даашты — ам-даа дыңнап турган.

Шуурган даартазында хүннү бадыр кедерээш, оон база бир хүн, оон база, оон база... киткеп туруп берген. Кажан-бир шагда ол чок турган деп кым-даа сактып шыдавас хире үр кедереп келген. Шак ол үе дургузунда корабль башкарар штурвал артынга үш кижиге турган — чүгле үжелээн олар уг-шигни арай деп тудуп шыдаар болган, а элээн каш кижиге сугну помпа-биле үндүр сордуруп турганнар. Кымга-даа дыштанып, чемненип, кургаттынып алып чай турбаан.

Кажан шуурган ам-на соксаарга, Юстэс бодунуң хүн дем-деглелинге дараазында чүүлдерни бижип алган.

«Сентябрь 3. Ам-на шуурган соксады, мен бижип шыдаптар апардым. Ол бүдүн он үш хонук үргүлчүледи, өске улус чүгле он ийи хонук деп-даа турза, олардан эки билир мен, чүгө дээрге шын санап турдум. Санап безин билбес

улус-биле кады эжиндирери дыка-ла хөглүг-дүр! Шуурган коргунчуг-ла болду, чалгыглар өрү-куду ужуп үнүп, бадып турду, мен үргүлчү өл чоруп, чем чивейн турдум, чүгө дээрге кым-даа шынарлыг чем дээш сагыш салбады. Мында айбыл медээзи бээр радио дамчыдыкчызының-даа, медээлээр ракеталарның-даа чогуунун дугайында чугаалап канчаар. Ол чүүл бо ирик ыяш савага эжиндирери кедергей мелегей чорук-тур деп оларга үргүлчү тайылбырлап чораанымны база катап бадыткап турар-дыр. Оода-ла кижилер кижилер дег болган болза, чүү дээй эртик, а кижиде хевирлиг аңнар дег эвес аан. Каспиан болгаш Эдмунд мени мырыңай каржы аажылаар-дыр. Мачта кээп ушкан дүне (ооң чүглө бузундузу артып калган) аажок баксырап турумда, олар мени палубаже үндүр сывырыпкаш, ажылдаар кылдыр албадаптылар. Лүүси боду эжип турду база оларның алдарлыг күскезин: «Эжиксеп турза-даа, шыдавас-тыр, көрбөс силер бе, хөлүн эрттир бичии-дир» — деп турду. Шак ол үүрмек аңчыгаш кезээде-ле бодун көргүзерин оралдажып турар дээрзин та канчап эскербөс улус чүвөл, билбес-тир мен! Лүүси ышкаш ындыг уруг безин угаан кире берип болур турган. Бөгүн шуурган соксап, хүн ам-на көстүп кээрге, палубага ам канчаарыл деп чугаалажы бердилер. Аыш-чем (шынары аажок багай) ам-даа үш хире неделяда четчир (дагааларның шуптузун чалгыглар чууй шаап ашпарган, а ашпарбаан-даа болза, олар дөмей-ле оолдавайн баарлар ийик). Кол айтырыг — суг. Шуурганнап турда, ийи доскаар чарылгаш, суу үндүр ага берген. (Нарнийжилерниң салгаазы бо ышкажыл!) Бичиилеп, хүнде бир аяктап ижер болза безин, суг чүглө ийи-ле неделяда четчир. (Мында ром болгаш кызыл арага хөйү-ле шын, ынчалза-даа бо мелегейлер безин ындыг суксундан кижиниң суксаары дендей бээрин билип турарлар.)

Эң-не сарыылдыг чүвө — Озалааш Ортулуктарже ээп кээри болбайн канчаар. Ынчаар бе дээрге, бээр кээр орукка он сес хүн үнген, ындыг болганда, ээп чанар орукка, аай хаттыгда безин, оранчок хөй үе негеттинер. Шынын чугаалаарга, чөөн чүк хады ам-даа чок, черле кандыг-даа хат чок. Дедир эшкииштер-биле эжип чоруур болза, оон-даа хөй үе үнер. Каспианның чугаазы-биле, чем хуваалдазы

ындыг турда, ырадыр эжип чорууру болдунмас. Мен аңаа дер мага-ботту соодар, ынчангаш кижип ажылдап тургаш, эвээш суксаар дээрзин тайылбырлап эгеледим, ынчалза-даа ол мээң сөстөрүмчө кандыг-даа кичээнгей салбады, харыылаптар чүвө чокта, черле ындыг болур ийик. Шупту улус оон ыңай эжиндирер деп шийтпирледи, удавайн чөөн чүккө чер көстүп кээр деп идегээннери ол. Мен чөөн чүктө черлер черле бар-чогу биске билдинмес дээрзин оларга сагындыарын бодумнуң хүлээлгем кылдыр көрдүм база хоозун идегелдер кайы хире айыылдыг боорун тайылбырлап шенедим. А олар орнунга чүнү саналдап болурумну ыят чогу-биле айтырдылар. Мени чөпшээрелим чокка оорлап алгаш, бо солуу эжиндиришкынче кирипкеннер деп база боттарының-на баштарыңче халдадып алганы айыыл-халаптардан оларны үндүрери мээң херээм эвес-тир деп доңгун болгаш оожум харыыладым.

Сентябрь 4. Далай биеэ хевээр оожум. Дүштеки чемни дыка эвээшти берди, а меңээ эң эвээшти болбайн канчаар. Каспиан мени чүнү-даа эскербес деп бодаан боор. Лүүси, та чүтө чүвө, меңээ чашпаалаар деп шийтпирлээш, бодунун үлүүнүң кезээн саналдады, ынчалза-даа бо бужурганчыг Эдмунд: «Ынчанма!» — диди. Изии кедергей. Кежээ дургу суг ижиксеп келдим.

Сентябрь 5. Бичии-даа хат чок. Изиг. Хүннү бадыр суларгайым аажок — эдим изип турар-даа чадавас. Манап болур турганы дег, корабльде чаңгыс-даа градусник чок.

Сентябрь 6. Аажок багай хүн. Дүне оттуп келгеш, биллип кагдым — эдим изип турар, меңээ суг ижери эргежок чугула. Кандыг-даа эмчи ону бадыткаар ийик. Мен ак сеткилдиг кижип мен дээрзин чугаалаан-даа херээ чок боор, ынчалза-даа шак ол өйлээшкын-кызыгаарлаашкыннар аарыг кижиге хамаарышпас дээрзи билдингир чүвө ышкажыл. Кайы-бир кижини оттурупкаш, суг эккелдирип ап болур турган боор мен, ынчалза-даа кымны-даа дүвүредир хөңнүм чок болду. Ынчангаш мен орундан аяр тургаш, аяк ап алгаш, ол чокка-ла уйгузу чедишпейн турар Каспиан болгаш Эдмундуну оттурбазын оралдажып, бистин удуп турарывыс чүдөк оңгардан бут баштап үнүп келдим. Өске кижилер меңээ кандыг-даа хамаарылгалыг болза,

оларны черле барымдаалаар кижиге мен. Эжикчилерниң сандайлары турар база чүк шыгжаар черге менди-чаагай чеде бердим. Суглуг доскаарлар эң ужунда-ла болгай. Ха-мык чүве кончуг эки чогул турду, а оон сугну узуп ап четтикпээнимде, хенертен бир кижиге холумдан сегирип алды. Мээң мурнумда ол чииргим күске тур де. «Палу-баже агаар тынып ап бар чыдыр мен» дидим-не. (Суксап азы суксавайн турарым аңаа кандыг хамаан чүвөл!) А ол шивишкин чүге аяк ап алганымны айтырды, черле улуг хөлээзин үндүрүп, бүгү корабльди оттурупту. Ынчан мен ооң дүн ортузунда суглуг доскаар чанында чүге турарын айтырбайн канчаар мен. Дурт-сыны бичии болгаш, хүндүс палубага ажылдап шыдавазын, ынчангаш дүнениң-не таң-ныылдап, бир далайжыга удуур арга берип турарын та-йылбырлап харыылаар болду. Оларның макталдыг чөптүг чоруу ол ышкажыл: кандыг-бир-ле күскеге бүзүрээр! Че, чүү деп чүү дээр боор.

Мен буруум миннир ужурга таварыштым — ол аңчы-гаш менче халдап-ла турду, артында-ла селемелиг. Каспи-ан ынчан бодунуң ёзулуг бүдүжүн көргүстү. Ол бүгү улус-ка дыңналдыр ижер суг оорлаар кижиге бүрүзү «ээн эдин диле шаптырар» деп медегледи. Мен ол сөстөрниң утказын билбес болдум, Эдмунд харын тайылбырлап берди. Ындыг илередиг сөстөр оларның номчуп турар номчугаштарында таваржыр боор чүве-дир.

Ындыг чүдек кыжаныг соонда Каспиан ажынганы чиде берип, мени кээргеп эгелээн деңер даан! Бүгү улуска берге, шыдажыр херек деп база оон-даа өске ындыг янзы-лыг чүве чугаалады. Кырым сынар, ийи арынныг-ла болду! Орун-дөжекке чыда хүнзедим.

Сентябрь 7. Бөгүн кошкак барыын чүк хады хадып келди. Түр када тургузуп каан мачтада парус кезиндизин ажылгап, чөөн чүкче элээн каш километр эжиндирдивис. Суксаарымны чүү дээр!

Сентябрь 8. Чөөн чүкче парустуг эжиндирип чор бис. Мен хүннү бадыр чыткаш, ийи дерзии кижиге удуур дээш эглип келгиже, Лүүсиден аңгыда, кымны-даа көрбедим. Лүүси меңээ суунуң кезээн берди. «Уруглар оолдардан эвээш ижер боор чүве» — деп, ол чугаалады. Ындыг чүве бажымга ооң мурнунда-ла кирип турган болдур ийин.

Сентябрь 9. Кургаг чер! Мурнуу-чөөн чүкте ыракта бедии аажок даг көстүп келди.

Сентябрь 10. Дагның хемчээли улгатса-ла, тода көскү апарды, ынчалза-даа ол ам-даа ыракта хевээр. Үр үе дургузунда ам-на ак-кусуннар көстүп келди.

Сентябрь 11. Хөй эвес балык тудуп алгаш, дүште быжырып чидивис. Жежээкиниң чеди шак хиреде даглыг ортулуктуң мугулдурунга якорьну октаптывыс. Каспиан сээденмей эрикче дүжүп үнерин чөпшээреведи, чүге дээрге караңгылап эгелээн, а ол тус чер чурттакчыларындан база черлик аң-араатандан коргар болган. Сугну көвүдедир бердилер».

Оргулукка оларны манап турган чүве чүнүң-даа мурнунда Юстэске хамаарылгалыг болган, ынчалза-даа ол дугайында ооң сөстери-биле чугаалаары болдунмас, чүге дээрге сентябрь он бирден эгелээш, ол үр үеде бодунуң хүн демдеглелин долдурбастан.

Дараазында эртен. Дээр куу болгаш чавыс, агаар чылый берген. Бистиң далайжыларывыс хаялар болгаш туруглар аразында мугулдурда турарын көрүп кааннар. Мугулдурже пөштер ышкаш ыяштар үнген улуг оймакта агып чыдар хем киир аккан болган. Оймак ындында кадыр ий эгелээн, ий кырында бизеңнерлиг сын көзүлген, а ынаар ыракта баштары бүлүргей куу булуттарда чидип турар туманналчак шуушкак даглар барааны көзүлген. Мугулдурнуң ийи талазында хаялардан ак дилиндектер, шуралгактар-ла боор, бадып турган, ынчалза-даа ындыг ырактан куду агып кээп дүжүп чыдар сугну көөрү-даа, ооң күштүг даажын дыңнаары-даа болдунмас болган. Ында бүгү чүве ыржым болгаш амыр-дышка бүргеткен, а шил ышкаш кылаң мугулдур суунга эрик кыдыының хаялары көрүнчүктелген.

Бүгү улус ийи хемеден эрикке дүжүп үнгеш, чунуп, хемден суксунун хандырып ап, чемненип база дыштанып алганнар. Оон Каспиан дөрт кижини корабльди камгалаары-биле дедир чорудупкан соонда, ажыл-ишчи хүн эгелээн. Кылыр чүве-ле хөй: эрикче доскаарлар үндүрер, чарыктарын (болдунар болза) септээр, оларны чаа суг-биле долдурар; ыяш кескеш — аргалыг болза хады — чаа мачта кылыр; парустарны чамап септээр; мында аңныыр кужу бар болза, адып алыр; хеп чуп, септеп-селиир; корабль кырында хөй санныг үрелик черлерни эдер. Моон, ырак

черден, олар боттарының кораблин арай боорда танып турганнар — Чинге Гаваньны каггаш чоруткан улуг-чаагай чарашпайның орнунда оларның мурнунда бир-ле эрги сава барааны көзүлгөн. Далайжылар база-ла оон дээредевээн — шуптузу арган, куу, самдар болгаш чедир удуваанындан кызыл карактарлыг.

БЯш доорзунга чыткан Юстэс чүнү кылыр херегил деп чугаалар дыңнап каанда, ооң чүрээ аксынга келген. Таанда-ла, ам база дыштанып шыдавазы ол бе? Кургаг черге бирги хунну олар далайга ышкаш аар ажыл кылып эрттирери ылап болгу дегдир. Ынчан ооң бажынга кончуг эки бодал кирип келген. А чүге олардан анаа-ла ырадыр дуюкаа чоруй барып болбас деп. Ол ортулуктуң ханызынче чоруй баргаш, дагларда кайы-бир черге сериин булуңчугаш тып алгаш, экидир удуп алыр, а кежээ, кажан өөрү үлүүн ажылдап кааптарга, оларже эглип кээр. Чүгле оваарымча сагыр база кайы-даа үеде эглип кээп болуру-биле корабльди карак уундан ыратпас херек. Оон башка бо ортулукка уттупкаш барза хөңнү болар!..

Юстэс хөделип кирипкен. Ол оожум тургаш, ону көрүп турар кижини бүрүзү ол агаарлап чоруур деп бодаар кылдыр ыяштар аразы-биле далаш чок ырбаалап чорупкан. Көңгүс үр болбаанда, артында үннер дыңналбастай берген, ону ыржым чылыг кара-ногаан арга долганып келген. Удавайн ол сезиг чокка дүрген кылаштап болур-дур деп билип каан.

Элээн болгаш, Юстэс аргадан кадыр ийже үнүп келген. Оът-сиген ында кургаг болгаш кадыг болган болза-даа, ол өрү дырбакталып үнерде, оон халбактанып чораан. Оол үр болбайн деридип, эгиштей берзе-даа, доктаавайн үнүп-ле орган. Ол чорук ооң өскерли бергенин херечилээн: Гарольд болгаш Альбертаның кижизиткени биеэги Юстэс, он минута болгаш-ла, куду союп бадыптар ийик.

Ол кырлаңга чеде бергеш, ортулукту долгандыр көөр бодаан, ынчалза-даа булуттар чавызап келген, а далайның туманы аңаа уткуй көжүп чоруп орган. Оол олуруп алгаш, хая көргөн. Ам ол бедикте турган, мугулдур хензиг ышкаш көзүлгөн, а далай хөй километрге чаттылып чыткан. Сырый, ынчалза-даа соок эвес туман бүгү таладан олче чоокшулап келген. Таарымчалыг чер тып алгаш, Юстэс сагыш хандыр дыштанып алыры-биле оът-сигенге эптиг кылдыр херлип чыдып алган.

Ынчалза-даа ол дыш албаан, харын-даа аңаа эки апар-баан. Хенертен ол — чуртталгазында бир дугаар чадавас — бодун чааскаанзыргай кылдыр ожаап билип каан. Оон ол озалдап каар ирги мен бе дээш хөлзеп эгелээн. Долгандыр шуут-ла ыржым. Ол мында хөй шак чыдар-дыр, а корабльде эжиндирип үнеринге белеткенип турар чадавас деп бодал бажынга кирип келген. Олар ону чааскаандырзын кааптар дээш, өжегерээн дагларже чоруй баар арга берген эвес бе? Юстэс мөгүдеп тура халааш, куду халып бадыпкан.

Хөлүн эрттир далашканындан ол кадыг сигенге тая берип, быжыг туружун чидирикеш, орук-даа шиливейн, ийни куду каш метр чуглу берген. Ону солагай талаже аппаарындан корткаш (халбактанып үнүп ора, ында кашпал барын ол көргөн чүве-дир), оол мырыңай чаа чытканы кырлаң бажынче үнүп келгеш, бо удаада оң талаже шиглей катап база куду бадып эгелээн. Херек элээн экижий берген-даа болза, ол бир метр хире черден ыңай чүве көрбөйн турар болгаш, аажок оожум база оваарымчалыг бадып чыткан. Долгандыр биеэ хевээр шөгжең туман дүргектелип, кедергей ыржым тергиидеп турган. Аңаа дүвүрөнчии сүргей апарган, а сагыш-бодалында бир-ле үн соксаал чок дыка далаштырган: «Дүрген! Дүрген! Дүрген!» Ону ортулукка сагыштыгы-биле каапкан-дыр деп бодал амыратпастай берген. Каспиан, Эдмунд болгаш Лүүсини Юстэс эки билир турган болза, ыңдыг бодал ооң бажынга кирбес-даа ийик. Ынчалза-даа ол бодун олар дээрге анаа-ла кижиге хевирлиг аңнар, дүржөк хейлер база мелегейлер деп бүзүредип алган болгай.

— Ам-на! — деп, кажан көшке чылып баткаш, оргу черге чедип келгенде, Юстэс амыраш кылынган. — А ол ыяштар кайыл? Дуу ында карарып турар ол чүл? Туман чок-ла хире-дир...

Шынап-ла, бичии болгаш-ла, чырып кел-ле чыткан. Туман өрү көдүрлү берген. Юстэс шуут-ла билбези черде турган. Далай моон көзүлбээн.

VI

ЮСТЭСТИҢ УЖУРАЛДАРЫ

ТАПТЫГ-ЛА ОЛ ҮЕДЕ ЭРИК КЫДЫЫНГА АРТКАН улус ажыл соонда хемге чунуп, чемненип база дыштанып алып деп турган. Үш тулган часпас адыгжы дагже үнгеш кээп четти-гиптип, олча-омактыг — ийи чуңмалыг ээп кээп, оларның эьдин ам одагда быжырып турган. Каспиан эрикче эки арагалыг дос-каар эккелгеш, шупту улуска четчир кылдыр суг-биле холуурун дужааган. Ажыл аар, а дүштеки чем хөглүг болган, чүгле ийиги үлүг соонда Эдмунд:

— А ол бак Юстэс кайыл? — деп айтырган.

Юстэс ол өйде билбези шынааны топтап көрүп турган. Шынаа чиңге боорда, улуг хооргал азы аажок улуг оңгар ыш-каш, ханы болган. Ооң даштар-биле шыптынган, оьт-сиген чегей үнген дүвүнде Юстэс, кааң чайын демир-орук чалын дургаар дег, хуюктуг кара черлерни көрүп каан. Он беш метр хире черде шилдең суглуг хөл көзүлген. Мында оон ыңай чүү-даа чок болган — аң-мең-даа, куш-даа, доос-кара-даа. Хүн ажып бар чыткан, даглар баштары шынааже бак чүве оштап көрүп турган.

Юстэс туманныңда кырлаңның өске талазындан дүжүп бадып келгенин дораан билип кагбайн канчаар, ынчалза-даа катап база өрү үнер дээш эргилип кээрге, ону коргуушкун хаара тудупкан. Чүгле аас-кежиктиг таварылга болуп, ол бээр бадар дың чаңгыс орукту — шиш даштар-биле хаажыланган кадыр кокпаны — тып алган болган. Өске орук чок. «Өрү халбактанып үнер херек» деп бодап келгеш, Юстэс кортканындан анаа-ла харыксырап калган.

Ол оода-ла суксаанын хандырып аар-дыр деп шиитпирлээш, дедир ээпкен, ынчалза-даа шилдең хөлче чаңгыс базым безин кылып четтикпейн чыткаш, бир-ле шимээн дыңнап каан. Шимээн оожум болза-даа, шынааның долу ыржымынга кулак уюк чаңгыланган. Юстэс турган черинден шимчевейн барып, бажын оожум эргилдирип келген.

Солагай талада хаяның таваанда кара үңгүр көзүлген — куйже кирер чер-ле боор, а ооң кырында ийи чиңге кожаазыг ыш өрү шөйлүп турган. Юстэс дыңнаарга, үңгүрнүң ханызында, куйдан бир-ле амытан союп үнүп орган-даа дег, үүрмек сай-даш төгүлген.

Хай бооп, ылап-ла ындыг болган. Аажок улуг коргунчуг амытан дашкаар үнүп орган. Юстэстиң орнунга Эдмунд, Лүүси азы сен, мээң номчукчум, турган болзуңза, ол чүл дээрзин дораан билип каар ийик сен, а Юстэс эки номнар номчуvas болгаш, чырык черде ындыг амытан бар дээрзин билбес турган. Амытан узун кара-куу хаайлыг, бүлүргей кызыл каракчыгаштарлыг, узун ээлгир мага-боттуг, тас кештиг — дүк-даа, чүг-даа чок болгаш күштүг дыргактарлыг болган. Ооң даваннарының дискек чүстери, ээремчигейнии дег, ооргазындан бедидир көдүрүлген,

шырыңмалыг чалгыннары дашка шимээнниг дүрбүжүп, думчук үттеринден ыш үнүп турган. Юстэс ооң мурнунда улу турарын ынчаар-ла билбейн барган, а бир эвес билген-даа болза, аңаа чиик апарбас-ла боор.

Улулар чаңының дугайында ол чамдык чүүлдер билир турган болза, моостун даваннар кырынга өндөйип келбээнин, чалгыннарын хаккылатпаанын, от үндүр бүлгүрбээнин элээн кайгаар ийик. Ооң думчуунуң үттеринден үнүп турар кожаалар-зыг ыш өжүп бар чыдар одаг ыжы сагындырган. Улу Юстэсти эскербээн. Ол хөлче орук ара бо-ла доктаап каап, оожум союп бар чыткан. Чеже-даа коргуп турган болза, Юстэс моос кырган болгаш аас-кежик чок дээрзин угаап билип каан. «Ий кырын-че халбактанып үне бээр бе?» деп база бодаан, ынчалза-даа ол амытан дааш дыңнап кааш, хая көрнүп кээп, ону эскерип кааш, сергей бээр ирги бе деп корткан. Ол баажыланып турар-даа ча-давас... А ужуп билир амытандан дагже дезе берип шыдаар хариың бар бе?

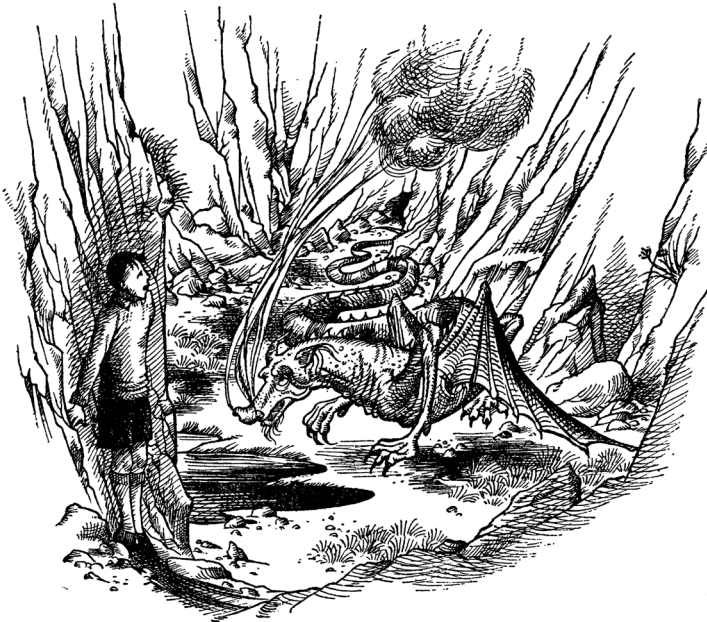
Улу ол аразында бичии хөөлбекке союп четкеш, коргун-чуг казырыкталчак бажын сугже супкан, ынчалза-даа пак безин кылып четтикпейн чыда, чиктии кончуг алгырыпкаш, тыртыжаң-нап чоруй, бир даванын өрү көдүргөш, быктынче кээп дүшкен. Ооң аңгайтыр ажыгтынган аксындан хөй эвес кара хан төктү берген. Думчук үттеринден бүлгүрлүп үнгөн ыш хензиг када-ла караргаш, шуут чиде берген.

Юстэс үр-ле шимчеш кыннырындан коргуп турган. А бир эвес моос олчазын ынчаар чоокшуладып, тудуп ап турар болза канчаарыл? Адак соонда, ол бир базым кылгаш, катап база шимчевейн барган. Улу шимчевейн чыткан, ооң кызыл каракчы-гаштары шуут өже берген. Юстэс олче чоокшулап келген. Оол ам моос чудап өлгөн деп бүзүрөй берген. Сырбаш кылынгаш, ол ону суйбап көргөн — ажырбас болган.

Юстэстиң чүрээ сергелеңней берген, ынчангаш ол тады-ладыр каттырыптар часкан. Харын-даа аңаа ол коргунчуг амы-танның өлүмүн анаа көргөн эвес, а ооң-биле тулушкаш, боду ооң тынын үзүп каан ышкаш сагындырган. Юстэс чайлай кы-лаштааш, хөөлбекче суг ижип ап доңгая берген. Шыдажыр арга-жок изиг турган болгаш, диңмирээшкин даажы дыңнап кааш, ол хензиг-даа элдепсинмээн. Хүн караа көзүлбейн барып, долган-дыр караңгылаан соонда, ол суксунун хандыр ижип ап четтик-пээнде, черже чаъстың улуг дамдылары дүжүп эгелээн.

Ол ортулукта агаар дыка багай болган. Хензиг када-ла Юстэс өзээнче киир өде бергеш, Европага турбас чайыктан согурарып каар часкан. Шынаадан үнер дугайында бодаан-даа херээ чок болган. Юстэс улу куюнче — чаъс эртерин манап ап болур чаңгыс-ла черже — маңнап четкеш, аңаа хоруп чыдыпкаш, улут тынган.

Бис барык шуптувус улуларның үңгүрлеринге чүнү карактап чажырып турарын билир бис; ынчалза-даа, мээң чугаалааным дег, Юстэс көңгүс өске номнар номчуп турган. Оларда даштыкыже үндүрүп азы даштыкыдан кирип турар барааннар, эрге-чагырга системалары болгаш хоорза дамчыдыкчылары дугайында бижээн чүве-ле хөй, а улулар дугайында чаңгыс-даа сөс чок. Ынчангаш-ла боор, оол чүнүң кырында чыдып турарын үр-ле билбээн. Даштарга олар дөмей эвес болган, кадыг болгаш кадалчак-даа болза, теннерге база дөмейлешпээн, ооң кадында Юстэс холу-биле кандыг-ла-бир борбак, калбак чүүлдер суйбап тып алган, олар хол-биле өйдүктүрерге, дагжап, чуглуп турганнар. Куйда шору караңгы-даа болза, оол бистиң кайывыстың-даа баш бурунгаар даап билип каар чүвезин ам-на көрүп каан — ол үнелиг шыгжаг кырында чыткан! Ында оваадайлар (олар

кадалып турган чүве-дир), чоостар, билзектер, сыргалар, билектээштер, кундагалар, тавактар, шуткумал алдын болгаш эртине даштар бар болган.

Оолдарның хөй кезии-биле деңнээрге, Юстэс кажандаа эртине-байлак дугайында күзеп чорбаан, ынчалза-даа бо делегейге эртине-байлактың аңаа эккээри ажыын дораан-на даап билип каан. «Мында үндүрүг чок-тур — деп, ол боданган, — үнелиг шыгжагны күрүнеге дужаавас-тыр. Ындыг олча-биле аңаа, Калорменга-даа болза, багай эвес чурттай бээр мен. Чүгле көвүдедир ап аар херек. Бо багай эвес билектээш-тир, даштары бриллиантылар боор, ону холумга кедип алыын адыр. Арай-ла улуг-дур, ол-даа ажырбас, өрүледир кедип ап болур. Ол-ла, а ам бриллиантылардан көвүдедир карманнап аар-дыр, олар алдындан чиик болгай. Бо хайлыг чаъс дүрген соксаан болза!»

Юстэс овааның даштар хөй чыткан талазынче чылып алгаш, эптиг кылдыр олуруп алган, ынчалза-даа дагларга селгүүстээшкин болгаш дем чаагы коргуушкундан шагзыраан боду удавайн удуп калган.

Таптыг-ла ол өйде эрикке арткан улус дүштеп дооскаш, ону дээш сагыш човап эгелээннер. «Юстэс! Юстэс!», «Э-эй!» — деп, олар боостаалары дунгуже алгырышканнар, а Каспиан эдискизин эдискен.

— Ол бир-ле ырак черде-дир, оон башка дыңнап каар ийик — деп, Лүүси чугаалааш, арны шуут ак тос апарган.

— Кончуг чыланнаны... — деп, Эдмунд хыйланган. — Ол ам кайда улчуп чоруурул?..

— Бир-ле чүведен кылыр херек — деп, Лүүси чугаалаан. — Ол аза берген чадавас азы та оңгарже кээп ушкан, та черлик улус холунче кире берген.

— Ону араатан аң-мең чипкен эвес бе? — деп, Дриниан немээн.

— Ол багай эвес болур ийик — деп, Ринс химиренген.

— Онза хүндүткелдиг Ринс — деп, Рипичип аңаа удурланган, — силерге ол хире таарышпас сөстөрү мен силерден чаңгыс-даа катап дыңнаваан мен. Ол кижини мээң эш-өөрүмнүң бирээзи эвес-даа болза, бистиң кадынывыстың төрели-дир, ооң кадында ол бистиң-биле кады эжиндирип чоруур-дур, ынчангаш бис ону дилеп тывар, а бир эвес ол өлүг болза, ооң тынын үскен-нерден өжээнин негеп алыр ужурлут бис.

— Бир эвес шыдаар болзувусса, дилээр бис — деп, Каспиан шагзыргай чугаалаан. — Ээ, чүү дээр ону, шүүдеп турбаан-даа дег!.. Ортулукче улус чорудар... Бо Юстэс черле ындыг!

А Юстэс удуп-ла, удуп-ла чыткан. Ону холунда күштүг аарышкы оттурупкан. Куйже кирер чер кырында ай чырып турган, эртине-байлактан бүткен дөжек ам кадыг ышкаш сагындырбаан, ол ам ону анаа-ла медереп билбейн турган. Холунда аарышкы ону кайгадышкан, элээн болгаш, ол удуур бетинде кедип алганы билектээш кызып турар-дыр деп угаап билип каан. Удуп чыдырда, холу көжүп, ыжа берген хире (солагай хол турган).

Юстэс аарыг черни суйбап көөрү-биле оң холун шимчедипкеш, дораан-на шимчевейн барып, коргуушкундан эрнин ызырыпкан. Оң талазында, оон көңгүс ырак эвесте, ай чыры куй дүвүнче дүжүп турар черде, аажок улуг дыргактарлыг даван шимчени каапкан. Ол шимчевейн баары билек, даван база доктааш кылынган.

«Че, мээң-даа мелегейимни! — деп, Юстэс боданган. — Олар мында ийилээн болбайн канчаар, мээң чанымда демгизиниң кыс эжи турар-дыр».

Кезек када ол шимченип диттикпээн, оон хенертен мырыңай мурнунда ай чырында карарып көстүр ыштың ийи кожаазын эскерип каан. Аажок кортканындан оол тынмайн барган. Кожаалар чиде берген. Кажан ол агаарны үндүр тыныштарга, олар катап көстүп келген. Ынчалза-даа Юстэс ам-даа чүвениң ужурун билбээн.

Адак соонда, ол куйдан оваарымчалыг үнүп кээр деп шиитпирлээн. «Ол удуп калган чадавас — деп, ол боданган, — а оон аңгыда ам черле чүнү канчаарыл?» Ынчалза-даа үнгээр бетинде, ол солагай талаже көрүнгөн. О коргунчуун! Ол таладан база дыргактыг даван көзүлгөн.

Ыглапкан дээш Юстэсти кым-даа буруудатпас боор деп идегээр-дир мен. Ынчалза-даа алдынче дыңналдыр дүжүп турган карак чаштарын көрүп кааш, оларның анаа эвес улуг хемчээлдиин ол элдепсинген. Оон аңгыда олар изиг болуп, артында бусталып турганнар.

Ындыг-даа болза, ыглаар-ыглаваска-даа, черле үндүр сояр апаар. Юстэс оң холун шимчедипкен. Оң даван шимчей каапкан. Солагай холун шимчедипкен. Солагай даван шимчей каапкан.

Ындыг болганда, ийи таладан ооң бүгү шимчээшкин-нерин өттүнүп турар ийи улу чыдар болган-дыр! Ону Юстэс шыдашпайн барган. Чырык черде бүгү чүвени уттупкаш, орукчирик чокка ол куйнуң аксынче ыңай-ла болган.

Күштүг чыжырааш, шыгырааш, алдын даажы, даштар-ның шаккылаары дыңналган. Чигзиниг артаан: ийи улу ооң соо-биле халчып орган. Хая көрнүп диттикпейн, ол хөлчүгешче бодамча чокка халыпкан. Ай чырыында эңмее берген өлүг улунуң мага-боду кымны-даа коргудуптуп болур ийик, а Юстэс ону херекке албаан. Ол, чүге-ле ийик, сугже далажыпкан.

Адак соонда, ол сугга чеде бээрге, мындыг чүүл болган. Бирээде, ооң бажының иштинге айтырыг, чаңнык дег, чырыткылаш диген: чүге ол дөрт-даяктап маңнап чоруурул? Ийиде, ол суг кырынга баарга, кончуг кыска үеде өске-бир улу хөлчүгештен бакылап көрүп турар ышкаш сагындырган. Ынчан ол бүгү чүвени билип каапкан. Хөлде ол бодун көргөн болган. Кажан ол шимчеп турда, чайынналган дүрзү база шимчеп, ону өттүндүр чүдек аксын ажыдып, хаап турган ышкажыл.

Ындыг болганда, ол удуп чыткаш, улу кылдыр хуула берген-дир. Улунуң эртине-байлааның кырынга, улунуу дег бодалдарлыг удуп калгаш, улу болуп оттуп келген.

Ийе, ол бүгү чүвени билип каан... Куйга кандыг-даа өске улулар турбаан-дыр. Оң болгаш солагай талазынга көрүп турганы даваннар ооң бодунуу болган-дыр. Ыштың ийи кожаазы ооң думчуунуң үттеринден көдүрлүп үнүп турган-дыр. А холунда аарышкы дугайты (ылавылаарга, даванында), ол карактарын хыйыртап көргөш, база билип каан. Билектээш казырыктыг эът-ботче хандыр кестип кире бээрге, даван ийи талазындан аажок ыжа берген. Юстэс билектээшти диштери-биле ызырып алгаш, күш-биле тырткаш-даа, уштуп чадап каан.

Аарышкылы кедергей болза-даа, ол оожургап улут тынган. Ам-на ол чүден-даа кортпас! Ооң бодундан коргар апарлар, делегейде кым-даа, шыырак дайынчыдан аңгыда, олче халдап диттикпес. Ол ам Каспиан болгаш Эдмунд-биле күжүн шенежип болур.

Ынчалза-даа олар дугайында бодапкаш, олар-биле демисежир хөңнү шуут-ла чогуң доп-дораан билип каан. Харындаа оларның эжи апарып, дедир ээп келгеш, улус-биле чугаалажырын, олар-биле кады каттыржып, оларга дузалажырын оол

күзей берген. Чүгле амдан эгелеп, ол бүгү болдунмас, ол — моос, улустан кезээ-мөңгеде аңгы чоруур ужурлуг. Шыдажыр аргажок чааскаанзырал ону хаара тудушкан. Өске кижилер, ооң мурнунда бодап турганы дег, ындыг-ла багай эвес, а ол боду ындыг-ла эки эвес дээрзин ол угаап бодап эгелээн. Оларының үнүн дыңна-вайн, ол ам чурттай албас апарган, Рипичипке безин дың чаңгыс эки сөзү дээш өөрүп четтирер ийик.

Ол бүгүнү эргилдир бодапкаш, кажан-бир шагда Юстэс турган аас-кежик чок улу ажыглыг ыглай берген. Коргунчуг улунуң ай чырыы шыва алган шынаа ортузунга өөлөдир ыглап турарын дыка-ла хаая дыңнап болур турган боор.

Адак соонда, Юстэс эрикче дедир орукту ыяап-ла тып алыр-дыр деп шиитпирлээн. Каспиан кажан-даа ол чокка эжин-дирип чорутпазын база ону каапкаш барбазын ол ам билип каан. А оон ыңай ол бодун кым дээрзин улуска канчап-чооп тайыл-бырлап бериптеринге бүзүрээн.

Ол хөөлбектен суг ижип алган, а оон (кижи хөңнү чок дээрзин билир мен, ынчалза-даа шыдажып көрүнер) өлүг улуну барык бүдүнү-биле чипкен. Канчап ындыг болганын ол боду-даа эки билбээн: ооң бодунуң угааны хевээр арткан, тура-хөөнү болгаш мага-боду улунуу апарган. А улуларга чаа улу эьдинден дээре чем турбас. Ынчангаш-ла бир чуртка-ла чаңгыстан хөй улу чурттакас чораан.

Шынаадан үнүп алыр дээш, Юстэс өрү шурай бергеш, ужуп билир апарганын билип каан. Ол чалгыннар дугайында шуут уткан болгаш, аажок кайгаан: бүдүн хүн дургузунда мана-вааны баштайгы эки чүүл ол болган. Бедидир ужуп үне бергеш, ол бодунуң адаанда ай чырыткан даглар баштарын, мөңгүннел-чек мугулдурну, якорьда өртеглиг корабльди болгаш чырыткы-лаңнаан одагларны көрүп каан. Аажок улуг бедиктен ол куду жуугуп баткаш, дорт-ла оларже оожум чоорту чавызап келген.

Лүүси Каспиан-биле кады дилээшкин кылып чоруткан улусту кежээни дургу манап келгеш, ам дыыжы удуп чыткан. Шагзыраан дилекчилер орайтады ээп келгеш, дүвүрөнчиг медээ-лер эккелгеннер. Юстэстиң истерин олар тыппаан, а бир шынаа-га өлүг улу көргөннер болган. Олар идегелин шуут ышкынмазын оралдажып, бот-боттарынга чоок-кавыда оон өске улулар чок, а бо улу өлүрүндөн каш шак бурунгаар кижини өлүрүп шыдаары кандыг-ла болду деп бүзүредип турганнар.

— Бир эвес ол улу демги чүве кылбас амыгандан хораннаны бербээн-не болза — деп, Ринс, кым-даа дыңнап кагбазын дээш, оожум химиренген.

Лүүси орай дүне оттуп келгеш, бүгү улус чыгып алгаш, бир-ле чүвени сымыражып чугаалажып турарын көрүп каан.

— Чүү болду? — деп, уруг айтырган.

— Шыдамык болур ужурлуг бис — деп, Каспиан чугаалап турган. — База бир улу мырыңай чаа ыяштар бажының кыры-биле ужуп эрткеш, мугулдур эриинде хонуп алды. Ол таптыг-ла корабль биле бистиң аравыста боор деп коргуп тур мен. Со-гуннар удуларже кадалбазы билдингир болгай, оттан база олар кортпас.

— Дээрги мындаагылар, силерниң чөпшээрелиңер-биле... — деп, Рипичип эгелеп алган.

— Чок! — деп, хаан шыңгыы чугаалаан. — Мен сеңээ ону демиселче кыйгыраарын чөпшээрэвес мен. Бир эвес чагыртпас болзунза, сени хүлүп каар апаар-дыр. Амдызында хайгаарал-биле кызыгаарланып каалы, а даң адып кээри билек, мугул-дурже дүжүп баткаш, олче халдаар бис. Бөлүктү мен баштаар мен, Эдмунд хаан мээң оң таламга, Дриниан ноян солагай таламга чоруур. Оон ыңай кылыпкы дег чүвевис чок-тур. Ийи шак болгаш, даң адар. Бир шак болгаш, эртенги чем чип, араганы төндүр ижип аар бис. Чүгле шимээн үндүрүп болбас.

— Ол ужуп чоруй барып болур бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Ужуп чоруй барза, оон-даа дора болур — деп, Эдмунд харыылаан. — Ынчан бис оон кайдазын билип ап шыдавас бис.

Арткан шак халааданчыг эрткен, олар тулчуушкун бетинде күш кирип алыр ужурлуун билип турза-даа, эртенги чемни хөөн чок чип алганнар. Караңгы сойлуп, будук-бүрүде баштайгы куштар ырлай бергижеге чедир, хөй-ле шак эрткен ышкаш сагындырган. Дүнеден-даа соой берген. Ам-на Каспиан: «Өйү келди» — дээн.

Олар тура халышкаш, хылыштарын хындан уштуп, чартык тырыкы кылдыр туруп алганнар; ортузунга экинде Рипичиптиг Лүүсини тургузуп кааннар. Манаашкынга хилинчек-тениринден ол черле дээре болган, кижги бүрүзү арткан өөрүнге кайы хире күштүг ынаан медегеп билип турган. Дүрген чырып кээп, олар мугулдурга чеде бергенде, элезинде кайгамчык улуг хелеске азы дыйлагар крокодил, азы даваннарлыг чылан дег, аажок улуг, коргунчуг улу чыдарын көрүп кааннар.

Чеже-даа элдептиг болза, оларны эскерип кааш, улу агаарже ужуп үнмээн, оларже от болгаш ыш үндүр бүлгүрбээн, а сугже аяар чайлай соя берген.

— Ол чүге бажын чайып турары ол? — деп, Эдмунд айтырган.

— А ам согаңнадып тур — деп, Каспиан эскерген.

— Ооң карактары кылаңайнып тур — деп, Дриниан немеп каан.

— Таанда-ла, көрбейн тур силер бе? — деп, Лүүси хөлзеп чугаалаан. — Карак чажы ышкажыл! Ол ыглап тур.

— Аңаа бүзүрээри айбылдыг, дээрги мындаагылар — деп, Дриниан харыы берген. — Кара сагыштыг крокодилдер база ыглажыр болгай.

— Ол база катап бажын чайып тур — деп, Эдмунд чугаалаан. — «Чок» дээр дээн ышкаш. Көрүнер даан!

— Сен бодаарыңга, ол чугаавысты билип турар деп бе? — деп, Лүүси айтырарга, улу дүрген-не бажын согаңнаткан.

Рипичип кадынның эктинден дүже халааш, бурунгаар баскан.

— Улу! — деп, ол өткүт алгырган. — Мени билип тур сен бе?

Улу бажын согаңнаткан.

— А сен бодуң чугаалап билир сен бе? — дээрге, улу бажын чайган. — Ындыг болза — деп, Рипичип уламчылаан, — сээң күзеп турар чүвеңни билип аары биске берге боор-дур. Ынчалза-даа биске хора чедирбезиңни даңгыраглаар болзунза, солагай даваныңны өрү көдүр.

Улу даванын арай боорда өрү көдүргөн, билектээш ужун даваны ыжып, хуула берген болган.

— Көрүнер — деп, Лүүси чугаалаан, — ооң даваны-биле бир-ле чүве болган-дыр. Күжүр амытан! Ынчангаш ол ыглап тур боор. Арзылаңның Андроклга келгени дег, ол бистен дуза дилеп келген чадавас.

— Лүүси, оваарымчалыг бол — деп, Каспиан сагындырган, — бо угаанныг улу-дур, ол кажар болуп болур.

Ынчанмыже Лүүси мугулдурже халыпкан, а ооң соо-биле даванчыгаштарын атпаңнадыр Рипичип кончуг дүргөн маңнап орган. Оларның сыр соондан оолдар болгаш Дриниан сүрүп чеде бербейн канчаар.

— Багай даванчыгажың сунуп бер!.. — деп, Лүүси чугаалаан. — Мен ону эмнеп каар мен!

Бир шагда Юстэс болуп турган улу ыжа берген дава-нын олче өөрүшкүлүг сунуп берип тура, ол улу эвес турда-ла, уругнуң эми ону далай аарыындан эмнеп каанын сактып келген. Бндыг-даа болза, ооң чөгелин төндүр хуулгаазын эм чүгле ыжыкты сендирип, аарышкыны намдадыпкан — билектээшти ол уштуп шыдаваан.

Бүгү улус долгандыр мөөңнелип алгаш, эмнээшкинни хайгаарап көрүп турда, хенертен Каспиан: «Көрүңер!» — деп алгырыпкаш, билектээшче айыткан.

VII

ЮСТЭСТИҢ УЖУРАЛДАРЫ КАНЧААР ТӨНГЕНИЛ

— ЫНДА ЧҮҮ БАР-ДЫР? — ДЕП, ЭДМУНД АЙТЫРГАН.

— Көр, мында сүлде демдек бар-дыр — деп, Каспиан харыылаан.

— Маскажыгаш, а ооң кырында сылдыс ышкаш бриллиант — деп, Дриниан чугааланган. — Мен ону бир-ле черге көргөн-дир мен.

— Көргөн?! — деп, Каспиан хөлзей берген. — Көрбейн канчаар! Бо дээрге Октезиан ноянның сүлде демдээ-дир.

— Өжээтен! — деп, Рипичип улуже алгырган. — Нарнияның ноянын сен сырыпканың ол бе?

Ынчаарга улу дүрген-не бажын чайган.

— А бир эвес — деп, Лүүси даап бодаашкын кылган, — бо Октезиан ноян боду болза чүл... ону илбилепкен эвес деп бе...

— Кайызы-даа эвес болду-ла бе — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Улулар шуптузу алдын чыырынга ынак. Ам биске Октезиан

ноянын бо ортулуктан ырадыр барбааны билдине берген-дир.

— Октезиан ноян силер бе? — деп, Лүүси айтырарга, улу бажын чайган, ынчаарга уруг өскээр айтырган: — Илбиледип алган сен бе? Кижиге турган сен бе?

Улу ол дораан бажын согаңнаткан.

Өске-бир кижиге (сөөлзүредиге чогуу кымыл, Лүүси азы Эдмунд бе дээрзин маргыжып турганнар) немей айтырган:

— А сен Юстэс эвес сен бе?

Юстэс-улу бодунуң коргунчуг бажын согаңнадып, кудуруу-биле сугну хапкан, улус шупту, ооң карактарындан төгүлгөн аажок улуг изиг чаштардан камгаланыр дээш, кыдыынче чайлай халый бергеннер.

Лүүси ону оожургадырын оралдашкан, харын-даа дидим-ненип алгаш, казырыкталчак хаайынче ошкап каан, а өске улус: «Ийет, аайлашпаан-дыр!» — дижип, айыылга таварышкан эжин кагбас бооп бүзүредип турганнар. Хөй-ле улус ону ийи-бир хонгаш, хуулгаазындан ыяап-ла адырып ап шыдаптарынга бүзүрөп турганнар. Ооң-биле чүү болганын бүгү улус аажок билип алыксаан болбайн канчаар, ынчалза-даа улу, харалаан, чугаалап билбес болган. Улу элезинге бижиирин оралдашкан, ынчалза-жок оон чүү-даа үнмээн. Бирээде, ол чаңгыс-даа эки ном кажандаа номчуваан болгаш, ындыг чүүлдер дугайында канчаар допчу болгаш тодаргай чугаалаарын шуут билбес болган; ийиде, улу даваны-биле хөй чүве бижиш шыдавас. Ол бир домакты бижиш четтикпээнде-ле, чалгыг ооң кудуруу-биле ам-даа балаваан чүвезин арыдып аппаар болган. Чижеглеп алырга, мындыг хевирлиг болуп турган:

МЕН УЛНҢ КУЙ НЕ КИЕ БРДМ ЧҮЕ ДЭРЭ ОЛ
ӨЛП КАЛН МН БИЛКТЭШ УШТРН КҮЗДМ...

Ындыг-даа болза, Юстэс улу кылдыр хуула бергенден бээр, ооң аажы-чаңы хөлчөк өскерли бергени бүгү улуска билдингир апарган. Ол ам үргүлчү-ле өскелерге дузалаксаар болган. Ортулукту эргий ушкаш келгеш, ол ону чүмү-биле даглар шыпканын, ында черлик хаваннар болгаш те-чуңма улчуп чоруп турарын илередип тыпкаш, хөй олча-тывыш эккелген. Аннарга ол аажок хайыралыг бооп, олар чүнү-даа эскерип четтикпээнде, анаа-ла кудуруу-биле өлүр соптар турган. Хүнде элээн каш

коң эътти ол боду үргүлчү-ле чааскаан чиир турган, чүге дээрге улу кылдыр хуула бергеш, чүгле чиг эът-чем чиир апарган болгаш, бодунуң ханныг дойлаашкыны-биле кымны-даа дүвүредир хөңнү чок болган.

Бир-ле катап улу аяар болгаш шагзыргай, ынчалза-даа аажок улуг өөрүшкү-биле улуг хады эккелген. Ол ону ортулуктуң өске талазында бир черинден шуут-ла дазылы-биле тура тыртып алган. Бяш мачта кылырынга черле тааржыр болган. Кежээлерде, кажан күштүг чаъс соонда сериидей бээрге, бүгү улус ооргаларын ооң изиг быгыннарынга чөлөндиргеш, дүрген чылыгып, кургаттынып алыр турган; а улу шуут өл чээргенче безин чаңгыс катап үрүптерге, ол одаг дег кыва бээр турган. Чамдыкта ол кайы-бир кижини ап алгаш, ужуткаш кээр. Ооң ооргазынга олурганнар дөвүн тейлерниң ногаан ийлерин, кадыр чалымнарны, чинге шынааларны, а ырак далайда, чөөн чүкте ак-көк кол өңде карарып көстүр ойбунну (чер турган боор) көөр турганнар.

Юстэс бодунга чаа өөрүшкү ажыдып алган: ынак болуру база сенээ өскелерниң ынаа кайы хире экизин ол билип каан. Олла харын ону идегелин шуут ышкынарындан камгалап турган. Улу болуру берге-ле. Даглыг хөл кыры-биле ужуп эртип чыда, бодунуң көрүнчүктелген дүрүзүн көргөн санында-ла, ол сырбаш кынныр турган. Ол бодунуң шырыңмаланчак чалгыннарын, ооргазында хирээленчек чалаазын, дыргактыг даваннарын көөр хөңнү чок. Ол чаңгыс боду артып каарындан шуут-ла коргар, а өске улус-биле кады турарындан ыядыр. Чылыг кежээлерде, улуска ооң чанынга чынныры херек чокта, ол ырадыр соястай бергеш, арга биле мугулдур аразынга дүрлүп чыдып алыр турган.

Чеже-даа элдеп болза, Юстэстиң эң эки часкарыкчызы Рипичип болган. Чаагай сеткилдиг күске одаг долган хөглүг улусту каапкаш, улунуң бажының мырыңай чанынга, аажок улуг думчук үттеринден үнген ыш караанче кирбезин дээш, хатче талазындан чыдып алгаш: «Ол дээрге салым-чолдуң өскерлиичели-дир, аас-кежиктиң доктаамал эвези-дир» — деп чугаалаар. Рипичиптиң чугаазы-биле, бир эвес олар күскениң бажыңыга турган болза (херек кырында ол бажыңныг эвес, а анаа үңгүрлүг турган, ынаар улунуң бажы безин сыңмас ийик), ол аас-кежик чок Юстэске эң-не муңгагдалдыг байдалдарга таваржып тургаш-даа, салым-чолдуң согулларындан орталанып,

аас-кежиин катап база чедип алган императорлар, хааннар, тергиилекчилер, дайынчылар, ынакшааннар, шүлүкчүлөр, фило-софтар болгаш илби-шидичилер дугайында номнарны көргүзөр ийик. Ындыг янзылыг чугаалар шоолуг-ла аргалал болбаза-даа, Рипичип аңаа чаагай сеткил илереткен болгай, а Юстэс ону сактып алган.

Бүгү улустун кырынга, диңмирээш-кызаңнааштыг чаъс булуду дег, айтырыг астына бербейн канчаар: корабль эжиндирип чоруурунга белен апаарга, улуну канчаптарыл? Юстэс чанынга турда, улус шупту өске-бир чүве дугайында чугаалаарын оралдашса-даа, аңаа бир-ле домактар дыңналып кээп турган: «Аңаа корабльге турар чер четчир бе?» азы: «Ону соовуска сөөртүп алыр бе?», азы: «Чеже хире үеде ол дыштанмайн ужуп шыдаарыл?» болгаш эң-не хөй салдынар айтырыг: «Ону чүнүңбиле чемгерерил?» Күжүр амытан эң баштайгы хүнден-не кайы хире аартык болуп келгенин тодаргай билип турган. Даванынче билектээш дег, ол бодал ооң бажынче кестип кире берген. Ыглаан ажыы чогуң билир-даа болза, ылаңгыя чылыг дүннерде, улут изиг карак чажын ол тудуп шыдавайн турган.

Бир катап Улу ортулуунче дүшкеш үнген соонда, неделя хире үе эрткенде, Эдмунд дыка эрте оттуп келген. Чер чырып эгелээн, а ол чүгле ооң биле мугулдур аразында үнген ыяштарны ылгап көрүп чыткан. Шенектенип ковайып келгеш, ол дескиндир көрдүнгөн — сактырга, бир-ле кижичанында кылаштап турар ышкаш болган; оон арга кыдыында билдинмес кижини көрүп каан. Баштай ону Каспиан деп бодаан — демги кижиниң узуну ооңу хире болган — ынчалза-даа хая көрнүп кээрге, Каспиан ырак эвесте удуп чыткан. Эдмунд хылыжы бар-чогуң хынап алгаш, көдүрлүп келген.

Черге дааш чок баспышаан, ол арыг кыдыынга чеде берген, билдинмес кижичанында турган. Ам көөрге, демги кижичаны Каспиандан чавыс, Лүүсиден бедик болган. Эдмунд хылыжын хынындан ужулгаш, танывазы кижичаны хөмө кээрге, ол оожум:

— Сен сен бе, Эдмунд? — дээн.

— Мен мен — деп, Эдмунд харыылаан. — А сен кым сен?

— Таанда-ла, танывайн тур сен бе? — деп, танывазы кижичаны айтырган. — Мен ышкакжыл мен, Юстэс.

— О, дээр-денгер! — деп, Эдмунд хөлзеп алгырган. — Шынап-ла сен-дир сен! Канчап ындыг...

— Оожум — деп сымырангаш, Юстэс тендиш дээн. Эдмунд олче халып келген.

— Канчап бардың? Баксырап тур сен бе?

Юстэс дыка үр ыыттаваaska, Эдмунд ол меделин ышкыныпкан-дыр деп бодаан, ынчалза-даа демгизи сымыранып чугаалаан:

— Дыка-ла коргунчуг болуп келди... сен билбес боор сен... ажырбас, хамык чүве эрте берген... Сеңээ чугаалап берейн... чүгле кайы-бир черже чоруй бараалы. Мен өске улусту амдызында көрүксевейн тур мен.

— Бараалы че — деп, Эдмунд чугаалаан. — Дуу даштарга олуруп аар-дыр. Сээң... ээ... катап бодуң апарганыңга дыка өөрүп тур мен. Сеңээ белен эвес болган боор.

Олар мугулдурже көрүндүр даштарга олуруп алганнар. Дээр агарып, сылдыстар көзүлбейн барган, чүгле чаңгызы, эң чыры, чер болгаш дээрниң тудушкааның кырынга артып калган.

— Канчап... улу кылдыр хуула бергенимни сеңээ ам чугаалавас мен — деп, Юстэс эгелеп алган. — Дөмей-ле ооң соонда өске бүгү улус-биле кады билип аар сен. Канчап катап кижини апарганымны чугаалап бергеним дээр боор.

— Че, чугаала — деп, Эдмунд четтикпейн дүргедеткен.

— Эрткен дүне хөңнүм анаадазындан багай апарды... Холум ол чүдек билектээштен шуут-ла хып турду.

— А ам?

Юстэс каттырыпкаш — ындыг каткыны Эдмунд мурнунда оон дыңнап көрбээн — билектээшти холундан чииги-биле уштуп каапкан.

— Бо-дур ол. Алыксаан кижини ап алзын. Мынчангаш эрткен дүне канчап-даа удуп чадап, мээң-биле чүү-ле болур ирги деп бодап шаг болдум. Оон хенертен... Дүжүм-даа бооп чадавас. Билбес мен.

— А сен чугаала, кортпа — деп, Эдмунд шору шыдамын көргүскен.

— Че харын, түңнеп чугаалаарга, мен өрү көрүпкеш, эл-деп чүве көрүп кагдым де. Менче аажок улуг арзылаң чоокшулап орду. Элдеп чүве чүл дээрге, ай ажытталы берген, а арзылаңны долгандыр чырып турар хевээр. Ол чоокшулап кел-ле чытты, а мен медээжок корттум. Сен улуга арзылаңны тиилээри чайлыг херек деп бодап тур боор сен. А мээң коргуушкунум оон

келбээн... Арзылаң мени чиптер деп кортпадым. Мен ооң бодундан корттым. Арзылаң чанымга доктаай дүшкеш, карактарымче дорт көөрге, меңээ аажок коргунчуг апарып, карактарым шийиптим. Ынчалза-даа оом дуза болбады. Арзылаң туруп келгеш, ону эдерерин дужаады.

— Ол чугааланып турду бе?

— Билбес мен. Ыыттаваан боор, ынчалза-даа мен ону билип кагдым, ол ышкаш ону дыңнаар ужурулуумну билип каан мен. Туруп келгеш, ооң соо-биле чоруптым. Ол мени үр-ле эдертип келди, каяа-даа чорувуста, ол, ай ышкаш, чырып чорду. Адак соонда, бир-ле дагже көдүрлүп үнүп келдивис, ында, даг бажында, кайгамчык чараш сад өзүп үнген чорду — ыяштар, янзы-бүрү чимистер, че, бодун билир-ле болгай сен. А садтың ортузунда суг бажы бар болду.

Суг бажы-дыр деп билип кагдым, чүгө дээрге дүвүнден суг аттыгып үнүп турду, а үстүнден көөрге, кудук-ла чорду, чүгле улуу аажок, борбак, ванна-даа ышкаш, олче маны даш чадалар аппаар. Суг кедергей арыг, мен, та чүгө ийик, бир эвес олче шымны бээр болзумза, даваным аарывайн баар деп билип кагдым. Арзылаң меңээ уштунуп аарын дужаады... чок, ол бо удаада база меңээ оода чаңгыс сөс чугаалаан ирги бе деп бүзүрелим чок.

«Уштунуп ап шыдавас-тыр мен, чүгө дээрге кеткен хевим чок» деп харыылаптар частым, а оон улулар чыланнар ышкаш дээрзин сактып келдим, а олар кежин дүжүр октап шыдаар болгай. Арзылаң ону күзеп турар боор деп бодааш, кидиредир дырбанып-ла эгеледим, казырык дүжүп бадып-ла турду. Оон дыргаамны хандыр кадалдыр хаптарымга, банан кежи ышкаш, кежим дүжүп эгеледи. Ол бүдүнү-биле черже дүже берди. Ах, ооң чүдек деп чүвезин! Мен өөрүй бергеш, сугга бардым.

Ынчалза-даа шымныр деп тургаш, бодумнун көрүнчүктелген дүрзүмнү көрүп кагдым. Кежим биеэги хевээр — кадыг, дырышкак казырыктыг болду. «Ажырбас — деп бодадым, — бо база бир иштики кеш боор, ону база дүжүр октаптайн». База катап кидиредир дырбанып эгеледим, иштики кеш даштыкызындан дора эвес дүже берди. Мен ону баштайгызының чанынга салып кааш, катап-ла чадалап бадыптым.

Бүгү чүве бирги удаа дег катаптанدى. «Чеже кеш дүжүр октаар ужурулут мен?» деп бодандым. Даванымны сугже дыка сугуксадым. Үшкү удаа кидиредир дырбанып кирипкеш, үшкү кешти

баштайгы ийизиниң чанынга салып кагдым. Ынчалза-даа сугже көрүпкеш, бүгү чүве биеэ хевээр артканын билип кагдым.

Ынчан арзылаң: «Мен бодум сени улу кежинден уштугун» — диди. Ооң дыргактарындан аажок коргуп турдум, ынчалза-даа ам меңээ бүгү чүве дөмей-ле апарып, дыңнангыры-биле доңгай-тыр чыдып алдым.

Ол кежимни тыртыптарга, мээң чүрээмни үзе тыртыптар дээн дег сагындырды. А кеш дүжүп эгелээрге, ындыг аарышкыны чуртталгамда билбейн чораан болдум. Ам-на кежим дүжер боор деп өөрээнимден аарышкыны шыдаштым! Сен билир чадавас сен, бичии балыгны оя дырбаптарыңга, ооң дүжери аарышкылыг-даа, таптыг-даа болур ийик.

— Билбейн канчаар! — деп, Эдмунд чөпшээрешкен.

— Че, ынчангаш арзылаң ол чүдек кешти, үш катап дүжүр карттааным дег, карттап каапты, чүгле бо удаада аарышкылыг болду, а оон черже октапты. Ол кеш баштайгы үжүндөн оранчок кылын, хирлиг болгаш бужар болду. А мен хенертен, карттап каапкан хаак дег, хоюг болгаш хензиг апардым... Ынчан ол мени даваннары-биле сегирип алгаш — база-ла дыка аарышкылыг, кеш чокта аан! — сугже октапты. Суг мени чиртипти, ынчалза-даа ол дораан эки апардым — холум аарывайн барганын медресеп билип каггыжемге чедир, эштип, суг чаштадып, шымнып турдум. Ынчан чүү болганын көрүп кагдым: база катап кижикылдыр хуула берген болдум. Бир эвес холдарым дугайында чугаалаар болзумза, мени тенек аарый берген деп бодаар боор сен... Менде шыңганнар чогуң билир мен, олар Каспианның холдарыңга шуут дөмей эвес-даа болза, мээң өөрээнимни чүү дээр!.. Оон арзылаң мени ушта тырткаш, хепкерип кагды...

— Даваннары-биле бе?

— Сагынмас-тыр мен. Бир-ле арга-биле хепкерип кагды — көр даан, хевим шупту чаа. Оон мында келген болдум. Ол бүгүнү дүжүмде көргөн эвес мен бе?

— Чок — деп, Эдмунд бүзүрелдиг чугаалаан.

— Чүге?

— Бирээде, шупту хевиң чаа-дыр. А ийиде, сен... ам улу эвес-тир сен.

— Мээң-биле чүү болган дээр сен? — деп, Юстэс айтырган.

— Сен Асланны көргөн-дир сен — деп, Эдмунд харыылаан.

— Асланны! — деп, Юстэс хөлзей берген. — Бис эжин-дирип чорупканывыстан бээр мен ол атты хөй катап дыңнаан

мен. Чүге-ле ийик, ол меңээ таарышпайн турду. Ынчалзajok мурнунда меңээ хөй-ле чүве таарышпайн турган. Кандыг турганымы бодап кээрге, коргунчуг-дур!

— Ажырбас — деп, Эдмунд чугаалаан. — Шынын чугаалаарга, сээң бодунну алдынып турганың мээң Нарнияга баштай келгеш, бодумну алдынып турганымдан дора эвес-тир. Сен анаала бак язы турдуң, а мен өскерликчи база турдум.

— Ындыг-дыр, амдызыңда ол дугайында чугаалава — деп, Юстэс чөптээн. — Аслан деп кымыл? Сен ону билир сен бе?

— Ол мени билир дээри шын болур — деп, Эдмунд харыылаан. — Аслан — өндүр-улул Арзылан, Далай ындында чурттуң Чагырыкчызының оглу. Мооң мурнунда Ол мени база Нарнияны камгалап каан. Бис шупту Ону көргөн бис, Лүүси өскелерден хөй катап көргөн. Ам Ооң чуртунче эжиндирип бар чыдар болгай бис.

Ийилээн ыыт чок барганнар. Чер болгаш дээрниц тушкааның кырында чырык сылдыс чиде берген, даглар олардан даң хаязын ажыттап-даа турган болза, даң атканын олар билип каан, чүге дээрге дээр болгаш мугулдур роза дег ягаан-кызыл апарган. Аргада куштар, дойдулар-ла боор, алгыржы берген, дааш-шимээнниг апарып, адак соонда, эдиски үнү чаңгыланган. Далайжылар оттуп келген болган.

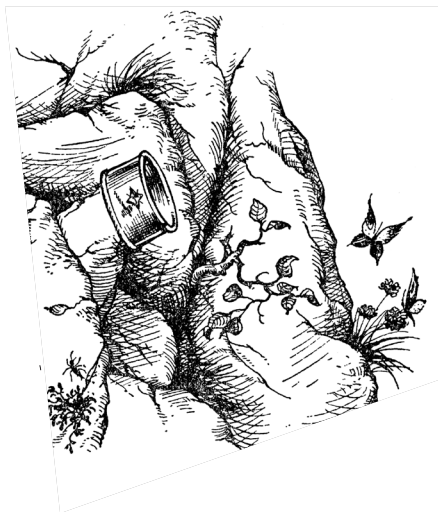
Эдмунд хуулгаазындан адырлып алган Юстэс-биле кады одаг чанынга көстүп кээрге, бүгү улус аajok өөрээн. Ол дораан Юстэстин канчап улу апарганын билип алгаш, дем бир улу Октезиан ноянны чипкен бе азы кайы-бир кижиг аас-кежик чок ноянны илби-шидилеп каавытпаан бе деп даап бодап эгелээн-нер. Эргиг хеп-биле катай эргине даштар чиде берген, ынчалздаа кым-даа, Юстэс база, шынааже эргине-байлак дээш баарын күзевээн.

Каш хонганда, чаа дозулап каан корабль чаа мачтазы болгаш аыш-чемниц бүрүн курлавыры-биле эжиндирип чоруурунга белен турган. Ынчалздаа Каспиан баштай мугулдур кырында көдүрлүп турар хаяга мындыг сөстөрни оюп каарын дужааган:

**УЛУ ОРТУЛУУН НАРНИЯНЫҢ ХААНЫ БОЛГАШ
ООН-ДАА ӨСКЕ АТ-ДУЖААЛДЫГ КАСПИАН Х
ООН ХААННААШКЫНЫНЫҢ ДӨРТКҮ ЧЫЛЫНДА
АЖЫТКАН. ЫЛАП-ЛА МАҢАА ОКТЕЗИАН НОЯН
ЧОК АПАРГАН ЧАДАВАС.**

«Оон бээр Юстэс өске кижии апарган» дээри арай-ла шын эвес турган боор. Ылаптыгы-биле чугаалаар болза, оон бээр ол өске кижии апар чыткан. Чамдык хуннерде ол биеэги Юстэсти сагындырып-даа турган болза, мен ынаар онза кичээнгей салбас мен, чүге дээрге ол сегип орган.

А Октезиан ноянның билектээжи-биле хөктүг таварылга болган. Юстэс ону эдилээр хөңнү чок болуп, Каспианга берипкен, а Каспиан — Лүүсиге, ынчалза-даа ол база ону эдилевейн барган. Каспиан: «Кымче кээп дүжерил — ооңуу болур!» — дээш, билектээшти өрү октапкан. Олар таптыг-ла хая чанынга туруп алгаш, бижикти көрүп турганнар чүве-дир. Билектээш хүн херелинге кылаңнавышаан, бедидир өрү ужуп үнген соонда, хаяның хензигийне бурунгаар үне берген черинден ылдыртынгаш, аңаа астынып калган. Ындыг болганда, билектээш ам-даа ында астына берген тур боор база чер-делегейниң төнчүзүнге чедир астынып артар боор.

VIII ИЙИ КАТАП ӨЛҮМДЕН ХЫЛ КЫРЫНГА

КОРАБЛЬ АМ-НА УЛУ ОРТУЛУУН КААПКАШ БААРГА, бүгү улус аажок өөрээн. Ол мугулдурдан үнүп кээри билек, аай хат хадып келген, дараазында хүн эртен эрте олар улуга ужудуп чорааш, чер болгаш дээрний тудушканга көргөннери ортулукка чеде бергеннер. Оът-сиген шышкан чавыс ортулукта чүгле тоолайлар болгаш те-чунма бар болган, ынчалза-даа даш казанак бажыңчыгаштарның бузундуларындан, эрги кара одаг оруннанындан, чепсек болгаш сөөктерний сынган кезектеринден олар мырыңай чоокта чаа маңаа улус чурттап турган дээрзин билип кааннар.

— Пираттарның үүлгедии-дир — деп, Каспиан чугаалаан.

— Азы улунуң — деп, Эдмунд немеп каан.

База бир чүвени олар ортулуктан тыш алган — суг чанында элезинге чыткан хензиг хемежигешти. Кол өзекке хере тыртып каан кештен кылган ол хемениң узуну бир метр чартык безин четпес болган. Эшкииш база хемеге бүрүн таарышкан, ынчангаш бүгү улус ону бичии уругга кылып берген-дир деп азы бо ортулукка кажан-бир шагда гномнар чурттап турган-дыр деп шиитпирлээннер. Хемчээл талазы-биле хеме Рипичипке ылап таарышкан, ынчангаш ону корабльче ап алганнар, а ортулукту

Өртең деп адап кааннар. Дүш четпээнде-ле, оон эжиндирип чорупканнар.

Беш хонук дургузунда хат корабльди мурнуу-чөөн чүкче аппарат чыткан, орук ара ортулуктар-даа, балыктар-даа, далай куштары-даа таварышпаан. Оон хүннү бадыр чаьс чагган. Юстэс Рипичип-биле шыдыраалааш, ийи катап уттурупкаш, хорадай хона берип, биеэгизи дег апарган, а Эдмунд Америкаже угбазы Сүүзен-биле чоруй барбааннары дээш хараадаан. Ынчан Лүүси ханада соңгаже бакылап көргөш:

— Чаьс соксай берген ышкаш-тыр. А бо чүү боор? — дээн.

Бүгү улус палубаның соңгу талазынче өрү көдүрлүп келгеш, чаьс ылап-ла соксай бергенин, а таңныылдап турар Дринианның бир-ле чүвеже топтап көрүп турарын эскерип кааннар. Ылавылаарга, ол бир чүве-даа эвес, а бот-боттарындан он ийи метр хире ырак турар шуушкак тас инек-даштар болган.

— Чок, ол даштар эвес-тир — деп, Дриниан эскерип чугаалаан. — Беш минут бурунгаар олар аңаа турбады.

— Көрүңер, бирээзи чиде берди! — деп, Лүүси чугаалаан.

— А бо чаа даш көстүп келди — деп, Эдмунд немээн.

— Бистен чоокта — деп, Юстэс эскерген.

— Ойт! — деп, Каспиан чугаалаан. — Ол чүве бээр шимчеп чоруп ор ышкаш.

— Артында-ла бистен дүрген — деп, Дриниан деткип чугаалаан. — Беш минут болгаш, ол корабльди сүрүп чедип кээр.

Бүгү улус тынар-тынмас апарган, кажан оларны бир-ле билдинмес чүве ызыртыр чедип орда, тыныш алыр харык кайдал. Ынчалза-даа манап турганындан-даа дора болган. Хенертен солагай таладан коргунчуг хаай — ногаан, өкпөң өңнүг дөстөктерлиг, кулаа чок аьтты-даа ышкаш — ушта шымнып келген. Аажок улуг карактар сугнун кара кылын картын өттүр чайлыг көрүп шыдаар хире, аңгайтыр ажыттынган аксында чидиг диштерниң ийи одуруу кылаңнашкан. Бажы аажок узун моюнда чайганып турган, а бедидир, оон-даа бедидир өрү көдүрлүп-ле оарга, улус шунту ол дээрге моюн эвес, мага-бот-тур деп, оларның мурнунда өске чүү-даа эвес, а Далай Чыланы-дыр деп билип каан. Ооң узун кудуруунун ээтпектери артында бир черде көстүп, суг кырындан дең хемчээлдер ажылдыр өрү көдүрлүп турган. Бажы мачтаны дем-не ажа берген.

Бүгү улус хылыштарын тудуп алган, ынчалза-даа моостун мага-боду олардан дыка ыракта болган.

— Адыңар! — деп, ча адыгжыларының удуртукчузу командылаарга, чыланче согуннар ужуга берген, ынчалза-даа олар кешке демирге дег чүгле кайтыгар болган. Улус халдаашкын ма-нап, шимчеш дивейн барганнар.

А халдаашкын болбаан. Чылан оон-даа бедидир, мач-тадан-даа бир метр ажылдыр дүндүүштелдир өрү көдүрүлгөш, корабль ханазының оң талазынче, улус чык долу палубаже эвес, а сугже чавызап бадып эгелээн. Ынчангаш корабль дуга адаанда турар дег апарган. Ол дуга бичелеп, оң талада ханага барык-ла дээп турган.

Ынчан Юстэс (чаъс база шыдыраага чедимче чок болганы ону дедир октапкан-даа болза, ол бар-ла шаа-биле бодунга эки хамаарылга чедип аарын оралдажып турган) чуртталгазында бир дугаар маадырлыг чорук кылган. Ол холунга Каспианның түр када берип кааны хылыжын тудуп алган турган чүве-дир. Чыланнның мага-боду мырыңай чоогап кээрге, хана кыдыында камгалал деригже үне халааш, ону шанчып эгелээн. Ол ооң-биле чүнү-даа чедип албаан, чүгле Каспианның артык хылыжын үрөп каан, ынчалза-даа эге дээрде ол безин багай эвес ышкажыл.

Өске улус аңаа дузалап дап бээрге, Рипичип өткүт алгырган: «Ону шашпаңар!» Эрес-дидим күскениң аксындан ыңдыг тайбыңзырак кыйгы үнери шуут манавааны чүүл болуп, айыыл турбуже, бүгү улус олче көрнүп келген. А Рипичип: «Ону идиңер, идиңер!» — деп алгырыпкаш, чыланнның мырыңай мурнунда хананың камгалал дериинче үне халааш, дүккүр ооргазы-биле аажок улуг казырыктыг ооргадан иттинип алгаш, ону бар шаа-биле идип эгелээн. Күскениң чүнү бодап алганын чүгле каш кижидораан билип кааш, аңаа дузалажып чүткүп үнгеннер. Ынчалза-даа элээн болганда, кажан Далай Чылананың бажы солагай хана чанынга сугдан катап база көстүп кээрге, бүгү чүве билдине берген.

Моос корабльди дузак-биле дег куржап алгаш, ам ону дыңзыды тыртып эгелээн. Ооң бодалы бүде бээр болза, корабльден чүгле чээрген артар, а чылан улусту бергедеэшкин чокка чаңгыстап тудуп чиптер ийик. Камгаланыр чаңгыс-ла арга — дузакты дедир, корабльди дургаар болдунар шаа-биле дүрген чылзы иткеш, ону корабльдиң соңгу кезээнден дүжүр идиштери азы, дузак дыңзыды тырттынмаанда, корабльди ону өттүр чылзы идиштери турган.

Рипичипке чааскаан ынчаар хөделири хүрээни туружундан шимчедиринден белен эвес болбайн канчаар, ынчалза-даа күске ооң бодун, шуут шаа төнүп калганда, кыдыындан чайладыр идипкижеге чедир, Чыланны идип-ле турган.

Доп-дораан корабльдиң бүгү командазы, Лүүси болгаш харыксырап калган Рипичиптен аңгыда, корабль ханазының кыдыынга ийи узун одуруг кылдыр шөйүлдүр чыскаалышкан. Кижини бүрүзү хөрээ-биле мурнунда турар кижиниң ооргазынче иткен, а ниити күженишкин чыланны идип алган турар сөөлгү кижиге дамчып турган. Баштайгы каш халаазыранчыг минута дургузунда, даштындан көөрге, чүү-даа өскерилбээн ышкаш сагындырган. Чүстер кызыраары, киргирээш тыныш дыңналып, дер дамдылаан. Оон улус шупту корабльдиң шимчеп эгелээнин, а дузактың мачтадан бичиилеп салдынып бар чыдарын билип кааннар. Ам дүрген шимченири эргежок чугула апарган: олар дузакты палубаның соңгу талазының кыры-биле шимчедир идип четтигиштеринден азы дузак хөлүн эрттир дыңзый бээринден бүгү чүве хамааржыр. Соңгу тала мырыңай чанында, а Далай Чыланының мага-боду аажок чавыс астына берген болгаш, он шаа кижини дүрген кырынче үнгеш, кожа туруп алгаш, дузакты идип эгелээннер. Ажыл-херек чогуумчалыг апарып, идегел чаа күш-биле кыва берген, ынчалза-даа олар ынчан корабльдиң оюп хээлээн бедик кудуруун сактып келгеннер.

— Балды херек! — деп, Каспиан киргиредир алгырган. — Идинер, идинер, тура дүшпөңөр!

Каспианның үнүн палубадан дыңнап кааш, Лүүси (ол чүү кайда чыдарын билир турган) адаккы каытче дүже халааш, балдыны тудуп алгаш, чадалап корабльдиң кудуруунче ыңай болган. Ынчалза-даа ол көдүрлүп четтикпээнде, бедик ыяш кээп дүшкөн дег, кулак уюк дазыраан дааш дыңналган — чок-ла болза Чыланны хөлүн эрттир күштүг идип турганнар, чок-ла болза Чылан боду мелегейинден дузакты улам дыңзыда тыртар бодаан, чүү-даа болза, корабльдиң оюп хээлээн кудуруу сыйлып калган, корабльди күштүг чайгай каапкан соонда, ол хосталы берген!

Бүгү улус аажок шагзыраан болгаш, чүгле Лүүси чааскаан сугда дүрген бичиилезе-ле, адак соонда чиде берген Далай Чыланының дузаан көргөн. Сөөлзүредир Лүүси (ол аңаа көзүлгөн ышкаш сагындырып болур-даа болза) Чыланның арнынга солуу хүлүмзүрүг көзүлдү деп бадыткап турган. Чүү-кандыг-даа болза,

Чыланни угаанныг деп болбас — корабльди сүрер орнунга, ол ооң кудуруунуң бузундузу-биле кады, күзээн чүвези чүгле ыяш кудурук турган-даа дег, сугже шымны берген. А корабль шагда-ла ырай берген. Улус «ой» деп каап, эгиштеп чоорту оңгарлып, палубага кожалаштыр чытканнар. Адак соонда, олар чугаазы үнүп, оон каттыржып эгелээннер, а кажан адаккы каыттан бир доскаар арага эккээрге, шуут-ла хөөнү чазалып, харын-даа Юстэс дээш (ооң кылыпкан таптыг чүвези чок-даа болза) база Рипичип дээш дашка көдүргөннер.

Ооң соонда ам-даа үш хонук эжиндиргеш, долгандыр чүгле далай болгаш дээр көрүп келгеннер. Дөрткү хүнде күштүг соңгу чүк хады келгеш, далай хөлзөй берген, а дүш соонда ёзу-луг шуурган эгелээн. Таптыг-ла ол өйде оң талада кургаг черни эскерип кааннар.

— Бир эвес дээрги мындаагылар удур эвес болза — деп, Дриниан чугаалаан, — ортулуктуң өске талазындан эшкииштер-биле эжип чеде бергеш, бораң агаарны анаа эрттир манап алыылыңар.

Каспиан чөпшээрешкен, далайжылар шупту эшкииштер артынга олурупкаш, ортулукка чүгле кежээликтей чеде бергеннер. Имир дүшкенде, улуг эвес мугулдурже киргеш, якорьну октап-каннар, ынчалза-даа эрикче дүжүп үнмээннер. Эртенинде оттуп келгеш, олар мурнунда ногаанзымаар сугну база чааскаанзыргай бедик хая кылдыр өрү көдүрүлгөн хөлүгүр ортулукту көрүп кааннар. Ооң кырында соңгу чүктен сывыртаткан булуттар караңайнып эртип турган. Далайжылар хемени дүжүргеш, аңаа куруг доскаарлар чүдүргеш, эрикче эжиндирип чорупканнар.

— Мугулдурже ийи дамырак киир агып чыдар-дыр — деп, хемениң соонга олурган Каспиан чугаалаан. — Кайызының суун узуп алыр бис?

— Дөмей эвес чүве бе — деп, Дриниан харыылаан. — Мен бодаарымга, чөөн талазында турарының. Ынаар чедерде, эвээш эжер.

— Ам чаыс чаар — деп, Лүүси чугаалаан.

— Ол-даа ылап шын-дыр — деп, Эдмунд бадыткаан, чүге дээрге хемени дамдылар догдурады кага берген. — Ындыг болганда, барыын талакы дамыракче эжип чоруптаалы. Ында чаглак болгу дег ыяштар бар-дыр.

— Шын-дыр — деп, Юстэс деткээн. — Хей өткеш чоорул.

Ынчалза-даа Дриниан биеэки уг-шигден чайлавайн карак кызыл чоруп орган.

— Оларныы шын-дыр, Дриниан — деп, Каспиан эскерген. — Барыын чүкче ээвит.

— Дээрги мындаагылар чүү дээр болдур — деп, Дриниан таарзынмай думчуктап чугаалаан. Дүүнгү бүргег агаар аңаа хөй шүүдел чедирген, оон ыңай оон далайжы херектеринче чүве бил-бес улус киржир чорукка ол таарзынмас турган. Ынчанмыже ол уг-шигни өскертпкен, сөөлүндө барып билдингени дег, шын кылган болган.

Суг узуп алган турларда, чаъс соксай берген, ынчангаш Каспиан, Эдмунд, Юстэс, Лүүси болгаш Рипичип чоок-кавы черлерни долгандыр көөр дээш тей бажынче үне бээр деп шиит-пирлээннер. Кадыг сиген болгаш өвээнчи өттүр чорууру берге болган, ак-кускуннарны санапас болза, олар кымга-даа ужурашпаан. Тей бажынга чеде бергеш, ортулукчугаш хензиг, улуг оймактан улгатпас дээрзин көрүп кааннар. Далай моон, палубадан, көөрге, мачтадан-даа көстүрүндө улуг болгаш ээн ышкаш сагындырган.

— Черле мелегей чорук-тур, Лүүси — деп, чөөн чүкче көрбүшаан, Юстэс чугаалаан, — эжиндирип-ле, эжиндирип-ле олар, кайнаар деп безин билбейн чыткаш.

Ол биеэги чаңчыккан аайы-биле ынча дээн, херек кырында ынчаар бодааны чөгенчиг-ле боор.

Соңгу чүктен биеэ хевээр күштүг хат хадып, тей бажында соок болган.

— Өске орук-биле бада берээлиңерем — деп, олар чоруур деп турда, Лүүси саналдаан. — Элээн кылаштакш, оон Дринианның эжиндирип бар чытканы дамыракче үне берээлиңер.

Улус шупту чөпшээрешкеш, элээн үе эрткенде, ийиги дамыракка чеде бергеннер. Ында оларның манаанындан солун болган: инек-даштар долганган бичии-даа болза, ханы хөлчүгештен чиңге ун-биле дамырак далайже агып баткан. Мында хат чок боорга, улус шупту оът-сигенче дыштанып олуруп алганнар.

Ынчалза-даа оларның бирээзи (ол Эдмунд болган) доп-дораан тура халаан.

— Аай эжен! Кандыг кончуг чидиг даштарыл!.. — деп, оът-сигенде бир-ле чүвени суйбавышаан, ол чугаалаан. — Ага! Бо дээрге даш эвес, а хылыш тудазы ышкажыл! Дадарган деп чүвезин. Маңаа хөй чыл чыдып келген эт болбааже.

— Даштындан көөрге, ол Нарниядан-дыр — деп, Эдмунд же чоокшулавышаан, Каспиан эскерген.

— Мен база бир-ле чүве кырында олур мен — деп, Лүүси чугаалаан. — Бир-ле кадыг чүведе!

Ол чүве дадарык куяк хеп болган. Ынчан улус шупту тура халышкаш, дөрт-даяктап алгаш, сырый өвээнчини чиндип эгелээннер. Камгалал куяк бөрт, улуг бижек болгаш каш чоос — нарнийжи арзылаң чуруктарлыг, Борунада базаарга ажыглап болур чоостар.

— Бистиң нояннарывыстың бирээзинден чүгле бо чүүлдер артып калган чадавас-тыр — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Мен база ынча деп бодап тур мен — деп, Каспиан чөпшээрешкен, — ынчалза-даа ылап-ла кайызындан артып калганыл? Бижекте кандыг-даа демдек чок-тур. Ооң тыны канчаар үзүлгенил?

— Ооң өлүмү дээш канчаар өжээн негээр бис? — деп, Рипичип немеп каан.

А детективтиг романнар номчуп турган чаңгыс-ла кижизи, Эдмунд, ол аразында боданы хона берген.

— Мында бир-ле чүве караданчыг-дыр — деп, ол чугаалаан. — Бо ноянның тулчуушкунга өлбээни.

— Чүге ынча деп бодадың? — деп, Каспиан айтырган.

— Сөөктери чок-тур — деп, Эдмунд тайылбырлаан. — Бир эвес ону өлүрүп кааннар болза, мөчү-сөөгүн каапкаш, хылыжын аппаарлар ийик. Мында сыр өске — хылыжы бар, а мөчү-сөөгү чок.

— Араатан аң ону үсперлеп каапкан чадавас — деп, Лүүси даап бодаан.

— Угаанныг аң болза аан — деп, Эдмунд чугаалан. — Куяк хепти уштуп каапкан!

— Улу эвес бе? — деп, Каспиан чугаалаан.

— Черле чок — деп, Юстэс бүзүрелдиг удурланган. — Улу уштуп шыдавас. Мен билир-ле болгай мен.

— Моон чорупканывыс дээрe боор — деп, Лүүси саналдаан. Эдмунд сөөктер дугайында чугаалай берген соонда, Лүүси аңаа оон ыңай туруксавайн барган.

— Сээңии-биле болзун — деп, Каспиан көдүрүлбүшаан чугаалаан. — А бо бүгүнү алган херээвис чок деп бодаар-дыр мен.

Олар хөлдү долгангаш, дамырак үндүр агып чыдар черге доктаай бергеннер. Суг мында ханы болгаш арыг болган. Изиг хүнде кайы-бир кижн ыяап-ла эштиксей бээр ийик, улус шупту суг ижиксей бээр ийик. Ам безин Юстэс сугже кош-адыштап узуп алыр дээш ээге берген, оон хенертен Рипичип биле Лүүси: «Көрүңер!» — деп чаңгыс үн-биле алгыржы бээрге, оол суксаанын уттуп, хая көрнүп келген.

Суг дыка арыг болуп, олар ооң ак-көк-куу улуг даштар-биле шыва алдынган дүвүн тода көрүп турганнар. Ында, суг дүвүнде, кижн статуязы, алдындан бүткен хире, бо чыткан. Ол арнын куду алзы, холдарын бажының кырынче көдүрүп алган чыткан. Таптыг-ла ол үеде булуттар шору арлы берип, хүн үнүп келгеш, статуяны бажындан эгелээш, будунга чедир чырыдыптарга, Лүүси ындыг чараш чүвени амдыгаа чедир кажан-даа көрбээнин бодап келген.

— Ай-ай! — деп, Каспиан сыгырыпкан. — Ону уштуп алган болза.

— Шымнырын чөпшээреп көрүңер, дээрги мындаагылар — деп, Рипичип чугаалаан.

— Херээ чок — деп, Эдмунд чугаалаан. — Бир эвес ол ылап-ла алдын болза, ону көдүрери болдунмас. Оон ыңай ханыдыр, бодаарымга, беш метр чеде бээр боор. Адыр, бичии мана! Мен аңчы чыда ап алган мен, ханызын хемчээп шенеп көрейн. Каспиан, мени тут.

Каспиан Эдмундунуң холундан тудуп аарга, ол донгайгаш, чыданы сугже суп эгелээн.

Чыда чартыынга чедир шымны бээрге, Лүүси эскерип каан:

— Статуя алдын деп хей-ле бодаан-дыр бис. Хүн чырыынга ындыг чүве ышкажыл. Көрүңер, чыда сугга база шуут-ла алдын дег апарды.

— Чүү болду? — деп, элээн каш үн хары угда дыңналган, чүге дээрге Эдмунд, кым-даа ону манаваанда, хенертен чыдазын оскунупкан.

— Ууп шыдавайн бардым — деп, Эдмунд кайгай берген. — Ол дыка аар болду.

— Ол дуу-дур, суг дүвүнде — деп, Каспиан чугаалаан. — Лүүсинии шын хире-дир. Чыда алдын ышкаш чайынналып чыдыр.

А Эдмундуну хенертен бодунуң майыктааштары со-
нуургады берген, ол ээкеш, оларже топтап көрүп эгелээн, а
оон хөндүрлүп келгеш, бүгү улустуң чагыртыптары үн-биле
алгырып-ла үнген:

— Дедирлениңер! Сугдан ырап чоруңар! Дүрген!

Бүгү улус чайладыр халчы бергеш, тайылбыр манап док-
таай дүшкеннер.

— Мээң майыктааштарымче көрүңер — деп, Эдмунд чу-
гаалаан.

— Олар саргара берип-тир — деп, Юстэс эскерген.

— Саргарып эвес, а алдынналы берген — деп, Эдмунд ону
үзе кирген. — Бо дээрге арыг алдын-дыр! Суйбап-даа көрүңер,
хөм эвес, а металл. Коргулчун ышкаш аар.

— Асланның ады-биле даңгыраглаайн! — деп, Каспиан
хөлзей берген. — Сен мынча дээр деп...

— Ийе, ынча дээрим ол-дур — деп, Эдмунд деткип чу-
гаалаан. — Анаа эвес суглуг хөл-дүр. Ол бүгү чүвени алдын
кылдыр хуулдуруп турар. Мээң чыдам алдын апарып, аартай
берди. Чалгыг мээң майыктааштарымче суг чажыптарга, олар-
ның бажы алдын апарды. Кызыл-даван болбааным-на эки-дир.
А суг дүвүнде статуя...

— Шуут-ла статуя эвес-тир — деп, Лүүси оожум чугаалаан.

— Ылап-ла ол-дур. Хөөкүйнү! Чүү болганы ам билдингир-
дир. Ол маңаа изиг хүнде чедип келгеш, эштип аар бодаан-дыр.
Бистиң олурганывыс инек-дашка хевин ужулгаш, оон шымны
берген-дир...

— Херекчок! — деп, Лүүси алгыра каапкан. — Меңээ кор-
гунчуг апарды!

— Бис база өлүмден хыл кырынга турган-дыр бис — деп,
Эдмунд эскерген.

— Ылап-ла хыл кырынга — деп, Рипичип чугаалаан. —
Кайывыс-даа сугже будун, салын азы кудуруун суп болур турду.

— Ону хынап болур — деп, Каспиан шиитпирлээн. Ол
өвөөнчи будуун сый соккаш, дис кырынга оваарымчалыг олуруп
алгаш, ону сугже супкан. Кажан хаан будукту катап уштуптарга,
холда ооң эң арыг алдындан кылган хоолгазы турган. — Орту-
лукту чагырган хаан — деп, ол байырымныг чугаалаарга, арнында
ханы хөөрөп келген, — чер-делегейде эң бай кижиге болур. Амдан
эгелээш, кезээ-мөңгөде бис бо ортулукту нарнийжи дүжүлгениң
өңчүзү кылдыр чарлап, аңаа Алдын Суг Чери деп ат тыпсып тур

бис. Ооң чажыдын айтып берген кижиге бүрүзүңгө өлүм кыжаныр. Кым-даа ону билбес болур ужурлуг, Дриниан безин.

— Сен кым-биле чугаалажып тур сен?! — деп, Эдмунд алгыра берген. — Мен сээң албатың эвес-тир мен! Бир эвес ыңдыг чүве болза, сен меңээ чагыртыр сен. Мен дээрге Нарнианың дөрт эрте-бурунгу чагырыкчызының бирээзи-дир мен, а сен — мээң акымның, өндүр-улуг хаанның, чалчазы-дыр сен.

— Ах, ыңдыг де, Эдмунд хаан!.. — деп, Каспиан чугаалааш, холун хылыжының тудазыңче салып алган.

— Ам дораан соксаңар! — деп, Лүүси киржи берген. — Бо оолдарны черле канчалза эки чүвел аан! Кайыңар-даа кандыг кончуг мактаныкчы, чөңгээлекчи силер!.. Ай-ай-ай! — оон ол манавааны чүүлден тыныжы муңгашталып, ыыт чок барган. Бүгү улус хая көрүңген.

Оларның кырында куу өвээнчиге шимээн чок баспышаан база чайынналдыр чырывышаан (хүн булут артыңче чашты-даа берген болза), аажок улуг Арзылаң далаш чок базып бар чыткан. Кым-даа мынчага чедир ыңдыг улуг Арзылаң көрүп көрбээн. Сөөлүндө ол болуушкунну тодарадып чугаалап тура, Лүүси чамдыкта ол чаан ышкаш болган дээр, а чамдыкта аът ышкаш болган дээр турган. Ынчалза-даа оларны Арзылаңның хемчээли коргутпаан-на болгай. Мурнунда Аслан турарын олар билип кааннар.

Ооң кажан база канчаар чиде бергенин кым-даа эскербээн. Шупту улус, уйгузундан оттуп келген дег, бот-боттарыңче үзе кайгажып турганнар.

— Бис чүнүң дугайында маргыжып турдувус? — деп, Каспиан айтырган. — Бир-ле үш-үдүрүм чүве чулчуруп турдум бе?

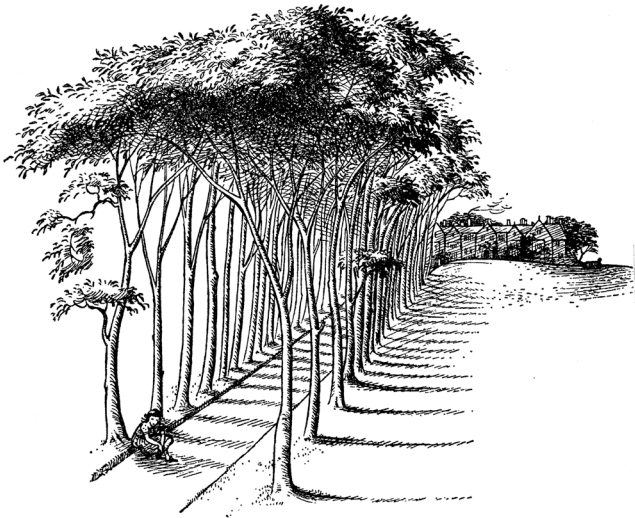
— Дээрги мындаагылар — деп, Рипичип чугаалаан, — бо хөлдү хуулгаазын кылып каан-дыр. Дилеп тур мен, доп-дораан корабльче ээп чоруй бараалыңар. Бир эвес меңээ бо хөлдү адаар алдар-хүндү көргүзөр болза, аңаа Өлүмнүг Суг Ортулуу деп ат тыпсыр ийик мен.

— Шын-дыр, Рип — деп, Каспиан чөпшээрешкен, — мен чүнү-даа билбейн турар-даа болзумза, шын-дыр. Агаар экижий берген-дир, Дриниан эжиндирип чоруур дээш шыданмайн тур. Бис аңаа чеже чүве чугаалап бээр бис!..

Ынчалза-даа олар ыңдыг-ла хөй чүве чугаалаваан, чүгө дээрге сөөлгү шак дургузунда болган чүвени сактыры оларга берге болган.

— Дээрги мындаагылар шупту корабль кырынче көдүрлүп үнүп кээрге, олар илбилеткен ышкаш болганнар — деп, элээн каш шак эрткенде, кажан Өлүмнүг Суг Ортулуу көзүлбейн барганда, Дриниан Ринске чугаалап турган. — Олар бо ортулукка бир-ле чүвөгө таварышкан-дыр. Бистиң нояннарывыстың бирээзиниң мөчү-сөөгүн тып алганнар-дыр деп чүглө ону-ла угаап билдим.

— Че, капитан, чүү боор — деп, Ринс харыылаан. — Ындыг болза, ам үш чеде берди. Дөрт ноян артып калды. Бир эвес оон ыңай-даа уламчылаар болза, Чаа чыл эрткенде, үр болбайн ээп чана бээр-дир бис. Ол эки болур ийик, а оон башка мээң таакпым төнер деп барды. Эки удуп хонуңар.

IX ҮННЕРЛИГ ОРТУЛУК

ДЫКА ҮР СОҢГУ-БАРЫЫН ЧҮКТЕН КЭЭП ТУРГАН хат ам чүгле барыын чүктен хадып эгелээн, ынчангаш эртенниң-не даң бажында корабльдиң хээлиг думчуу хүнче уткуй көрүп турган. Чамдык улуска хүн мында Нарниядазындан улуг ыш-каш сагындырган, өскелери олар-биле маргыжар болган. А «Даң хаяазының уткучузу» күштүг эвес-даа болза, карак кызыл хат-ка сүрдүрүп, эжиндирип бар-ла, бар-ла чыткан, долгандыр ак-кускун-даа, корабль-даа, эрик-даа көзүлбээн. Курлавырлар база катап төнүп, чүрекче дүвүрел союп кирип эгелээн — бо далай-ның ам ужу-кыдыы чок эвес бе? Ынчалза-даа Чөөн чүкче оон ыңай эжиндирген херээ бар бе деп оларның чигзине бергени эң сөөлгү хүнде эртен олар биле хүн аразыңга чавыс булут ышкаш чер көстүп келген.

Хүндүс олар делгем шенекке кээп доктаагаш, эрикче дүшкеш үнүп келгеннер. Бо черлер мурнунда черлерден көңгүс өске болган. Арга кыдыының ындында кижини холу ажаап турар шөлчүгөштер дег шевергин аяңнар чыткан, ынчалза-даа ыржымы дээрге ында улус чурттавайн турар-даа ышкаш. Ыяштар паркта ышкаш сырый эвес үнген, оларның адаанда дүшкен бүрүлөр-даа,

сыйылган будуктар-даа чок болган. Будук-бүрүдө көгө-бугалар мукулашкан, өске үннер-даа дыңналбас.

Оон бистиң чорумалдарывыс ийи талазында ыяштар үнген дорт орукчугашка келгеннер. Чинге орук узун чавыс бажыңче чедире берген. Олар орукчугашче чүгле кирип кээри билек, Лүүси ооң сапыынче дашчыгаш кире бергенин билип каан. Ону манап алзыннар деп алгырыштар ужурлуг турган болбайн канчаар, ынчалза-даа ол ыыттавайн орук кыдыынга олуруп алган. Ооң шидишкени дыңзыдыр доңналы берген болган.

Дүүшкүннү чежип чадап турда, орукташтары бурунгаар ырап чоруй барган болгаш, Лүүси дашчыгашты уштуп каапканда, олар көзүлбестей берген. Ынчан ол элдептиг ыыттар дыңнап каан, олар бажыңдан эвес, өске черден дыңналып кээп турган.

Күш-шыдалдыг хөй эр кижилер черни ыяш маскалар-биле хап-соп турган-даа ышкаш ындыг ыыттар болган. Олар дүрген чоокшулап кел чыткан. Лүүси ыяшка чөленип алгаш олурган; ол ынаар үне берип шыдаваан, аңаа чүгле чашты хона берип, ону эскербес боор деп идегел-биле унче кыстына бээри арткан.

Топ, топ, топ... Чер сирилээн, ол ыыттар чоокшулап-ла орган, ынчалза-даа чүү-даа көзүлбээн. Лүүси ол чүве артында боор деп бодаан, ынчалза-даа элдеп чүве, мурнунда орукчугашта хап-соп турган, элезин безин кагыглардан эшкеннелип чыдар хирезинде, чүү-даа көзүлбээн. Хенертен хөй ыыт шимээн чок барып, үн дыңналган.

Уругга коргунчуу аажок апарган — долгандыр ээн, а ырак эвесте бир-ле кижичугааланып турар. Ол мынча деп турган:

— Че, эш-өөр, бо эптиг байдалды эрттирбээлиңер!

Демниг хөй үннер дыңналган:

— Ол-ла болгай! Ынчанмайн канчаар, эрттирбес бис! Алдын сөстөр-дир! Шуут-ла чазыг чок! Ону билип тур бис!

— Олар хемеже олуруп шыдавазын дээш — деп, бирги үн уламчылаан, — эрикче үне бээр бис. А бир эвес олар далайже чоруптар болза, дөгере, чаңгыс кижичугааланып дег, хылыштарывыс хындан ужулгаш, оларны кедээр бис.

— План дээрге тулган-дыр! — деп, өскелери алгырышкан. — Бүгү планнарның дээреси! Ох, ах!

— Эй, эргилиңер! — деп, бирги үн хөрөктенген. — Дүрген, дүрген!

База катап хап-сокканзыг дааш дыңналган — баштай дыңзыдыр, оон далай кыдыынга, элезинге, оожургаза-ла, шимээн чок барган.

Лүүси ол көзүлбес чүвелер кымнарыл дээрзин даап бо-даар үе эвес-тир деп билип турган. Дааштар шимээн чок баары билек, уруг орукчугаштап бар шаа-биле чүгүрүп ыңай болган. Ол чүгле чаңгыс-ла чүве билген: эш-өөрүн сагындырар херек.

Эш-өөрү ол аразында ийи каът узун бажыңга чеде бергеннер. Үлдүргейзимээр сарыг даш адыг-кирижиниң адаандан арай боорда көзүлген. Ыржымы кончуг боорга, Юстэс: «Бодаарымга, мында ээн-дир» — дээн, а Каспиан чаңгыс сөс-даа чугаалаvain, хоолайдан көдүрлүп үнген ышче айыткан.

Хаалга ажык болган, чорумалдар даштап каан иштики шөлче кирип келген. Аңаа олар ортулукта бүгү чүве анаа эвес дээрзин билип кааннар: иштики шөл ортузунда насос боду-ла шимчеп, кочалдарже суг төктүп турган.

— Кандыг-ла-бир хуулгаазын-дыр оң — деп, Каспиан чугаалаан.

— Механизм! — деп, Юстэс амырай берген. — Ам-на сайзыраңгай чуртта келген-дир бис.

Таптыг-ла ол өйде Лүүси тыныш алып чадап, иштики шөлче кире маңнап келгеш, ооң-биле чүү болганын чугаалап эгелээн. Кажан ону дыңнап билип алганнарда, өөрүүр кижиде кайда боор.

— Көзүлбес чүвелер — деп, Каспиан оожум чугаалаан. — Бисти хемелерден үзе кирер деп турар. Багай-дыр оо!

— А олар кандыгыл? — деп, Эдмунд айтырган.

— Мен канчап билир мен, Эд, оларны көргөн эвес мен!

— А базымнары кижиниң ышкаш-тыр бе?

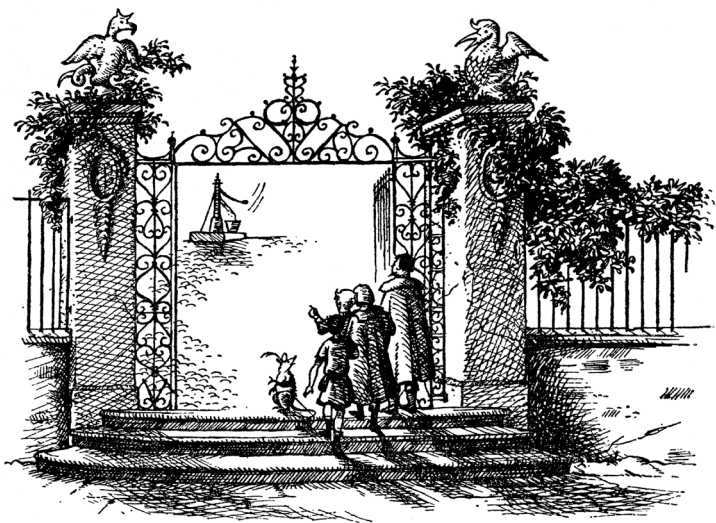
— Базымнар-даа эвес, маска-биле сокканда дег дыңналыр дааштар-ла чорду.

— Билип алыксаар ийик мен — деп, Рипичип сонургаан, — оларны селеме-биле шанчыптар болза, көскү апаарлар бе?

— Удавас билип алыр боор бис — деп, Каспиан чугаалаан. — Моон чоруй барзывысса эки боор. Дуу ол, насос чанында турар чүве, чугаавысты дыңнаалап тур.

Олар орукчугашче, ыяштарның камгалалының адаанче, эглип келгенде, Юстэс мынча дээн:

— Чаштынарга-даа, чаштынмаска-даа, олар көзүлбес-тир. Чанывыста турарлары чадавас.

— Дриниан — деп, хаан бодунуң капитанынга чугаалаан, — бо хемелерни каапкаш, корабль дуу ынаар, элээн ырадыр чедэ бээр кылдыр медээден берзивиссе чүл?

— Мында сыык-тыр, дээрги мындаагылар — деп, Дриниан чугаалаан. — Ол эрикче чоокшулап шыдавас.

— Чок болза олче эштип чорупсувусса? — деп, Лүүси саналдаан.

— Дээрги мындаагылар — деп, Рипичип чугаалаан, — үжелдиринер мени дыңнап көрүнер. Көзүлбес дайзынны үскүлештир уткааны дээре. Бир эвес бо амытаннар бис-биле демисежир деп турар болза, олар күзээнин чедип алып. Оларже кудуруун көрүндүрер орнунга, өлгени дээре.

— Бо удаада сээңии шын-дыр — деп, Эдмунд чугаалаан.

— А оон ыңай — деп, Лүүси чугаалаан, — Ринс болгаш өскелер бистиң чаалажып турарывысты көрүп кагза, олар бир-ле чүведен кылыштар...

— Чүнү көөрлерил? — деп, Юстэс муңгаргай айтырган. — Оларга бис анаа-ла, хөк бодап, холувус чайып турар кылдыр сагындырар бис.

Муңгаргай ыржым диргелип келген.

— Че канчаар — деп, Каспиан чугаалаан, — айылыче уткуй бараалыңар. Хылыштарыңар хыннарындан уштуңар, а сен, Лүүси, чаңны белеткеп ал.

Олар далайже шиглей шөлээн сиген кырлап, ыржым бияштар адаа-биле чорупканнар. Хеме болгаш чымчак элезинни көрүп кааш, ол бүгү Лүүсиниң сагыжы болбаан бе деп хөй-ле кижиге чигзине берген; ынчалза-даа ол дораан үннер дыңнап кааннар.

— Туруңар, өннүктер, туруңар! Чугаалажып көрээлиңер. Бис бежен бис, хол даяң база эвес.

— Ах, аксы калбаңнаар! — деп, хөй улус деткип чугаалаан. — Ындыг дарганы дилеп тывары берге-ле. Үзе кескен дег, чаңгыс сөглээр. Чигзинген херээнер чок.

— Ол бежен дайынчы кайыл, көрбөй тур мен — деп, Рипичип эскерген.

— Ол-ла болгай харын!.. — деп, бирги үн чугаалаан. — Көрбөй турар сен. А чүгө? Чүгө дээрге көзүлбес-тир бис.

— Ол болбазыкпе! — деп, үннер деткээн. — Чаа-ла сөгледин, тас-ла чугаалаар-дыр сен!

— Рипичип, мана — дээш, Каспиан үнүн бедиткен: — силерге бистен чүү херегил, көзүлбес чон? Чүнү кылган дээш бисти көөр хөңнүңер чогул?

— Биске силер бүгүден эвес, а кысчыгаштан бир чүве херек — деп, Дарга чугаалаан (өскелери ол хары тергиин-дир дээрзин янзы-бүрү аргалар-биле илереткен).

— Кысчыгаштан?! — деп, Рипичип алгыра каапкан. — Силерниң мурнуңарда кадын тур!

— Хей чүве, дөмей-ле — деп, Дарга чугаалаан («Ылап-ла ындыг» — деп, өскелери өттүнгөн). — Биске ол дузалап болур.

— Чүнүң-биле? — деп, Лүүси айтырган.

— Бир эвес ол чүүл дээрге мындаагыларның амы-тынынга азы алдар-адынга кыжанып турар болза — деп, Рипичип киир чугаалаан, — бистиң өлүрүвүс бетинде, чежеңерниң калырын көөр силер.

— Ынчап турбаалыңар — деп, Дарга чугаалаан. — Олуруп алыр-дыр че, чугаа узун болур.

Үннер ону деткээн, а бистиң далайжыларывыс турбушаан хевээр.

— Че, ынчаарга — деп, Дарга эгелеп алган, — мындыг янзылыг херек чүве. Бо ортулук алдарлыг илби-шидичини-дир, чугаалап кагазга эки боор, ол арай элдеп-чиктиг кижиге чүве. А бис аңа бараан болуп турар дег бис... оон-даа артык тодаргайлаар

болза, бараан болуп турган бис. Ол биске бир-ле чүве кылырын дужаады, а ук херек биске таарышпады. А чүге деп? Чүге дээрге ол бистиң хөңнүвүске кирбес-тир... ийе. Бис ойталадывыс, а ол хорадай берди — ол мында ээ болуп турар дээрзин чугаалап каар херек, кым-даа аңаа удурланмайн турган — ынчаарга ол хорадай берди... чүнү чугаалап турдум моң?..

А, бо дугайында! Хорадай бергеш, бажыңның үстүкү каъдынче үстүнче үне бергеш — ында ооң бүгү ажыл-агыйы бар, а бис мында, адаанда, чурттап турар бис — өрү үнгеш, бисти илби-шидилеп каапты. Дүрзүзү багай улус кылып кагды. Бистиң көзүлбес болганывыс дээш «четтирдим» дээр ужурлуг силер. Көрүп кагзыңарза, мурнунда кандыг чораанывыска бүзүревейн баар силер. Ийе, бүзүревес силер. Чаа, бис-даа бот-боттарывысче көрүп шыдавас хире багай дүрзүлүг апардывыс.

Ынчаарга чүнү канчанган деп бис? Силерге чугаалап көрейн. Ол удуп каарын манап алгаш, үстүнче үнгеш, ооң номун ап алгаш, илби-шидиден канчап адырлып ап болурувусту дилеп эгеледивис. Мегелевес мен, коргунчуг болган. Дилеп-ле, дилеп-ле тургаш, та бүзүрөңер, та бүзүрөвөңер, чүнү-даа тыппадывыс. А биске коргунчуг турган боорда, ол оттуп кээп база болур болгай. Шөйүп тургаш канчаар, дорту-биле чугаалаайн: көзүлбес кижилер апаар илбилиг сөстөр тып алдывыс. Че харын, ындыг багай дүрзүлүг болурундан ол черле дээре деп мындыг бис. А чүге деп? Чүге дээрге дээре. Мээң уруум, чарашпай — мурнунда ол чараш кыс турган деп чугаалаар ужурлуг мен — ынчангаш мээң уруум ол илбилиг сөстөрни номчуду, чүге дээрге ону чүгле кыс кижиномчуп болур турган. А чүге деп? Чүге дээрге өске кым-даа шыдавас, оон чүү-даа үнмес. Ынчаарга Клипси ол сөстөрни номчуду — а аңаа чедир номчуур кижиномчуп турбас боор — оон бис көзүлбес апардывыс. Эге дээрезинде амырап турдувус — ындыг чүдөк боттарывысты ам көрбөзөвивис дээш аан — а оон хөөнзүрей бердивис.

База бир чүве — ам илби-шидичи боду кайдал дээрзин канчап-даа билип албас сен. Ынчалдыр-ла ону көрбөстөөн бис. Чок-ла болза ол дириг, чок-ла болза тын чок, чок-ла болза үстүндө бодунуң аайы-биле олуруп турар, чок-ла болза мында улчуп чоруп турар. Ону дыңнап каап-даа шыдавас сен, ол кызыл-даван, диис ышкаш оожум кылаштаар. Че, эки дээргилер, кым ону шыдажырыл?

Көзүлбес амытаннар даргазының чугаалаан чүвези олдур. Ол оон-даа хөй сөстүг болган, чүгле мен ооң чугаазын кызыргаш, ону мактааннарның немелде чугаазын ап кааптым. Херек кырында ол чүгле алды-чеди сөс чугаалаарга-ла, хөлчок магадаан алгы-кышкы дыңналып, бистиң маадырларывысты аажок ажындырып турган. Ол төөгүнү дыңнааш, бүгү улус элээн үр ыыт чок барган.

— Билбейн тур мен, а бис аңаа кандыг хамаарылгалыг бис? — деп, Лүүси адак соонда чугаалаан.

— Силерге хамык чүвени тайылбырлап бердим чоп — деп, Дарга чугаалаан.

— Ылап-ла ол, ылап-ла ол! — деп, хөй улус өөрүшкүлүг алгырышкан. — Оон артык билдингир болур бе.

— Че чүл, ам база катап чугаалаар мен бе? — деп, Дарга айтырган.

— О чок! — деп, Эдмунд болгаш Каспиан соксадып алгыржы каапкан.

— Кысчыгаш манап турдувус — деп, Дарга чугаалаан. — Силер ышкаш уругну аан. Ол үстүнче үне бергеш, бистиң илби-шидиден канчап адырлып ап болурувусту номдан билип алзын. Өскээр чугаалаарга, бистиң канчап катап көстүп турар апаарывысты. Ынчангаш шиитпирлеп алганывыс: кандыг-бир кижиге кысчыгаш-биле (оода шак мындыг-даа болза) кады эжиндирип кээр болза, бис оларны салбас болган бис. А чүге деп? Чүге дээрге ол уруг биске херек. Ындыг болганда, бир эвес силерниң кысчыгажыңар бисти илби-шидиден адырбас болза, бис, буруудатпайн-на көрүңер шиңме, силерни диригге салбас бис. Хомудаарга-даа, хомудаваска-даа, ажыл-херек дээрге ажыл-херек-ле болгай.

— Хылыштарыңар кайыл? — деп, дайынчы күске айтырган. — Чүге-ле ийик, оларны көрбейн тур мен!

Ынчалза-даа ол ону чугаалап төндүрбээнде-ле, ыяшче кылаңнаан бистиг чыда кадалы берген.

— Көрдүң бе аа? — деп, Дарга чугаалаан.

— Ол-ла болгай харын! — деп, хөй улус үннери деткээн. — Үзе кескен дег, чаңгыс сөглээр.

— Ону мен октаптым — деп, Кол үн уламчылаан. — Бис тудуп алгаш турувуста, чепсээвис көстүр эвес.

— Мээң силерге херээм чүл? — деп, Лүүси айтырган. — Таанда-ла, силерде кысчыгаштар чок чүве бе?

— Кажарын мооң! — деп, үннер кускуннаар чыгыы апарган.
— Ол чүзүл, ам база бис өрү үнер бис бе?!

— Өскээр чугаалаарга — деп, Каспиан түднээн, — боттарыңарның дунмаларыңар болгаш уругларыңарны маадырлыг чорук кылзын дээш чорударыңдан коргар-дыр силер, а бо кыстан ону дилеп турар ышкажыл силер.

— Ол-ол! — деп, үннер өөрүшкүлүг деткээн. — Өзээн өттүр салыпкан-дыр! Эртемниг кижидир, чүү дээр боор!

— Чок, ындыг турамык чорукту... — деп, Эдмунд эгелеп чорда, Лүүси ону үзе кирипкен:

— Дүне баар мен бе азы хүндүс бе?

— Хүндүс, хүндүс, ол дээре! — деп, Дарга чугаалаан. — Чүге дүне деп? Караңгыда бе? Ой!

— Ындыг-дыр че, баар мен — деп, Лүүси чөпшээрешкен.

— Мени доктаатпаңар — деп, ол эш-өөрүнге чугаалаан. — Бисте өске арга чогуң көрбейн тур силер бе кай? Оларның хөйү аажок-тур, ойтур шаап шыдавас бис. А мынчапсывысса, мээң-биле багай чүү-даа болбас чадавас.

— Ында илби-шидичи бар-ла болгай! — деп, Каспиан сагындырган.

— Билир мен — деп, Лүүси чугаалаан. — Ооң-биле тааржы бээр боор бис. Көрүп тур ышкажыл сен, оларның... шоолуг дидим эвезин.

— Оларның угааны кыдыра-дыр — деп, Юстэс чугаалаан.

— Че, Лүүси — деп, Эдмунд чалынган. — Боданып көр, ынчап болур деп бе! Риптен-даа болза айтыр, ол сеңээ чугаалаар.

— Мен бодумнуң амы-тыным база камгалап тур мен — деп, дунмазы акызынга чугаалаан. — Көзүлбес хылыштар-биле мени кезип өлүрүп каарын күзевейн тур мен.

— Дээрги мындаагыларныы шын-дыр — деп, Рипичип ыттаан. — Бир эвес бис кадынывысты камгалап шыдаар турган болзувусса, чүнү кылырын билир тургай-ла бис. Ынчалза-даа бо таварылгада чүнү кылып шыдаар деп бис. А оларның дилеп турары дуза ооң алдар-адын баксыратпас. Харын-даа, ол дээрге ылап шынныг болгаш эң чагай сеткилдиг маадырлыг чоруктур. Кадынга чүрээ илби-шидичиже баарын сүмелеп турар-дыр, мен ооң-биле канчап маргыжар мен.

Бүгү улус Рипичиптиң кажан-даа, чүден-даа кортпазын билир болгаш, ол ыятпайн ынча дээн. Болганчок-ла корткан

турар оолдар, арны кыза берзе-даа, удурланып шыдавааннар. Көзүлбес амытаннарның медээжок өөрээн алгы-кышкызы дыңнаган, а Дарга бүгү аалчыларны кежээки чемче чалаан. Юстэс ойталаар бодаан, ынчалза-даа Лүүси: «Бо канчап бардың, олар ындыг эвес-тир ийин! Кандыг-чүү-даа болза, кара сагыш оларда чок!» — дээрге, шупту чөпшээрешкеш, хөй көзүлбестерниң өөрүшкүлүг алгы-кышкызынга үдедип, бажыңче чорупканнар.

Х ХУУЛГААЗЫН НОМ

КӨЗҮЛБЕС АМЫТАННАР ААЛЧЫЛАРЫН КОНЧУТ эки хүндүлөп чөмгөргөннөр. Аяк-тавак боттары-ла столче ужугуп турарын көөрү аажок каттырынчыг болган. Олар чүглө ужугуп турган болза чүү дээр — чок, олар беш метр хире кылай-тыр ужуп үнүп, шурап база куду алзы аваангыр чылып бадып турганнар. Ынчап тургаш, ийи-чаңгыс кижиге быдаа чаштыртып алганы шын-на харын.

— Бо чүү ындыг чончугаш дээр сен? — деп, Юстэс Эдмундуга сымьранган. — Бис ышкаш бе азы өске бе? Пагалар азы шерги ышкаш эвес бе?

— Сөөлгүзү-ле шын боор — деп, Эдмунд харыылаан. — Чүглө Лүүсиге ыыттава, ол курт-кымыскактан, ылаңгыя улут болза, коргар уруг чүве.

Бир эвес аыш-чемни салып турары ол хире чуттук болбаан болза база көзүлбес амытаннар эвээш чөпсүнүп турганнар болза, кежээки чем сагыш-сеткилге оон-даа таптыг болур ийик! Шыны херек, олар удурланыр арга чок чүве чугаалап, чөпсүнүп

турганнар; чижээ: «Чем чиксеп турар ышкажыл сен, мен ынча деп санаар-дыр мен» азы: «Караңгылап олур, дүне черле караңгылап кээр», азы: «Хөөлбек сүзүп алдың бе? Өде бердиң бе аа?» Чүү-даа болза, чемгерери эки болган, чок-ла чүве чок: мөөгүлүг мүн, дагаа оглу, изиг коң эьт, кызырак-караа, инек-караа, сметана, ээжегей, сүт, ары-чигирлиг арага-дары. Ол суксун шуптузунга таарышкан, чүгле Юстэс оон ону артыкка ижип каапканы дээш хомудаан.

Эртенинде Лүүси шылгалда дужаар бетинде азы диш эмчизинге баар бетинде дег байдалга оттуп келген. Хүн чырыдып турган, ажык соңгаже арылар шиңейнип ужуп киргилээн, ажаап турар газон-шөлчүгөш мырыңай Англияда ышкаш болган. Лүүси туруп кээп, кеттингөш, дидими-биле чемненип алган, эртенги чем үезинде чугааланып безин шенээн. А кажан Кол үн аңаа чүнү кылырын тайылбырлап бээрге, уруг эш-өөрү биле байырлашкаш, чадаже ыт чок углапкаш, хая көрүнмейн үстүнче базып үнүпкен.

Аас-кежик бооп, ында чырык болган. Ооң чиге мурнунда, чаданын бирги шөлчүгежинде, ажык соңгалар хүн чырыындан чайынналып, адаанда шактың тамчыктыг тиккилээри дыңналган. Оон ол солагай талаже ээпкөш, чаданың дараазында хос черин ажып эртип турда, шак тиккилээжи дыңналбастай берген. Кырынга чеде бергөш, ол соңга-биле төнгөн узун коридор көрүп каан. Коридор бүгү каытта шөйүлгөн турган боор. Ханаларның дуб ыяштан шагыы болгаш чымчак хевистер аңаа таарымчалыг бооп, а хөй эжиктер шоолуг-ла таарымча чок көзүлгөн. Ылаңгыя ында бүрүн ыржым ооң сагыжынга дыка-ла анчыг болган — күске-даа халырадыр дырбавас, сээк-даа шиилевес, көжеге-даа шылырт дивес, чүгле ооң бодунуң чүрээ тиккилээр.

«Солагай талаже сөөлгү эжик дээн» деп, Лүүси бодангаш, ол эжиктиң ындыг ыраа дээш база олче бар чыдырда, кайызының-даа артынга ээзи туруп болур өске хөй эжиктерни эртер апаары дээш муңгарай берген. Ынчалза-даа боданыр-боданмаска-даа, ынаар бары албан турган, ынчангаш Лүүси кылын хевиске шимээн чок баспышаан, кылаштап чорупкан.

«Амдыызында коргар чүве чок-тур» деп, ол бодун аргалап чугааланган. Шынап-ла, коридор ыржым болгаш чырык, чүгле харын хөлүн эрттир шыпшың болган. Ийе харын, бир эвес эжиктерде элдеп-чиктиг демдектер турбаан болза, эки болур ийик. А бир

эвес ханаларда арыннар дүрзүлери — ындыг-ла дүрзүнчүг эвес-даа болза, хос карак үттериниң ужун коргунчуу сүргей көстүр дүрзүлөр чок турган болза, оон-даа эки болур ийик. Чаны-биле эрте бээриңге, олар сээң соондан дырыжаңайнып турар-даа ыш-каш сагындырып кээр болган.

Алдыгы эжикти эрткен соонда, Лүүси ылап-ла корга берген: элдептиг салдыг арын олче көре каапкан. Доктаай дүшкеш, көөрүнче бодун албадапкаш, мурнунда ооң арны хире хемчээлдиг, бүгү таладан кандыг-ла-бир узун таагылыг баш дүгү-биле хоолаттынган көрүнчүк барын билип каан. «Че, бо-ла-дыр — деп, ол чугааланган. — Бодумну көрүп кагдым, корткан херээ чок-тур». Ынчалза-даа көрүнчекте көзүлген хевиринге шоолуг-ла таарзынмайн, ол дүрген-не ыңай чорупкан. (Салдыг көрүнчүк ында чүге астына берген турганын билбес мен — илби-шидичи эвес-ле болгай мен.)

Лүүси: «Коридор база-ла илби-шиди-биле узап турар эвес бе» деп бодаптар орта, сөөлгү эжик көстүп келген, ол ажык болган.

Лүүси номнарны дээвиирге чедир салып каан үш улуг соңгалыг өрээлче кирип келген. Ол кажан-даа ыңча хөй номну хары угда көрбээн — мында чуга номчугаштар-даа, доозуннут кылын аажок улуг номнар-даа бар, шупту хөм карттыг, шупту эрги эртемниң, илби-шидилиг номнар болган. Ынчалза-даа уруг олар аңаа херекчок дээрзин билип турган. Кол үн аңаа ол ном полкаларда эвес, а залдың дал ортузунда бедик столда деп сагындырып каан болгай. Уруг номну тура номчуурун (сандайлар мында шуут чок дээрзин чугаалаза чогуур) база номчулга үезинде эжикче хая көрүндүр турар апаарын билип кааш, ону хаап каар дээш, олче углапкан.

Ынчалза-даа эжик хагдынмаан.

Өске кымга та кандыг, а мээң билип турарым-биле, аңаа анчыг апарган. Мени-даа болза ындыг чүве өөртпес ийик. Ынчалза-даа ам канчаарыл, бир-ле көзүлбес кижиги кирип кээп болурун биле тура-ла, ажык эжикче хая көрүндүр туруп аар журга таварышкан.

Оон аңгыда уругну номнуң хемчээли муңгарадышкан. Дарга аңаа херек арын кайдазын тайылбырлап бербээн болгай, харын-даа уруг ол дугайында айтырарга, кайгай берген. Ол дилеп турар чүүлдү тып албаан шаанда, арыннарны эң эгезинден ашпайн, номну херек арындан ажып ап болур дээрзин бодаваан-даа

хире. «Бир неделя хире үрелдежир апаар-дыр — деп, аажок улут номче көрүп тура, Лүүси боданган. — А меңээ сагындырары-биле, ол чокка-ла мында дыка үр турар-дыр мен».

Уруг бедик столга чеде бергеш, номга дээй каапкан (электри удазынынга дээпкен дег, ооң салаалары тыртылаш кылынган), ынчалза-даа, дижилерин чежип кааптар ужурлуг деп билип кагбаан шаанда, ону ажыдып шыдаваан. Ах, ол чүү кончуг ном турган чоор!

Хамыктың мурнунда ол хээлиг-даа болза, тода үжүктерни хол-биле бижээн эрги ном болган. Үжүктерниң чаражындан Лүүси өске бүгү чүвени уттупкаш, оларже үр-ле көрүп турган. Кылаң кылын саазын кайгамчык чаагай чыт үндүрген, сөзүглел кыдыында хос черлерни кайгамчык чараш чуруктар-биле каастап чураан, а шишпилге бүрүзү-ле тергиин чараш эге үжүк-биле эгелээн.

Титулдуг эге арын-даа, номнуң ады-даа чок болган. Эгезинде шоолуг-ла солун эвес шишпилгелер бар болган — сөөлдерни канчаар эмнээри (ай чырыын мөңгүн савага чыып алгаш, аңаа холун чуур), диш аарыын намдадыры, тыртар аарыгны соксадыры, өөр арыны өөредип аары. А чуруктар аажок чараш боорга, Лүүси арын бүрүзүндөн арай деп адырлып ап, бодунга: «Мынчалдыр кезээ-мөңгөде доозуп шыдавас мен!..» деп сагындырып турган. Үжен хире арынны ажып көргөн — үнелиг шыгжагны канчап тып аары, кандыг-бир чүүлдү канчап утгуптары азы сактып кээри, хат болгаш харны канчап кыйгырары азы соксадыры, туманны канчап тывылдырары болгаш тарай ойладыптары, кайгамчык эки дүш келдирери, кижиге бажын элчиген бажы кылдыр хуулдуары дээш-ле баар. Уруг оон ыңай номчаан тудум-на, чуруктарның боттуу болгаш кайгамчыы дам бар чыткан.

Хенертен дыка чараш арын ажыттынып келген, ында хөй-ле чуруктар бар болганындан бижикти эскербейн-даа барып болур турган. А Лүүси ону эскерип каан. Бижик: «Канчап чер-делегейде эң чараш кыс апаарыл» деп айтып турган. Бичии чуруктарже топтап көргөш, Лүүси бедик стол чанында аажок улут номда ооң платъезин кеткен, черле ооң боду дег уругну көрүп каан. Чанында чурукта ол-ла уруг бир-ле чүве чугаалап турган, элээн болгаш көөрге, ол уруг чер-делегейде кыс улустуң эң чаражы апарган болган. Чурук чеже-даа бичии болза, чараш кыс Лүүси анаа Лүүсиниң карактарынче дорт көрүп орган, ол боду база демгизинче удур көрүп, ооң чаражын магадап, олар ынчанмыже

дөмей дээрзин эскерип турган. Чараш кыс дүжүлгеде саадапкан, бүгү беглер болгаш бүгү хааннар ол дээш демисежип турарын көрүп олурган. Оон маргылдаа ёзулуг тулчуушкунче шилчий берген соонда, Нарния, Арченландия, Телмар, Теревинфия, Галма болгаш Калормен дайынга хоозурап, бузундулар аразында чыткан, чүге дээрге оларның чагырыкчылары, баштыңчылары, дээди ызыгууртаннары чараш кыстың эки көөрүн чедип алып дээш, чурттарын буурадып алганнар.

Оон элээн ажыптарга, чараш кыс Лүүси Англияда бажыңынче чанып кээрге, өг-бүлениң биеэги чоргааралы Сүүзен ам илдең чараш эвес апарган, ооң арны хордаан шинчилиг болган. Ол дуңмазынга өлгүже адааргап турза-даа, оон чүү үнер деп, олче кым-даа безин көрүнместээн.

«Че, мону дыңналдыр номчуптайн — деп, Лүүси боданган. — Номчуптайн ол-ла, мени канчаптар деп!» Сөөлгү сөстөрни ол немей чугаалаан, чүге дизе ол өрээлге ынчап болбас дээрзин уруг ожаап билип турган.

Ынчалза-даа илбилиг сөстөрже көрүпкеш, уруг эң ортузунда, мурнунда кандыг-даа чурук турбаан черде, Арзылаңны, Асланның бодун, көрүп каан. Ол аажок чидиг чырык болуп, арындан дашкаар безин чырыын саарып турган, соонда уруг ол шимчээн бе азы шимчевээн бе дээрзин чугаалап шыдаваан. Ооң арнын уруг билир-ле болгай, ол ам ырланып, диштерин ырзайтып турган. Коргунчуу аажок апаарга, уруг арынны дүрген-не хаапкан.

Оон ыңай: «Эш-өөрүң сээң дугайыңда чүнү бодап турарын канчап билип аарыл?» деп илбилиг сөстөр таварышкан. Лүүси чараш кыс дугайында ам-даа аажок-ла номчуксаан, ынчалза-даа арыннар дедир аштынмас болган. Хараадаанындан уруг ол илбилиг сөстөрни номчупкаш (ында кандыг сөстөр барын, черделегейде бар чүнү-даа аазаза, силерге чугаалавас мен), чүү болур ирги деп манап олурган.

Баштай чүү-даа болбаан. Оон Лүүси поездиниң купезин болгаш ында олурар ийи уругну көрүп каан дораан-на танып каапкан — Марджори Престон болгаш Энн Фиверстон болган. Чурук дирлип келген. Соңгалар кыйыы-биле чагылар караңайнып, уруглар каттыржып, чугаалажы берген. Лүүси сөстөрни чоорту (радио үнү дыңзый бергенде дег) дыңнап шыдаан.

— А келир улдунда — деп, Энн айтырып олурган, — сен Лүүси Пэвэнси-биле, чыпшыр хырбалап каан дег, кады чоруп-ла турар сен бе?

— Чүге «чыпшыр хырбалап каан дег» чүвөл? — деп, Марджори өдү чарлыр деп барган.

— А ынчангаш! — деп, Энн харыылаан. — Ону бодаар дээш, сен шуут-ла тений берген дег-дир сен.

— Ол чүү дээриң ол! — деп, Марджори хөлзеп үнген. — Ындыг мелегей мен бе? Анаазын анаа-ла кыс чүве, чүгле чеже шыдажырыл, хөңнүмге дээпти...

— Ындыг болза, моон соңгаар сени бужургандырбас мен! — деп, Лүүси алгыра каапкан. — Ийи арынныг шагар чылан!

Оон чурук-биле чугаалажып турарын, ёзулуг Марджори ону дыңнанас дээрзин сактып келген.

«Аа... — деп, Лүүси бодаан. — Оон ындыг чүве манава-дым!.. Чеже аңаа дузалап, уруглардан чеже камгалап келдим. Ооң бодундан өске, кым-даа ону эки билбес. Барып-барып кым-биле? Энн Фиверстон-биле! Таанда-ла, шупту эштерим ындыг бе? Мында чуруктар ам-даа хөй-дүр. Чок. Оон ыңай көрбөс мен! Көрбөс мен, ол-ла!» Уруг арынче өжүккенинден аар карак чажын төпкөш, ону хаапкан.

Дараазында арында: «Сагыш-сеткилди канчап арыглап аарыл база өөртүрүл?» деп хуулгаазын сөстөр таварышкан. Чуруктар ында эвээш-даа болза, улам чараш ышкаш сагындырган. Шынын чугаалаарга, ол хуулгаазын сөстөр-даа эвес, а чечен чугаа болган. Ол үш арын ээлээн болган. Лүүси чугааны төндүр номчупкаш: «Ол дээрге делегейде тулган эки чечен чугаа ышкажыл! — деп бодапкан. — Ам дораан катап номчуур-дур». Ынчалза-даа арыннар, сактырывыс дег, дедир аштынмас-ла болгай.

— Че, бо чүү деп чүвөл! — деп, Лүүси мунгарай берген. — Бодум сактып кээрин шенэйн... Ийет, ийет... чок, хоржок-тур! Канчап утгуп алганым ол! Ында дашка, селеме, ыяш, тей дугайында бижээн турган... Чок, сагынмас-тыр мен! Канчаптарыл че?

Лүүси ынчаар-ла ол чечен чугааны сактып чадап каан, ынчалза-даа ол өйден бээр кандыг-бир солун чечен чугаа номчааш-ла, ол хуулгаазын номну сактыр апарган.

Арынны ажыдыпкаш, Лүүси чүмү-биле үжүктөр көрүп каан, чуруктар чок болган; ындыг-даа болза эге: «Каракка көзүлбөс

чүүлдү канчап көскү кылырыл?» деп айтып турган. Уруг хуулгаазын сөстөрнү иштинде номчуп, узун сөстөргө будула бербези-биле дыңналдыр чугаалааш, шишпилгениң күжү салдарын чедирип эгелээнин арындан ол дораан билип каан: хос черлер хензиг чурукчугаштар-биле долдуна берген. Отче лимон чулуубиле бижээн чагааны чоокшуладыр тударынга, ындыг болур, ынчалза-даа ынчан хүрең үжүктөр көстүп кээр, а бо таварылгада алдын, хүрең-кызыл, чиңгир көк өңнөр көстүп келген. Чурукчугаштар элдептиг, дүрзүлөр эндерик болган, ынчангаш Лүүси чеже көзүлбес чүве ам көстүп келгенин даап бодапкаш, корга берген.

Уруг ынчан артында чымчак базымнар дыңнап кааш, илби-шидичи диис ышкаш оожум кылаштаар дээрзин сактып келген. Бир-ле кижиниң азы амытанның артында кылаштап турарын дыңнап кагзыңза, хая көрнүп келгени дээр, Лүүси база хая көрүнгөн.

Ооң арны чырып, ол боду ону билбээн-даа болза, чараш кыс Лүүсиниң арнындан артык аянныг апарган. Ол холдарын сунупкаш, бурунгаар шурай берген, чүте дээрге эжикте Хааннарның хааны Аслан боду — кажанда-даа дег аажок улуг-чаагай, эптиг-ээлдек, чымчак — бо турган. Уруг ооң челинче арны-биле хөмдүнүп киргеш, чер адааның-даа дег чоон үн дыңнап кааш, Арзылаң киргиреп турар-дыр деп бодап диттиккен.

— Ах, Аслан! — деп, уруг чугаалаан. — Сээң чедип келгениң дыка-ла эки-дир!

— Мен маңаа үргүлчү турдум — деп, Аслан чугаалаан, — а сен Мени көскү кылып кагдың.

— Ол чүү дээриң ол! — деп, уруг кайгап чугаалаан. — Мени кыжырбайн көрөм. Мен Сени илби-шидилеп азы илби-шидиден адырып шыдаар деп мен бе кай?

— Шыдаар сен — деп, Аслан бадыткаан. — Бодумнун хоойлуларымга мени чагыртпайн турар деп бодаар сен бе? — Ол кезек ыт чок тургаш: — Уруум, бодаарымга, сен бүдүү өске улус чугаазы дыңнап турган хире сен — деп немеп каан.

— Мен бе?

— Эштериң уругларның сээң дугайыңда чугаазын бүдүү дыңнап алдың.

— Ол дээрге хуулгаазын ышкажыл!

— Бүдүү-даа дыңнап болбас — анаа-даа, хуулгаазын

арга-биле-даа. А эжиңче хей-ле хорадап тур сен. Ол кыс кошкак-даа болза, сеңээ ынак. Ол улуг эжинге чашпаалаар бодаан, ынчангаш ёзулуг бодалын чугаалавады.

— Мен ооң сөстөрүн утгуп шыдавас боор мен.

— Ийе, утгуп шыдавас сен.

— Ой! — деп, Лүүси хөлзеп үнген. — Чүнү кылып алганым ол! Бир эвес ол эвес болза, бис... кезээде чыгыы... найыралдажыр турган бис бе?

— Сакты-дыр сен бе — деп, Аслан чугаалаан, — Мен сеңээ энир ужуражылгавыста мынча дивежик мен бе: «Болу берги дег» чүвени кым-даа кажан-даа билип албас.

— Сакты-дыр мен — деп, Лүүси харыылаан. — Мени өршээп көрөм. Чүгле...

— Чүл, мээң хайыралыг кызым?

— ... Мен ол чечен чугааны катап база номчуп көрөйн бе?

Ону сактып шыдавайн-дыр мен. Ону меңээ чугаалап бээр сен бе? Аслан, дилеп тур мен, чугаалап берем!

— Ынчанмайн канчаар. Мен ону сеңээ бүгү назынында сагындырар мен. А ам бажың ээзин барып дилээлем.

ХІ ШУРААРБАЙЛАРНЫҢ ААС-КЕЖИИН ТЫП АЛГАНЫ

ЛУҮСИ АСЛАНЫҢ СООНДАН КОРИДОРЖЕ ҮНҮП келгеш, оларже кызыл хептиг ирейниң чоокшулап олураарын көрүп каан. Ол буурул бажында дуб ыяш бүрүлеринден өрөөн дээрбектиг, сегел салы мырңай курлаанга чедир узап баткан, нарын ойган хээ-биле каастаан даянгыышка чөленип алгаш турган. Асланны көрүп кааш, ирей чавыс мөгөйгеш:

— Эртип моорлаңар, Чагырыкчы, ээлээн черлериңерниң эң чөгенчиинче эртиңер — дээн.

— Сеңээ бүзүрөп даасканым мугулай амытаннарны башкара дээш могай бербедиң бе, Кориакин?

— Чок ийин — деп, илби-шидичи харыылаан. — Оларның мелегейи кончуг-даа болза, шынында кем чок күжүрлердир. Оларга безин ижиге бердим де. Шынап-ла, болар бөдүүн илби-шидиге эвес, а мерген угаанга кажан чагыртырлар ирги деп четтикпейн манап чор мен.

— Бүгү чүве боду үелиг — деп, Аслан чугаалаан.

— Ийе, бүгү чүве бодунуң үезинде — деп, ирей чугаалаан.
— А Силер, Чагырыкчы, оларның мурнунга көстүр деп тур силер бе?

— Чок — деп харыылааш, Арзылаң оожум ырланган («Каттырышкан боор» деп, Лүүси боданган). — Олар дендии корга бээр. Сээң чонуң ол чорукка белен апаргыже, хөй-ле сылдыс өжүп, сээң ортулуунче көже бээр. А бөгүн, кежээ дүшкелекте, Кэр-Паравелде Каспианның эеп кээрин манап олулар Трамга чедер ужурлуг мен. Аңаа сээң дугайында чугаалаар мен, Лүүси. Муңгараан херээ чок, удавас ужуражы бээр бис.

— Аслан — деп, Лүүси айтырган, — ол «удавас» кажан боорул?

— Меңээ кандыг-даа үе удавас келир — деп харыылааш, Арзылаң чиде берген, а Лүүси илби-шидичи-биле артып калган.

— Чоруй барды! — деп, демгизи чугаалаан. — А сээң-биле кады шуут-ла идегеливис ышкынган дег-дир бис. Ол кезээде-ле ындыг, Ону доктаадып шыдавас сен. Ийе, Ону чаажыктырары болдунмас. Мээң номум сеңээ таарышты бе?

— Чамдык черлери — аажок — деп, Лүүси харыылаан. — Мени мында турар деп черле билир турдунар бе?

— Ынчанмайн канчаар. Бо сээдеңмейлерни илби-шидилеп каанымда-ла, чедип келгеш, оларны шишпилгеден адырып каарыңны билир турдум. Чүгле чогуум-на кажан кээриңни билбедим, ынчангаш бөгүн сени манавайн турдум. Билип көрөм, оларның хайы-биле мен бодум көзүлбес апардым, а көзүлбес тургаш, аажок уйгузураар-дыр мен. Э-хе-хе,.. ам база эзей бердим. Чемениксей-дир сен бе?

— Шоолуг эвес — деп, Лүүси харыылаан. — Ам каш шак четкен чүвел, аайын тышпас-тыр мен.

— Бараалы че — деп, илби-шидичи чугаалаан. — Асланга кандыг-даа үе удавас келир, а мээң бажыңымда, бир эвес аш болзунза, кандыг-даа үе дүштээр үе-дир.

Ол Лүүсини коридорлап эдерткеш, бир эжикти ажыдып-тарга, хөглүг, чырык, чечектер шимеп салган өрээлге келгеннер. Столда чүү-даа чок болза-даа, ол чайлаш чок хуулгаазын болуп, ээзи бир сөс чугаалаар билек-ле, ооң кырынга шывыг, мөңгүн серээлер, аяк-тавак болгаш аыш-чем көстүп келген.

— Мээң чемим сээң хөөнүңге тааржыр боор деп идегедим — деп, илби-шидичи чугаалаан. — Сени чаңчыгып калган чемиң-биле хүндүлээрин оралдажып көрейин; сен ону шагдан бээр чивээн болгай сен.

— Ах, экизин! — деп, Лүүси алгыра каапкан. Шынап-ла, чем тергийн эки болган: изиг омлет, хой эъди, честек-каттыг мороженое, лимон чулуу болгаш амданныг чем кылдыр бир аяк изиг какао. Илби-шидичи чүгле хлеб чип, виноград арагазы ишкен. Ол бичии-даа коргунчуг болбаан, удавайн олар, эрги эжишкилер ышкаш, хөөрежип органныр.

— Хуулгаазын сөстөр кажан күш кире бээрил? — деп, Лүүси айтырган. — Сээденмейлер кажан көскү апарыл?

— Олар ам безин көскү апарганнар, чүгле удуп чыдарлар, олар хүндүс удурунга ынактар.

— Оларны дүрзүзү багай хевээр арттырып каар силер бе, илби-шидинер күжүн чидирбес бе?

— Бүгү чүве ындыг белен эвес — деп, илби-шидичи харыылаан. — Билип көрөм, боттарын «мурнунда чараш чораан бис» деп санап турарлар болгай. А мен харын-даа оларның дүрзүзү экижий берген деп болур мен.

— Олар боттарынга аажок тааржырлар бе?

— Ийе. Бети дизе оларның Даргазы бодун аажок магадаар, а улузу ону өттүнүп катаптап турар. Сээденмейлер ооң сөс бүрүзүңгө бүзүрээр.

— Бис ону эскердивис — деп, Лүүси чугаалаан.

— Даргазы эвес болза, чиик болур ийик. Мен ону кандыг-бир чүве кылдыр хуулдуруптуп азы сээденмейлерни аңа бүзүрестей бээр кылдыр илби-шидилеп каап шыдаар мен, ынчалза-даа хөңнүм чогул. Черле кымны-даа магадавазының орнунга, ону магадааны дээр боор.

— Олар силерни магадавайн турар бе? — деп, Лүүси айтырган.

— О, чүгле мени эвес! — деп, илби-шидичи харыылаан.

— А чүү дээш оларны хуулдуруп кагдыңар?

— Билип көрөм, олар мени тооп дыңнаваз болду. Чиир аыш-чемин боттары өстүрүп алыр ужурлуглар, ынчалза-даа мени бодумнуң хуу ажыым дээш оларны албадап ажылдадып турар кылдыр бодаарлар-дыр. А бир эвес оларны албадавас болзум-за, чүнү-даа кылбастар ийик. Садты сугтарар херек. Моон ырак эвесте тейде суг бажы аттыгып үнүп турар, а оон дамырак агып бадып чыдар. Олардан чүгле чаңгыс чүве дилээн мен: бир шак болгаш-ла, дагже сөөртүнүп үнүп турбайн, сугну дамырактан узуп ап турарын. Чүү дээр ону, орук ара суунуң чартыын төп аар турдулар. А олар мени тооп дыңнавайн барды. Шуут ойталап кааптылар.

— Таанда-ла, ындыг мелегей бе олар? — деп, Лүүси кайгай берген.

Илби-шидичи улуг тынган.

— Олар-биле чежени көрүп шаг болбаан дээр сен!.. Чи-жээлээрге, чоокта чаа олар үе камнап алыры-биле аяк-саваны чем чиир бетинде чуур деп бодап алганнар. А оон ыңай хайындырган картошка тарып олуртуп алганнар, ажаап алгаш, хайындырбайн чиирлери ол ышкажыл. Бир катап сүттүг доскаарже моортай дүже бээрге, ону тудуп, доскаардан уштур орнунга, чээрби сээденмей сүттү төндүр узуп каапканнар. Моортайның сүт тырттынмааны-ла эки болган. А сен чемненип кааптың де. Баргаш, оларны көрүп көрээлем.

Олар өске өрээлче эрте бергеннер. Өрээлди элдептиг чүвелер болгаш херекселдер — хүн системазының моделдери, булуңнар хемчээр астролябиялар, үе хемчээр хроноскоптар, стихометрлер болгаш өске-даа хөй чүве-биле дуй салган болган. Илби-шидичи Лүүсини соңгага эккелгеш:

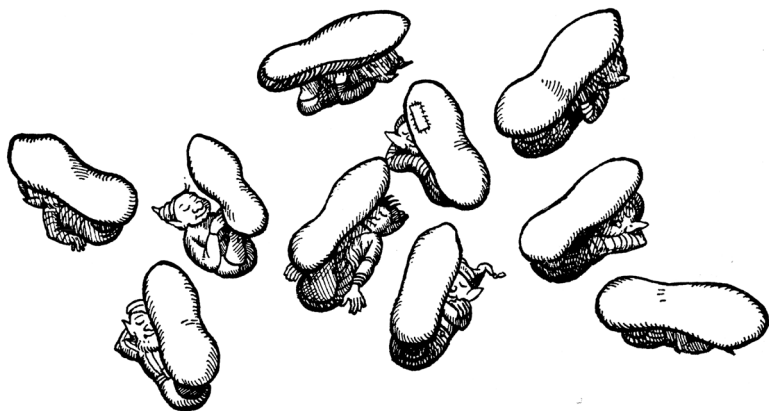
— Бо-дур олар, сээң сээденмейлериң — дээн.

— Кымны-даа көрбейн тур мен — деп, Лүүси чугаалаан.

— А бо чүү ындыг мөөгүлериң?

Ооң оларже айыткан чүвези шынап-ла мөөгүлөр ышкаш болган, чүгле улуу аажок, бир метр хире. Экидир топтап көргөш, Лүүси мөөгүлериң буттары баштарыңга ортузунда эвес, а кыдыындан коштунганын илередип тышкан. Бутчугаш бүрүзүнүң дөзүндө, оът-сигенде, бир-ле чиңчигеш чыдар болган. Лүүси үр көргөн тудум-на, тывызыксыг чүвелер аңаа мөөгүлөр барык сагындырбастай берген. Бажы төгерик эвес, шөйбек, а ужунда барып калбара берген. Ол чүвелериң хөйү аажок, беженден эвээжевес.

Үш шакты медээлей хапкан. Ынчан бүгү мөөгүлөр дедир баштандыр аңдарлып алганнар. Чиңчигештер мага-бот болгаш баштар кылдыр, бутчугаштар буттар апарган бооп-тур. Ийе, мага-бот бүрүзү-ле ийи эвес, а бир (чаңгыс буттуг улустуң дег, солагай азы оң талазында эвес, а шуут-ла дал ортузунда) буттуг болган. Бут аажок улуг, аңдарык думчуктуг узун болгаш калбак идик кеткен майык-биле төнүп турган — канчаар-даа көөрге, бичии хемежигеш-ле. Сээденмейлер чүге улуг мөөгүлөр ышкаш сагындырганын Лүүси дораан билип каан: олар майыын бедидир көдүрүп алгаш, ооргалап чыткан чүве-дир. Сөөлзүредир урут

олар черле ынчаар удуур дээрзин билип алган: майык чаъс болгаш хүнден камгалаар, ооң адаанга чыдары азар чаглак адаанга чыдарындан дорайтавас.

— Ой, каттырынчыын боларның! — деп, Лүүси каттыра каапкан. — Силер оларны ындыг кылып кагдыңар бе?

— Ийе — деп, илби-шидичи харыылаан. — Мен оларны чаңгыс буттап шураарбайлар кылдыр хуулдуруп кагдым.

Ол база-ла карааның чажын төгүлдүр каттырып турган.

— Көр даан!

Шынап-ла, көрзе чогуур чүүл болган. Чаңгыс буттут амытаннар кылаштап-даа, маңнап-даа шыдавас — олар, карабыттар азы пагалар ышкаш, шуражып турган. Ыржаанактыг дег бедидир шурап турда, амыр-ла! Кандыг дааш үнмес деп! Лүүси дүүн ол ытты дыңнап турган болган. Чаңгыс буттап шураарбайлар дуу ынаар-бээр шуражып, бот-боттарынга: «Эй, эш-өөр! Бис база катап көскү апардывыс!» — деп алгыржып турганнар.

«Ийе, база катап көскү апардывыс — деп, оларның салбактыг кызыл бөрттүт бирээзи чугаалаарга, Лүүси Дарганы үнүнден танып каан. — Мен кезээде мынча дээр мен: бир эвес көстүп турар болзуңза, сени көрүп каап болур-дур».

«Ол-ла болгай! — деп, шупту деткип алгыржы бергеннер. — Хамык ужур ында! Баш шыдаар-дыр! Оон экидир бодап ап-даа хоржок, угаангыр чугаалап-даа хоржок!»

«Бистии тиилээн-дир! — деп, Дарга чугаалаан. — Бо кыс эр хей! Ирейни ырак соонда каапты, шуут-ла кыңчыктырбайн барды!»

«Ол-дур харын, ол-дур харын! — деп, өөрлери ону деткээн. — Ирей ылап-ла соонда калды! А бистиң Даргавысты чүү дээр ону, улам-на угаан кирип орап!»

— Олар силерниң дугайыңарда канчап ынча деп диттирил? — деп, Лүүси хорадай берген. — Дүүн чаа-ла олар силерден коргуп турду. Оларны дыңнап болурунарны билбейн турарлары ол бе?

— Ындыг амытаннар-дыр ийин, сээденмейлер — деп, илби-шидичи харыылаан. — Бирде мен оларны үргүлчү дуюкаа көрүп база дыңнаалап турар-даа дег, менден аажок коргарлар. А бирде мени, чаш уругну дег, мегелеп кааптып болур деп даап бодаарлар.

— Олар биеэде ышкаш апаар бе? — деп, Лүүси айтырган. — Оларны амгы хевээр арттырып каары кээргел чок болбас бе азы ажырбас бе? Олар боттары чүү деп бодап турар ирги, сонуургап көрзе. Даштындан көөрге, олар ылап-ла аас-кежиктиг дег. А шурап турарларын! Мурнунда олар кандыг турганыл?

— Бөдүүн гномнар чүве — деп, илби-шидичи харыылаан. — Чүгле Нарнияда ышкаш эки эвес.

— Ындыг болза, оларга биеэги хевирин эгитпээни дээрe боор. Олар каттырынчыы аажок... харын-даа чаптанчыг чараш-тырлар. Чүү деп бодаар силер, оларга ону чугаалаан херээ бар деп бе?

— Бир эвес билип аптарлар болза, херээ бар болбайн канчаар.

— А силер мээң-биле кады баар силер бе?

— Чок-чок, мен чокка баар болзунза эки.

— Дүштеки чем дээш улуу-биле өөрүп четтирдим — дээш, Лүүси өрээлден дүрген үне берген. Уруг бо эртен дыка коргуп көдүрлүп үнүп органы чаданы куду маңнап баткаш, адаанга Эдмундуга үзүп келген. Өске улус база ында турган. Оларның дүвүрөөн арыннарын көргөш, Лүүси эпчоксуна берген — ол боду эш-өөрүн утгупкан бооп-тур.

— Бүгү чүве анаа! — деп, ол дыңзыдыр чугаалаан. — Илби-шидичи шуут-ла кайгамчык эки кижидир! А оон ыңай мен Асланни көрдүм!

Оон уруг хат ышкаш садче ыңай болган. Чер ында шураашкыннардан шуут-ла сириңейнип, а агаар өөрүшкүлүг алгыкышкыдан эдип турган. Чаңгыс буттап шураарбайлар Лүүсини көрүп каарга, дааш-шимээн күштели берген.

— Кел чыдыр! Келди-ле! — деп, олар алгырышкан. — Бистиң кысчыгажывыс алдаржызын! Ура! Ура! Ирейни ажып каапкан, эр хей!

— Биеэги хевир-дүрзүвүстү көрбээниң — деп, шураарбайлар Даргазы чугаалаан, — биске аажок харааданчыг-дыр. Бодуңнуң карактарыңга бүзүревейн баар ийик сен. Дүрзүвүс мырыңай багай апарганын чугаалап каар херек.

— Ындыг-ла болгай! — деп, оңу долгандыр шуражып турган шураарбайлар өөрүшкүлүг деткээннер.

— О чок! — деп, Лүүси оларның үнүн ажыр алгыраарын кызыткан. — Мен бодаарымга, аажок чараш-тыр силер.

— Дыңнаңар, дыңнаңар! — деп, шураарбайлар алгыржы берген. — Ол-ла болгай! Чарашпайлар! Бистен эки кым-даа чок! Эр хей, кысчыгаш!

Олар бичии-даа элдепсинмээннер, көңгүс өске чүве чугаалай бергенин шуут-ла эскербээннер.

— Дүрзүвүс багай апаар бетинде, кайгамчык чараш турганывысты — деп, Дарга тайылбырлаан, — ол чугаалаар бодап тур ышкаш.

— Ылап-ла, ылап-ла! — деп, ооң өөрү деткий берген. — Ол ынча диди! Боттарывыс дыңнадывыс!

— Черле ындыг эвес! — деп, Лүүси удурланган. — Силерни ам чараш-тыр силер деп чугааладым.

— Ылап-ла, ылап-ла! — деп, Дарга харыы берген. — «Ынчан» деп чугаалады.

— Дыңнаңар, дыңнаңар! — деп, шураарбайлар шимээрге-вишаан. — Ону-даа, өскезин-даа. Ийилээн эр хейлер!

— Шуут удурланышкак чүүлдер чугаалап тур ышкажыл бис! — деп, Лүүси хорадай берген.

— Ол-дур ол, удурланышкак! — деп, шураарбайлар бадыйткаан. — Шуут-ла удурланышкак! Оон артык удурланышкак бооп болур бе!

— Силерден кижин тений берип болур-дур — деп, Лүүси чугаалаан.

А шураарбайлар чугаа дээш сеткили ханып артканнар, ынчангаш Лүүси муңгараан херээ чок-тур деп шийтпирлээн.

Кежээликтей шураарбайларны оларның амгы байдалы-биле оон артык эптештирген таварылга болган. Каспиан болгаш

ооң эш-өөрү корабльден дүжүп калган улуска медээлер дыңнадыр дээш эрикче чорупканнар. Шураарбайлар, бөмбүктөр ыш-каш өрү шурашпышаан, оларны эдерип кааннар. Орук ара олар аажок шимээргээрге, Юстэс алгырышкан:

— Илби-шидичи оларны дыңналбас кылып каары кай!

Оол дораан-на бодунуң сөстери дээш хараадай берген, чүге дээрге дыңналбас амытаннарны «Дыңналбастар» дээр деп тайылбырлаар ужурга таварышкан, а шураарбайлар чүнү-даа билбээн хевээрлер. Кажан олар:

— Бистиң Даргавыска чедер харыы кайдал ооң! Оон өөренип алыры кай! Ёзулуг оратор ол-ла болгай! — деп алгыржы бээрге, Юстэс онза хараадаан. Олар эрикке чеде бээрге, Рипичиптиң сагыжынга чайынналчак бодал кирип келген. Ол бодунуң хемежигежин сугже салып кииргеш, олче олурупкаш, эрик чоогунга эжиндирип эгелээрге, шураарбайлар ам-на ону эскерип каан. Ынчан күске оларга мынча дээн:

— Улуг хүндүткелдиг болгаш кедергей угаанныг шураарбайлар! Силерге хемелер шуут херекчогуңче кичээнгейинер угландыраарың диттип тур мен. Силерниң кайыңарда-даа эштири-биле таарыштырып алыры берге эвес тергиин бут бар-дыр. Сугже оваарымчалыг дүжүп баткаш, боттарыңар аңаа бүзүрөй бээр силер.

Баштыңчы шураарбай ол дораан өске өөрүңге сугнуң чүве өтгүрери аажок дээрзин чугаалаан, ынчалза-даа оларның ийи аныяа күскениң сүмезин тооп дыңнааш, эдерип четтигипкен. Өске элээни олардан үлегер алган, а оларның соондан бүгү артканнары база. Шенелде бүрүн чедимчелиг болган. Аажок улут майык хемени ылап-ла солуп турган, а кажан Рипичип канчаар эшкииш-биле эжерин көргүзөргө, олар шупту, бичии хемежигештер дег, мугулдурга эжиндире бергеннер. Ол дораан чарыш-даа кылганнар. Далайжылар корабль кыдыындан доңгайгылааш, баары каткыже каттыржып турганнар, оон шаңналдар — каш шил араганы — бадырып бергеннер.

Шураарбайлар боттарының чаа адынга таарышса-даа, ону үргүлчү хажыдып адаар болганнар. «Бистер шаруурбайлар бис! — деп өөрүшкүлүг алгыржып турганнар. — Байшураарлар бис, айшуурабтар бис! Ылап-ла шын, ылап-ла! Кара олчаан бис!» Ындыг-даа болза, оларның Даргазы чаа шола адын сактып алган, ынчангаш олар шураарбайлар деп амдыгаа чедир адаттынып чоруурлар боор.

Кежээ бүгү нарнийжилер илби-шидичиге барып, кежээки чем чигеннер, Лүүси ынчан, ам чүден-даа кортпас апарган боду, үстүнде бүгү чүве кайы хире өскерли бергенин эскерип каан. Эжиктерде элдеп-чиктиг демдектер биеэги хевээр ужуру билдинмес-даа болза, эки уткалыг болгаш каттырынчыг кылдыр сагындырганнар, а салдыг көрүнчүк коргунчуг эвес, харын-даа хөктүг апарган. Кежээки чемде кижиге бүрүзү бодунуң ынак чемин алган.

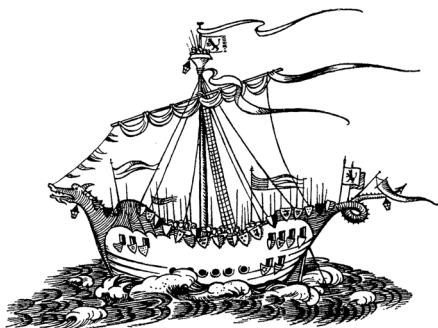
Кажан шупту тода бээрге, илби-шидичи столче ийи ама чүве бижиир арыг хөм салып алгаш, Дриниандан оларның эжиндиришикинениң дугайында чугаалап бээрин дилээн. Дриниан чугаалап турда, ооң чугаазы хөмгө шыйдынып, адак соонда ама бүрүзү тергийн карта апарган, ында Галма-даа, Теревинфия-даа, Чеди Ортулук-даа, Озалааш Ортулуктар-даа, Улу ортулуу-даа, Өртең ортулук-даа, Өлүмнүг Суг ортулуу-даа, Шураарбайлар ортулуу-даа бар болу берген. Чөөн далайларның шак ол баштайгы карталары, оларны оон чежени-даа тургускан болза, эң дээреси болган, чүге дээрге хоорайлар болгаш дагларны баштай көөрге, анаа карталарда ышкаш көзүлзе-даа, улгаттырар шил өттүр көөр болза, олар чуруктар апаар турган. Ында бичии шивээ-даа, туттурган кижилер базаары-даа, Чиңге Гаваньның кудумчулары-даа — бүгү чүве, дедир талазындан көрүп турарың дуранда дег, хензиг болуп, тода көстүп кээр. Чаңгыс-ла багай чүүл — хөй ортулуктарның эрик кыдыының шугуму үзүктелчек, чүге дээрге карта чүгле Дринианның караа-биле көргөн чүвезин көргүзүп турган. Илби-шидичи бир картаны бодунга арттырып алгаш, өскезин Каспианга белекке берген, ол ам-даа ооң ордузунда астына берген турар.

Шураарбайлардан чөөн талада далайлар болгаш ортулуктар дугайында илби-шидичи чүнү-даа билбес болган, чүгле чеди чыл бурунгаар оларның ортулуунче Ревелиан ноян, Аргоз ноян, Мавроморн ноян болгаш Руп ноян олар эжиндирип чораан нарнийжи корабль киргеш барган деп чугаалаан. Ынчан бистиң далайжыларывыс Өлүмнүг хөл дүвүнде алдын кижиге Рестимор ноян-дыр деп билип кааннар.

Дараазында хүндүс илби-шидичи Далай Чыланы үреп каан корабльдиң соңгу кезээн септеп, өскээр чугаалаарга, илбилеп кааш, далайжыларга хөй-ле ажыктыг чүүлдерни белекке берген. Эжишкилер ышкаш чылыг байырлажып чарылганнар,

/ДАН ХАЯАЗЫНЫН УТКУКЧУЗУ/

кажан хүндүскүнүң ийи шакта корабль ортулуктан эжиндирип чорупканда, шураарбайлар, майыгы-биле сугну чазыладып, оларны дыңнап болур тургуже, дыңзыдыр алгыржып, ооң соо-биле үр-ле эштип чорааннар.

XII КАРАҢҒЫ ОРТУЛУК

ООН ДАЛАЙЖЫЛАР ОН ИЙИ ХҮН ДУРГУЗУНДА кошкак аай хатка үдедип чоруп, мурнуу-чөөн чүкче эжиндирип бар чытканнар. Ыржым болгаш чылыг болган, куштар болгаш балыктар кымга-даа көзүлбээн. Чүгле бир катап корабльдиң оң талазын дургаар киттер сугну фонтангылаштыр үндүр бүлгүрүп, үр-ле эдерип чорааннар. Лүүси болгаш Рипичип үр үеде шыдыраалап келген. Он үшкү хүнде Эдмунд мачта кырында бараан хараар черден солагай талада бир-ле кара даг көрүп каан.

Олар уг-шиин өскертипкеш, аай хат чок болганындан ол дагже эшкииштер-биле эжип чорупканнар. Кежээ дургу эшкеш, дүне када база эжип-ле чорааннар. Дараазында хүндүс агаар кончуг эки апарган, а хат шуут намдай берген. Кара чүүл чоок болгаш улуг кылдыр сагындырза-даа, ону топтап көөрү берге болган. Чамдык улус аңаа чедир ам-даа ырак деп, а өскелер туман дилиндээнче чоокшулап орар бис деп бодааннар.

Ынчалза-даа эргенгиниң тос шак үезинде элдептиг улуг чүүл дыка чоок апарып, олар ам-на көрүп каан: ол болза чер-даа эвес, туман безин эвес, а дүмбей караңгы болган. Ону тодарадып бижири элээн берге, ындыг-даа болза, төнчүзү көзүлбес узун болгаш дыйлагар демир-орук туннелиниң чанында турарынарны даап бодап көрүңер даан. Эң эгезинде шпалалар, рельстер болгаш сайны ылгап болур, а оон караңгы четче-долу апарып, адак соонда бүгү чүве дүмбейге бүргеткеш, чиде бээр. Ол база ындыг болган.

Корабль думчуундан бир метр ажыг черге суг ногаанзымаар-көк кылдыр көстүр, оон, караңгы имирде дег, бүлүргей куу апаар, а оон ыңай, ай болгаш сылдыстар чок дүнеде дег, бүрүн дүмбей апаар.

Каспиан доктаар кылдыр дыңзыдыр дужааган, эжикчилерден ангы улус шупту корабль думчуунче халчып, көрө бергеннер. Ынчалза-даа кым-даа чүнү-даа көрбээн. Соонда далай болгаш хүн бар, а мурнунда — дүмбей.

— Эрте бээрин шенээр бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Мен удур мен — деп, Дриниан харыылаан.

— Капитанныы шын-дыр — деп, далайжылар деткээннер.

— Мээң бодалым база ындыг — деп, Эдмунд чугаалаан.

Лүүси болгаш Юстэс ыытташпаза-даа, боттары ындыг шиитпир дээш өөрүп турларда, Рипичиптиң өткүт үнү ыржымны урпекен:

— А чүге бурунгаар шимчеп болбас бис? Кайы-бир кижиге меңээ тайылбырлап шыдаар бе?

Кым-даа ыыт чок, ынчангаш дайынчы күске уламчылаан:

— Бир эвес мен кулдарга азы бүдүүлүк карачалдарга кыйгырыг кылган болзумза, олар анаа-ла коргуп турар деп билгейле мен. Ынчалза-даа күш-шыдалының чечектелиишкининиң үезинде хаан ызыгурлуг улус чүгле караңгыдан корткаш, балдыры сириңейни берген дээрзин Нарнияга кажан-даа дыңналбас деп идегээрин бодумга чөпшээреп көрейин.

— А оон ыңай эжиндирген ажыгы чүл? — деп, Дриниан айтырган.

— Ажык? — деп, Рипичип хөлзеп үнген. — Бир эвес силер, капитан, чүгле долдур дыгыттынып алган хырында азы акша хавында ажык көөр болзуңарза, харыылап көрейин: кандыг-даа ажык чок. Бис чүгле ажык дээш эвес, а алдар-ат болгаш ужуралдар дээш эжиндирип чорупкан эвес бис бе? Туруп болгула дег эң кайгамчык ужурал бистиң мурнувуста-дыр, а бир эвес дедир ээптер болзувусса, алдар-аттан куруг каар бис.

Элээн каш далайжы: «Ол алдар-атты чоор чүвөл ону» — дээн чижектиг химиренишкеннер, а Каспиан мынча дээн:

— Ох, дөскелчок-ла-дыр сен, Рипичип! Бажыңыңга олура-рың кай... Че канчаар, бир эвес Лүүси удурланмайын турар болза, оон ыңай эжиндирер болган-дыр.

Лүүси удурланыр бодап турза-даа:

— Чок, ол чүнүл! — дей каапкан.

— Дээрги мындаагылар, оода-ла от кыпсып аарын дужаанар!
— деп, Дриниан алгырган.

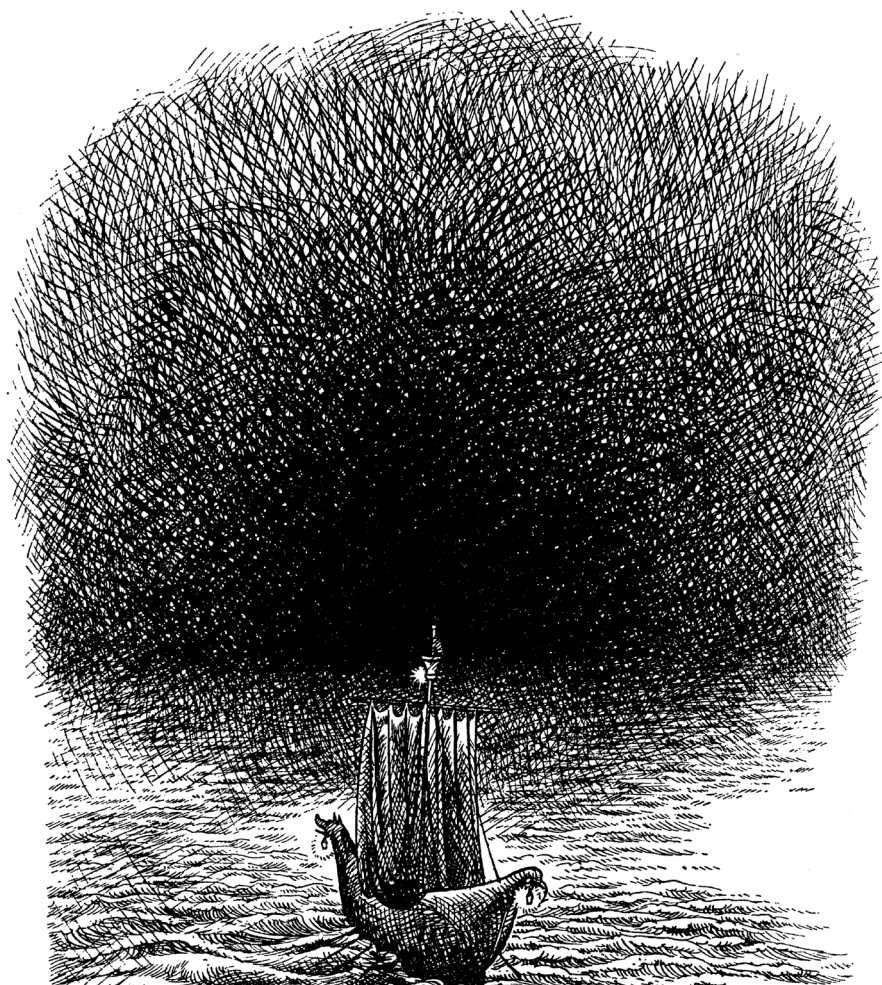
— Ынчанмайн канчаар — деп, хаан харыбылаан. — Ол дээш сагыш салып көрүңөр, капитан.

Корабльдин кудуруунга, думчуунга болгаш мачтага фонарьлар база анаа-ла палубага ийи чырыткыны кыпсыпканнар. Хүн чырып турган болгаш, оларның чырыдары кошкак, бүлүргей болган. Оон эжикчилерден аңгы бүгү эр улус палубага хынна-рындан ужулган хылыштарлыг чыскаалдыр туруп алганнар. Лүүси болгаш ийи ча адыгжызы чаларын хере тырткаш, кезенип туруп алганнар. Ринелф медээ бээринге белен болуп, корабль думчуунга турган. Рипичип, Эдмунд, Юстэс болгаш кылаңнааш куяк хептиг Каспиан кады турганнар. Дринианның турар чери штурвал арты болган.

— Аслан бистиң-биле кады болзун! — деп, Каспиан алгырган. — Эң оожум чоруулу. Ыгташпаңар, мээң сөзүмнү манаңар.

Эшкииштер сугже аар кыжырадыр дүжүп, «Даң хаяа-зының уткукчузу» бурунгаар шимчеп чорупкан. Лүүси оларның дүмбейже кире бергени хензиг үени эскерип четтиккен. Кажан хүннүң сөөлгү херелдери корабльдин кудуруунга чырыш кынганда, ооң думчуу көзүлбестей берген. Корабль кудуруу, далай болгаш дээр чайынналдыр чырыш кынгаш, чиде бергеннер, чүгле фонарь корабльдин төнчү ужун билдирер-билдирбес бүлүргей чырык-биле демдеглек турган. Фонарь мурнунда штурвалдан чыпшыр халбактаныпкан Дринианның хөлегези карарып көзүлгөн. Лүүсиге мачта бажында фонарь чырыткан бараан хараар чер бодунуң аайы-биле шимчеп чоруур ышкаш сагындырган. Фонарьлар шуптузу бүлүргей болгаш арай деп-ле чырыткан — бир эвес оларны дүне када кыпсыптар болзунза, олар черле ынчаар чырыдар. Оон ыңай Лүүси сактырга, сооп оар ышкаш болган.

Дүмбей өттүр олар кайы хире үр чоруп келгенин кым-даа билбээн. Чүгле эшкииштер дээктериниң кыжыраары болгаш эшкииштерниң чалчырааш даажындан олар шимчеп чоруур деп даап бодап болур турган. Эдмунд чеже-даа кызыткаш, корабльдин мырыңай кыдыында фонарь чайыннаажындан өске, чүнү-даа ылгап көрүп шыдаваан, харын-даа ол чайыннааш безин бүлүргей ышкаш, а корабль даштында суг — оожум, сыык болгаш өлүг ышкаш

сагындырган. Удавайн палубада бүгү улус соогундан сириңей-
нип эгелээн.

Хенертен бир-ле черден (кайнаар эжиндирип бар чы-
дарын ам кым-даа билбестээн) элдеп алгы дыңналган. Чок-ла
болза алгы кижинии эвес болган, чок-ла болза алгырып турар
хөөкүйнүң үнү кортканындан кижинии дег эвес апарган.

Каспиан чугааланып шенеп көргөн, ынчалза-даа ооң боскунуң ишти кургап калган болган, ынчан бүгү улус Рипичиптиң бүрүн ыржымда аажок дыңзыг дыңналган өткүт үнчүгежин дыңнап кааннар:

— Кым сен? Бир эвес дайзын болзунза, бис сенден кортпайн тур бис! Бир эвес өңнүк болзунза, сээң дайзыннарың бистен коргуп өөренип аар.

— Камгалаңар! — деп, үн алгырган. — Камгалап көрүңөр! Мээң дүжүмге-даа кирип турар болзуңарза, мени камгалаңар! Мени корабльче ап алыңар! Та соп калыңар, күзээн чүвеңерни кылыңар, чүгле чиде бербөңөр! Бо коргунчуг черге мени кагбаңар!

— Кайда силер?! — деп, Каспиан алгырган. — Бис ап аар бис. Корабль кыдыынче эштип келиңер.

База катап алгы дыңналган — азы өөрүшкүнүң, азы коргуушкунуң — оон далайжылар бир-ле кижиниң корабльче эштип кел чыдарын дыңнап кааннар.

— Ону үндүр тыртары-биле, маңаа туруп алыңар! — деп, Каспиан дужааган.

— Дыңнап тур бис, дээрги мындаагылар! — деп, далайжылар харыылаан. Элээн каш кижини корабльдиң оң талакы кыдыынга хендирлер туткаш, туруп алганнар, а бир кижини чырыткы туткаш, сугже баартактандыр астынып алган. Караңгыдан куу арын көстүп келген, күженгеш, он ажыг хол ону өрү үндүр тыртып келген.

Эдмунд: «Ындыг черликсиргей кижини көрбээн боор мен» деп бодаан. Ол кырган эвес, ынчалза-даа ооң бажының дүгү хирлиг, буурул дүргектер болуп халаңнаан, арган арнын коргуушкун хуулдурупкан, а хеви шагда-ла самдарарып калган. Карактары-ла чүдөн артык кайгаткан — олар алгыдыр ажиттынганындан аас-кежик чок күжүрнүң карак хавыктары чок ышкаш сагындырган. Палубага чүгле дүшкеш-ле, ол:

— Дезиңер! Дүрген дедир эжиндириңер! Бо бак черден үнмээн шааңарда, эшкииштер-биле эжиңер-ле, эжинер! — дээн.

— Оожургап көр — деп, Рипичип харыылаан. — Харын, биске чүү кыжанып турарын чугаалап бер. Дезишкин-биле камгаланыр хире эвес улус-тур бис.

Танывазы кижини дайынчы күскеже коргуп топтап көргөн.

— Дөмей-ле дезиңер — деп, тыныжы бачыдап, ол катаптаан. — Бо ортулукка дүштер боттуг чүүл апаар-дыр.

— Мен ындыг чер дилеп чордум! — деп, бир далайжы өөрүүрү аажок. — Эрикке доктаарывыс билек-ле, душтуум-биле өгленчип алып бис.

— А мен акымны база катап дириг кылдыр көрүп каар мен — деп, өскези деткээн.

— Мелегейлер! — деп, танывазы кижичи хорадап алгырган. — Ындыг күзээшкиннерим дээш мен бодум база бээр келгеним бо! Ах, сугга дүжүп өлүрүм кай азы шуут төрүттүнмээн боорум кай! Мээң чүү дээнимни дыңнадыңар бе? Маңаа дүштер боттут чүүл апаар-дыр. Күзелдер эвес, а дүштер, коргунчуг дүнеки дүштер!!

Хензиг када ыржым дүшкен, оон далайжылар шупту хөделип үнгеннер. Олар шупту эшкииштер артынга олурупкаш, бар-ла шаа-биле эжип эгелээннер. Дриниан штурвалче доңгая берген, боцман дужаалдарны дүрген берип турган. Ыя аразында кижичи бүрүзүңгө кортканындан уйгуң келбейн баар ындыг кончуг дүштер сагындырып келген.

Чүгле Рипичип туружундан шимчевээн.

— Дээрги мындаагылар — деп, ол чугаалаан, — таанда-ла, силер бо үймээнни чүүлдүгзүнүп тур силер бе? Ол дээрге анаа-ла дезишкин ышкажыл.

— Эжиңер-ле, эжиңер! — деп, Каспиан дыңзыдыр дужааган. — Бар шааңар-биле эжиңер-ле! Чүү деп-даа болур сен, Рипичип. Чүгле кижиниң ууп шыдавазы чүвелер турар болдур ийин.

— Ындыг болза, кижичи болуп төрүттүнмээним дээш өөрүүр-дүр мен — деп, бодунуң чагырыкчызынга мөгейбишаан, Рипичип соок харыылаан.

Лүүси база танывазы кижиниң сөстөрүн дыңнааш, шагдан бээр уттуптар дээш кызып келгени коргунчуг дүштү, мырыңай чаа оттуп келген-даа дег, дыка тода сактып келген, ол палубаже, Эдмунд болгаш Каспианче, дүжүп бада бериксээн. Ынчалза-даа ажыы чүл? Бир эвес мында дүштер дирлип турар болза, Эдмунд болгаш Каспиан моостар кылдыр хуулуп болур. Уруг корабль-диң камгалал чаактарындан быжыг туттунгаш, оожургап аарын оралдашкан. Далайжылар дедир, чырыкче, бар шаа-биле эжип органнар. «Ам элээн болза-ла, бүгү чүве соонда калыр — ооң бодалы ындыг болган. — Ах, чүгле дүргедээн-не болза!»

Эшкииштер адаанда суг шимээнниг чайтылаза-даа, долгандыр чүве өтпес ыржым тергиидээн. Кижичи бүрүзү дыңнаалавас болза эки деп билген-даа болза, кым-даа туттунуп шыдаваан.

Удавайн бүгү улус бир-ле чүве дыңнаан, кайызы-даа — бодунуун.

— Бир-ле ыгыт... аажок улуг хачы кыңгырап тур — деп, Юстэс Ринелфке чугаалаан.

— Кш-ш — деп, Ринелф сымыранган, — оларның корабльче халбактанып үнүп турарын дыңнап тур мен.

— Ол чүве мачтаже үнүп ор — деп, Каспиан чугаалаан.

— О-о!.. — деп, бир далайжы човууртай каапкан. — Бо коңга-дыр... Ынчап баар деп билген-даа мен.

Кымче-даа көрбезин, а кол-ла чүве — хая көрбезин кызыдып, Каспиан корабльдиң соңгу кезээнче эрте берген.

— Капитан — деп, ол Дринианга оожум чугаалаан, — танывазывыс кижин олуртуп алган черивиске чедир караңгыда үр эжиндирген бис бе?

— Беш минут хире — деп, Дриниан аяар сымыранган, — а чүл?

— Чүл дээрге, бис оранчок үр дедир эжиндирип ор бис.

Капитанның холдары сириңейни берип, соок дер хаваандан сыстып келген. Ол-ла чүүл дугайында өске улус база бодап чораан.

— Бис моон кажан-даа үнүп шыдапас бис! — деп, далайжылар хыйланышкан. — Кайнаар-даа эжиндирип чорбайн, анаала чаңгыс черде дескинип туруп бердивис.

Палубада бир-ле чүвеге чөленип алгаш чыткан танывазы кижин олуртуп алгаш, коргунчуг каттыра берген.

— Кажан-даа үнүп шыдапас бис! — деп, ол алгырган. — Ийе, моон кажан-даа үнүп шыдапас бис! А мен, мелегей, ындыг белем мени салыптар боор деп идегеп де! Чок, бис моон кажан-даа үнүп шыдапас бис!

Лүүси бажы-биле мачтага чөлөнгөш, сымыранган:

— Аслан, Аслан, биске ынак болзунза, дузалап көрөм.

Караңгы оон ыңай кедеревейн барган, уруг бодун меде-реп миннирге, чүгээр эки апарган болган. «Черле ынчаш, бистиң биле амдыызында коргунчуг чүү-даа болбаан ышкажыл» деп, ол боданган.

— Көрүнер даан — деп, корабльдиң думчуунда турар Ринелф киргиредир чугаалаан. Мурнунда чырык чер көзүлген соонда, олар ынаар көрүп турар аразында, чырык херел корабльче бадып келген. Корабльди долгандыр караңгы хевээр-даа болза, ол

боду, прожектор херелинде дег, чырык дилиндекче кире берген. Каспиан караан шийе каапкан, оон хая көрнүп келгеш, кады чораан өөрүнүң хуулуп, аңгадаан арыннарын көргөн. Олар дөгере чаңгыс талаже көрүп турган, кижиге бүрүзүнүң артында тода сомалыг кара хөлеге чыткан.

Лүүси чырыкче топтап көргөш, ам-на бир чүве көрүп каан. Баштай ол чүве белдирлешкек хемнер, оон — самолёт, оон — агаар чыланы ышкаш сагындырган, а оон ол далай кужу альбатрос-тур дээрзи көскү апарган. Куш мачта кырынга үш улай дескингеш, корабльдин алдыннап каан чалаазынга хонуп алгаш, бир-ле чүве алгырган — кым-даа чүнү-даа билип ап чадап каан, оон чалгыннарын херипкеш, оң талаже чоокшуладыр бурунгаар оожум ужуп чорупкан. Дриниан куш оларга орук айтып берип чоруур дээрзинге чигзинмейн, ону эдерип бар чыткан. Ынчаарга Лүүсиден аңгыда, кым-даа куштуң мачта кырынга дескинип тура: «Кортпайн көр, мээң эргим кызым!» — дээнин дыңнаваан. Уруг Асланның үнүн танып, кайгамчык чаагай чытты ожаап билген.

Элээн болгаш, дүмбей караңгы куу шывыг кылдыр хуула берген соонда, хенертен оларны хүн чырыткан чылыг болгаш аккөк делегейже кончуг дүргөн үндүр чалгыпкан. Ынчан бүгү улус корткан херээ чогуу билип каан. Олар шупту караан чивецнедип, хая көрнүп, корабльдин биеэги дег арын, ооң аккырын, ногаанын болгаш алдынналчаан дүмбей хирлендирбээнин кайгап турганнар. Оон бирээзи өскезинге улажып, каттыржып эгелээннер.

— Мелегей-ле турган-дыр бис! — деп, Ринелф чугаалаан.

Лүүси хамык улустуң танывазы кижини долганып келгени палубаже дүргөн-не дүжүп келген. Ол аас-кежиктиг көжүй берген турган база далайже хере көргөн карактары-биле кайгап, бо бүгү херек кырында болуп турарынга бүзүрээр дээниг, канатты суйбагылаан, а ооң чаактарын куду алзы чаштар агып баткан.

— Өөрүп четтирдим — деп, ол адак соонда ыыттаан, — силер мени камгалап кагдыңар... чүдөн дээрзин чугаалаардаа хөңнүм чогул, хей. А ам кымнар бооруңарны таныштырып көрүңерем. Мен бодум Нарниядан мен, кажан-бир шагда Руп ноян деп адаттырып чордум.

— А мен — сээң хааның мен, ноян — деп, Каспиан чугаалаан. — Сени болгаш сээң кады чораан өөрүнүң, мээң ачамның эштерин, дилеп тывар дээш эжиндирип үнүпкен бис.

Руп ноян бир дискээниң кырынга олурупкаш, хаанның холун ошкап каан.

— Дээрги мындаагылар — деп, ол чугаалаан, — ылап-ла силерни чер-делегейде эң көрүксеп турдум. Меңээ өршээлден көргүзүңер!

— Кандыг өршээлден? — деп, Каспиан айтырган.

— Мени кажан-даа ынаар дедир эгитпеңер — дээш, ол соонче айыткан. Бүгү улус хая көрнүп келзе-даа, чүгле көк далай болгаш дээр көзүлгөн. Караңгы ортулук ис чок чиде берген.

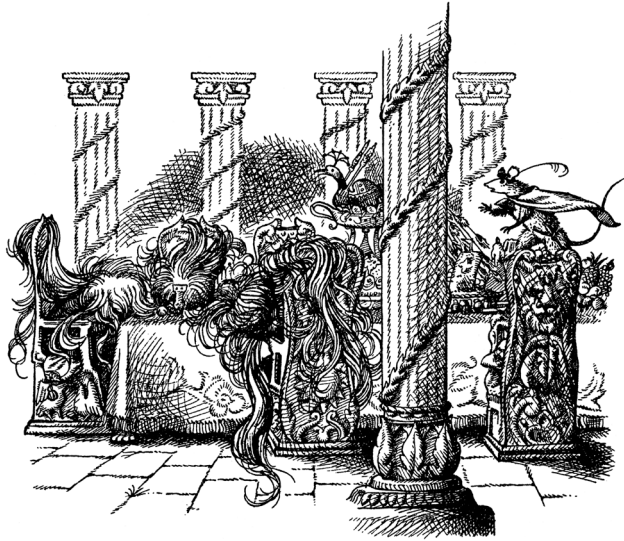
— Бо чүл?! — деп, Руп ноян хөлзей берген. — Силер ону тарадышкан-дыр силер!

— Бодаарымга, ол бис эвес-тир бис — деп, Лүүси харыылаан.

— Дээрги мындаагылар — деп, Дриниан чугаалаан, — хат мурнуу-чөөн чүктүү-дүр. Эжикчилерни кырынче кый депкеш, парус тургузуп болур бе? Шуптувуска дыш херек-тир.

— Болур — деп, Каспиан харыылаан, — арагадан эккел-зиннер деп көр. Ох, хондур-дүндүр удуптар боор мен!

Олар ынчалдыр мурнуу-чөөн хат айы-биле хүннү бадыр эжиндирип келгеннер; альбатростун кажан чиде бергенин кым-даа эскербээн.

XIII ҮШ УДУП ЧЫДАР НОЯН

ХАТ НАМДАВАЙН ТУРЗА-ДАА, ХҮННҮҢ-НЕ КОШКАП орган, ынчангаш чалгыглар бичии бырлаңнаашче шилчип, а корабль далайга хөлге дег чылып бар чыткан. Дүнениң-не чөөн чүкке Нарнияга кымның-даа көрбээни чаа бөлүк сылдыстар көстүп кээп турган, а Лүүси элдепсинип, кайгап-магадап, Нарнияга кымның-даа черле көрбээни сылдыстар-дыр деп бодап турган. Чаа сылдыстар улуг болгаш чырык, а дүннер чылыг болган. Барык бүгү улус ам палубага удуп, үр-ле чугаалажып оруп азы корабль кыдыындан эгип алгаш, чырып турар көвүктүн самын көрүп чорааннар.

Сөс-биле илереттинмес магаданчыг бир кежээ, кажан корабль соонга хүрең-кызыл болгаш чидиг кызыл кежээки хаяа чаттыла бергенде, дээр делгемчээн-даа ышкаш апарганда, далай-жылар оң талада бир-ле ортулукту эскерип кааннар. Чорукчулар олче оожум чоокшулап орган; ашкан хүн чырыткан шенектер болгаш ийлер карак чылчырыкталдыр чалбыраашталып турган. Удавайн корабль эрик кыдыын дургаар эжиндирип чорупкан.

Артында дээрниң кып-кызыл кол өңүндө барыын талакы шенек карарып турган. Ортулукта даглар чок, ындыг-даа болза, ында сыртыктар ышкаш чавыс, иемдик тейлер бар болган. Эриктен чытталып кээп турар чаагай чытты Лүүси «хоюг-өкпең өңнүг» деп адап алган. Эдмунд: «Чүү адам хоозун чүвел!» — дээн (Ринс база ынчаар боданган), а Каспиан: «Билип тур мен» — деп каан.

Далайжылар шенектерни улаштыр эртип, ханы бичии шенек тып алырынга идегеп, үр-ле эжиндирип келгеш, тышпайн баргаш, якорьну сыык бичии мугулдурга дүжүр октапканнар. Далай оожум-даа болза, ортулуктуң мырыңай чанында күштүг чалгыг удур хап турар болгаш, олар корабльди эрикче күзээни ышкаш чоокшуладып шыдавааннар. Эрикке хемелиг эжиндирип четкеш, олар аажок өде бергеннер, а Руп ноян кандыг-даа чаа ортулуктарны көөр безин хөңнү чок болгаш, корабльге артып калган. Оларның ортулукка турган үезинде эрикче хап турар чалгыгның чаңгыс аай үннүг даажы кулакты уюкталдырыпкан.

Ийи далайжыны хемени таңныылдары-биле каапкаш, Каспиан арткан өөрүн ортулуктуң ханызынче, ындыг-даа болза, орайтап, дүн дүжүп оар боорга, ырадыр эвес эдерткеш чорупкан. Ынчалза-даа ужуралдар дилеп тыварда, ырадыр баары шуут-ла албан эвес болган. Бичии шенектиң кыйыында турар калбак шынаада орук-кокпа-даа, кижиге барының өске демдектери-даа чок мындыг. Бут адаанда ында-мында чечектелген чадаң үнүш шыва алган чымчак сиген үнүп чыткан. Чадаң үнүштү Эдмунд болгаш Лүүси баштай өвөөнчи деп бодааннар, ынчалза-даа ботаника талазы-биле шору билиглиг Юстэс: «Ол кандыг-даа ындыг өвөөнчи эвес-тир» — дээш, часпаан болган; ынчалза-даа ол чечектер өвөөнчиге черле дөмейи-ле аажок.

Бистиң маадырларывыс эриктен ча адымы хире ырап четтикпээнде, Дриниан мынча дээн:

— Көрүңер! Бо чүл?

Шупту улус доктаай дүшкен.

— Бедик ыяштар бе? — деп, Каспиан даап бодаан.

— Азы суургалар — деп, Юстэс чугаалаан.

— А даг-кижилер эвес бе? — деп, Рипичип шиитпирлиг чугаалааш, кылаштап ора-ла, селемезин хынындан уштуп, билдинмес чүвелерже кымны-даа мурнап ыңай болган.

— Ол бузундулар ышкаш-тыр — деп, кажан олар чоокшулап келгенде, Лүүси чугаалааш, часпаан болган. Оларның

мурнунда оргу даш-биле дөжей салып каан база ийи талазында куу колонналар хүрээлей тургускан делгем шөлчүгөш чыткан. Колонналар аразында шалага чедир дөжелген кызыл-хүрең шывыг чаткан узуну аажок стол болгаш ураны-биле сиилбирлээн олуттарында торгу сыртыктарлыг даш сандайлар турган. Стол аыш-чемден эглип турган. Кэр-Паравелге Дээди хаан Питер үезинде безин ындыг элбекшил көрбээннер. Мында индейкалар, кастар, дагаалар, коң эъттер; корабль, чаан, улу хевирлиг чиктиг хуужуурлар, мороженое; чидиг кызыл рактар, чырып турар балык; виноград, тооруктар, ананастар, персиктер, гранаттар, дынялар бар болган. Мында алдын болгаш мөңгүн кундагалар, хрусталь графиннер тургулаан, а арага болгаш чимистер чыды туруп көрбээн амыр-чыргал азап, уткуштур чытталып кээп турган.

— Ай-ай! — деп, Лүүси — ах — дээн.

Чорумалдар ыыт чок чоокшулап келгеннер.

— Аалчылар кайыл? — деп, Юстэс айтырган.

— Бис аалчылар-дыр бис — деп, Ринс шиитпирлээн.

— Көрүнер! — деп, Эдмунд өткүт алгыра каапкан.

Аян-чорукчулар колонналар аразында даштап каан шалаже базып кирип келген тургаш, Эдмундунуң айыткан талазынче көрнүп келгеннер. Стол бажында бир-ле чүве, үш улуг оваа дег, карарып көзүлгөн.

— Бо чүл? — деп, Лүүси сымыранган. — Стол кырында үш кундус-даа ышкаш...

— Азы куш уялары дег — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Чок, сараат сигеннер — деп, Каспиан чугаалаан.

А ынчан Рипичип бурунгаар үне халып келгеш, сандайже, а оортан столче үне шурааш, ооң кырын дургаар улут үнелиг кундагалар аразы-биле аваангыр ойзу-кыйзы маңнап чорупкан. Ол ужуру билдинмес куу чиңнерге маңнап чеде бергеш, оларга дээп көргөш:

— Олар тулушпас-тыр! — деп алгырган.

Бүгү улус топтап көргөш, ында үш кижилер дээрзин танып каарда, чыпшыр чеде бээр ужурга таварышканнар. Узун буурул дүктер оларның арыннарын дуглап, үш салы столче дүжүп бадып, ораажып үнер үнүштүң кур кажаага ораажыры дег, тавактар болгаш кундагаларны орай ап, чаңгыс ораашкак дүргек кылдыр ораажы берген болган. Сандайлар ооргаларын куду баш дүгү дүжүп баткан болгаш, олар үжелээ сырый шырышче ажытталы бергеннер.

Кысказы-биле чугаалаарга, дүктерден аңгыда, чүү-даа чүве көзүлбес болган.

— Олар өлүг-дүр бе? — деп, Каспиан айтырган.

— Дириг ышкаш — деп, овааланган дүктер аразындан бир-ле кижиниң холун ийи даванчыгажы-биле көдүрбүшаан, Рипичип харыылаан. — Бо кижиниң холу чылыг боорда, судалы соп тур.

— Бо ийи кижиниң база — деп, Дриниан чугаалаан.

— Ындыг болза, олар анаа удуп чыдар-дыр — деп, Юстэс чугаалаан.

— Бир эвес дүгүнге ынчаар дуй алыскан болза, олар чеже хире үр удуп орарыл? — деп, Эдмунд кайгай берген.

— Олар хуулдуртуп алган боор — деп, Лүүси даап бодаан. — Мында хуулгаазын чүүл эмгежок дээрзин дораан-на ожаап биллип кагдым. Бис оларны хуулгаазындан адырып көөр бис бе?

— Шенеп көөр-дүр — дээш, Каспиан чоогунда олурган кижини күш-биле силгипкен. Хензиг када бүгү улуска хаан ону оттурупкан ышкаш сагындырып, ол кижини хандыр улуг тынгаш: «Мээң ам хөңнүм калды, Нарнияже эжиндириңер!» — деп химиренгеш, оон-даа чыргалдыг удуй берген. Аар баш столче халаш кыннып, чыдып алган, оон ону чеже-даа силгиирге, чүү-даа бүтпээн. Ийиги кижиниң база чүү-даа бүтпээн. «Бис хаваннар эвес, кижилер бис» — деп химиренгеш, ол хаарыктай берген. А үшкү кижиниң дынналыр-дынналбас үн-биле: «Горчицадан берип көрүңер» — дээш, база-ла чаза удуй берген.

— Ол: «Нарнияже эжиндириңер» диди бе? — деп, Дриниан айтырган.

— Ийе — деп, Каспиан харыылаан. — Бистиң дилээш-киннеривис төңчүзүндө келген ышкаш-тыр. Оларның билзектеринче көрөм. Сүлде демдектерни танып тур сен бе? Бо дээрге Ревелиан, Аргоз болгаш Мавроморн ноянна-дыр.

— Оларны оттулары болдунмас-тыр — деп, Лүүси чугаалаан. — Ам канчаар бис?

— Өршээп көрүңер, дээрги мындаагылар — деп, Ринс киржи берген. — Ол айтырыгны чугаалажып турар араңарда, бис чүгө күш кирип ап болбас бис? Ындыг кончуг чемге кижиниң хуннүн таваржыр эвес.

— Канчап-даа хоржок! — деп, Каспиан удурланган.

— Шын-дыр, шын — деп, элээн каш далайжы хаан-биле

чөпшээрешкен. — Мында илби-шиди арай-ла көвүдөп тур. Корабльче дүргөн эглип келгенивис-ле дээрэ боор.

— Баштай билип алыр херек — деп, Рипичип чугаалаан, — чеди чыл бурунгаар олар бо чемден удуп калган бе?

— Өлүрүп каар-даа деп кыжанза, мен аңаа дегбес мен — деп, Дриниан чугаалаан.

— Караңгылап оларының дүргенин! — деп, Ринс хенертен эскерип каан.

— Корабльче, корабльче! — деп, далайжылар хөлзей берген.

— Шынап-ла — деп, Эдмунд чугаалаан, — оларныгы шын-дыр. Нояннарны канчаарын даарта шиитпирлээр бис. Бо чемни дөмей-ле чип болбас, ынчангаш маңаа арткан херээ чок. Мында илби-шиди, айыыл база бар-дыр.

— Эдмунд хаан-биле чөпшээрежир мен — деп, Рипичип чугаалаан. — Ооң сөстөрениң шуптуңарга хамааржыры-биле чөпшээрежирим ол. А меңээ хамаарыштыр алыр болза, үнгөн хүннү бо стол артынга уткуп алыр деп тур мен.

— Чүгө? — деп, Юстэс айтырган.

— Ол ужурал айыылдыг-дыр — деп, күске харыылаан, — ынчалза-даа Нарнияже эглип келгеш, Рипичип дайынчы чажыт-ты билип аарындан корткан деп дыңнап каары меңээ оон-даа айыылдыг-дыр.

— Мен сээң-биле кады артып каар мен — деп, Эдмунд чугаалаан.

— Мен база — деп, Каспиан чыда калбаан.

— Мен база — деп, Лүүси деткээн. Ынчан Юстэс база артып каар деп хүлээнип алган. Бир эвес ол ындыг чүвөлөр дугайында кажан-даа номчуваан болгаш безин дыңнаваан дээрзин утпас болза, ооң талазындан ол аажок дидим чорук болган.

— Дээрги мындаагылар, меңээ база чөпшээреп көрүнер... — деп, Дриниан эгелеп чорда, Каспиан ону үзе кирипкен:

— Чок, капитан, сээң турар чериң корабльде. Ооң кадында бис хүндүс ажыл кылбайн турувуста, эвээш эвес ажылды кылган-дыр сен.

Үр маргышса-даа, Каспиан адак соонда бодунуун чедип алган. Дринианга баштаткан далайжылар корабльче чоруптарга, Рипичиптен өске, арткан кижилер хөрээниң иштинде бир-ле бак соок кагылчак чүве барын медресеп билип кааннар.

Хонар чер шилип алыр дээш, олар хөй үе чарыгдан. Кым-даа чаңгыс сөс безин ыттаваан-даа болза, шуптузунун

бодалдары дөмейлешкек болган. Бир талазында, өлүг эвес-даа болза, шуут дириг деп база болбас коргунчуг дүктүг амытаннар-биле олулары сезинчиг болбайн канчаар. Өске талазында, дүннүң караңгызында оларны бакка-сокка ылгап, олардан ырадыр олу-лары база коргунчуг — кым билир боор, оттуп кээрлерин!

Ынчалдыр-ла шугтузу стол долгандыр кылаштажып: «Маңаа болза кандыгыл?» азы: «Бичии ырап аар-дыр», азы: «Чок, дуу талага эки боор!» деп аайын тыппайн чоруп тур-гаш, адак соонда ортузунда бир черге, столдуң ырак кыдыынга көөрдө, удун чыдарларже элээн чоок кылдыр таарыштыр олу-руп алганнар. Кежээкиниң он шак үези, барык-ла караңгылай берген. Чөөн чүкте кижин билбес элдеп өөр сылдыстар чырып келген. Лүүси олар Ирбиш, Корабль болгаш Нарнияның дээрин-ден өске-даа таныш сылдыстары болган болза деп аажок күзеп олурган.

Чорумалдар далайжы плащтарын шуглангылааш, манап эгелээннер. Баштай олар чугаа кылып шенээн, ынчалза-даа чу-гаа аайлашпаан, ынчангаш олар чалгыгларның даажын дыңнап, ыгыт чок органнар.

Оларга чылдар ышкаш сагындырган манаашкынның үр шактарының соонда эскет чокка удумзурай бергеш, оон бир угда оттуп келгеннер. Сылдыстар ам өскээр көже берген, дээр митпек кара апарган, чүгле чөөн чүкте куузумаар чырык арай деп бүлүрерип турган. Улус шупту доңуп, суксай берген, ынчалза-даа кым-даа чаңгыс сөс-даа чугаалаваан, чүте дээрге ылап-ла ол өйде ам-на бир чүве болган.

Оларның чиге мурнунда колонналар артында чавыс тей көстүп турган. Хеп-хенертен тей ийинде эжик ажыттынгаш, чырык черде бир-ле кижин көстүп келген соонда, эжик хагдына берген. Ол кижин холунда лаа тудуп алгаш чораан, шынын чугаа-лаарга, олар чүгле лаа көрүп турган. Чырык аяар чоокшулаза-чоокшулаза, стол чанынга доктаай берген. Оларның мурнунда чеци чок узун ак-көк платъелиг бедик аныяк кыс турган. Алдын-налчак чаъжы ооргазынче бадып турар кысче көргөш, бүгү улус чараш-каас деп чүл дээрзин кажан-даа билбес чораанын бодай каапканнар.

Аныяк кыс столче мөңгүн колдулуг бедик лаа салып каан. Далайдан келген хат хенертен намдай берип, чалбыыш дорт болгаш шимчеш дивейн хып турган, сактырга, лаа хаг-дынчак соңгаларлыг өрээлде турар-даа ышкаш. Стол кырында

алдын-мөнгүн чырыкка кылаңайны берген. А Лүүси мурнунда көрбээн чүвезин — аажок эрте-бурунгу болгаш аажок коргунчут чидиг даш бижекти — эскерип каан.

Ол үеге чедир кым-даа чаңгыс сөс-даа этпээн. Ам Рипичип, ооң соондан Каспиан, оларның соондан өске бүгү улус стол артындан туруп келгеннер, чүгө дээрге оларның мурнунда бедик ук-ызыгуурлуг кыс туарын билип кааннар.

— Брактан Асланның столунче чедип келген чорумалдар — деп, ол чугаалаан, — чүгө чемненмейн тур силер?

— Мээң дээргим — деп, Каспиан харыылаан, — бо чемни чип диттикпедивис, чүгө дээрге чогуум-на ол бистиң өөрүвүстү хуулгаазынныг уйгуже киирипкен деп бодадывыс.

— Олар аңаа дегбээннер-даа — деп, кыс чугаалаан.

— Олар-биле чүү болган ирги, чугаалап бериңерем — деп, Лүүси дилээн.

— Чеди чыл бурунгаар — деп, аныяк кыс тайылбырлаан: — олар бээр эжиндирип келди. Парустары самдарарты орлуп калган, а корабль боду буступ дүжүп турар. Олар-биле кады элээн каш далайжы чораан, кажан олар столга чедип кээрге, оларның бирээзи мынча дээн: «Кайгамчык эки чер-дир! Үр-ле эжиндирип келдивис. Маңаа артып калгаш, назынывысты амырдыш төндүр чурттап каалыңар». «Чок, ооң орнунга аыш-чемден курлавырлап алгаш, Нарнияже эгли берээлиңер — деп, өскези удурланган. — Мираз өлү берген чадавас». А үшкүзү, даштындан көөрге, чагырып чаңчыккан кижиге: «Чүгле ынчап болбас! Бис хаваннар эвес, кижилер-дир бис. Үр эвес чурттаарывыс арткан болганда, сөөлгү хүннеривисти моон чөөн чүкче турар черлер дилээринге бараалгадылыңар!» — деп алгырган. Оон ол бодунун шынныгы дээш туржуру-биле столдан даш бижекти ап алган. Ынчалза-даа бо бижекти ол тутпас ужурлуг турган. Чүгле тудага дээптери билек, үжелээ удуп калганнар. Олардан хуулгаазынны адыргыже, маңаа удуур салымныг болганнар.

— А ол чүү ындыг бижегил? — деп, Юстэс айтырган.

— Кайыңар-даа билбес бе кай? — деп, аныяк кыс кайгай берген.

— Мен... сактырымга... — деп, Лүүси чугаалаан, — ындыг бижекти Ак Кадай тудуп алгаш, хөй чылдар бурунгаар Даш Ширээге Асланны өлүрүп турда, көргөн ышкаш-тыр мен.

— Ол бижек бо-дур — деп, аныяк кыс чугаалаан. — Делегей туруп турда, ол маңаа алдар-хүндү эдилеп чыдар ужурлуг.

Бижииргээри дам барган Эдмунд чугаалап шыдапкан:

— Мени өршээп көрүнер, дээрги кыс! Бо чемге дээринден коргуп турар деп бодаванар... силерни хомудадыр база хөңнүм чогул... Ындыг-даа болза, хөй элдептиг ужуралдарны шыдап эрткеш, чүвелер үргүлчү-ле баштай сагындырганы дег болбас дээрзин билир апарган бис. Силерже көрүп тура, чугаалап турар чүвөнерге бүзүрээр-дир мен, ынчалза-даа Ак Кадай-биле база ындыг турган болгай. Бистиң өңнүүвүс болурунарга канчап бүзүрөп болур бис?

— Канчап-даа эвес — деп, аныяк кыс харыылаан, — меңээ бүзүрөп-даа, бүзүрөвейн барып-даа болур силер.

Ынчан чиңге үнчүгөш дыңналган:

— Дээрги мындаагылар — деп, дайынчы күске чугаалаан. — Эвилең болуп, дуу ол графинден мээң кундагамны долдур кудуп берип көрүнер, мен бодум графинни угбас-тыр мен. Бистиң кайгамчык чараш ээвис кыстың кадыы дээш арагадан чооглап-тайн дээш.

Каспиан кудуп бээрге, Рипичип столга туруп алгаш, хензиг даванчыгаштары-биле алдын кундаганы көдүргөш:

— Силерниң кадыыңар дээш, дээрги кыс! — дээн.

Күске кундаганы куругладышкаш, соок дагаа эьдинден бичии кезекти шымчып ап алган, удавайн өөр улус шупту ооң үлегерин эдерипкен. Дөгере аажок аштай бергеннер, а чем эртенги чем болурунга эвес, а орай кежээки чемге кончуг эки тааржыр болган.

— Чүге силер бо столду Асланның столу дидиңер? — деп, элээн болгаш, Лүүси айтырган.

— Ону Аслан маңаа тургузуп каарын дужааган — деп, аныяк кыс харыылаан. — Ырактан келген улуска дээш. Чамдыктар бо ортулукту Чер-делегей Кыдыбы деп адаар, чүге дээрге чөөн чүкче шиглей моон ыңай черле чер чок.

— Чемни канчаар чаа хевээр кылдыр шыгжап тур силер? — деп, ажил-ишчи Юстэс айтырган.

— Ону хүннүң-не чип кааптарга, оон чаа чем тыптып кээр — деп, аныяк кыс харыылаан. — Удавас боттарыңар көрүп каар силер.

— Удуп чыдар нояннарны канчаар улус боор бис? — деп, Каспиан айтырган. — Мээң эштеримниң чедип келгени делегейде — дээш, ол Юстэс, Эдмунд болгаш Лүүсиниң талазынче бажын согаңнаткан, — шивээде удуп чыдар улуска барган тажы дугайында тоол бар. Хуулгаазынны күш чок болдуар дээш, тажы даңгынаны ошкаар ужурга таварышкан.

— А бисте сыр өскээр — деп, аныяк кыс чугаалаан. — Даңгынаны ошкаар дизе, хуулгаазынны күш чок болдуар херек.

— Бир эвес ыңдыг болза — деп, Каспиан хөлзөй берген, — Асланның ады дээш чүнү кылырын меңээ чугаалап көрүңерем.

— Ону мээң ачам чугаалаар — деп, аныяк кыс харыылаан.

— Ачаңар?! — деп, хамык улус кайгай берген. — Ол кымыл база кайдал ол?

— Көрүңер — дээш, аныяк кыс тей ийинде эжикче айыткан. Эжик ам эки көстүр апарган, чүге дээрге олар чугаалажып турар аразында, сылдыстар бүлүрерип, чөөн чүкте куу дүмбейни ак херелдер диле кезипкен.

XIV ЧЕР-ДЕЛЕГЕЙНИҢ КЫДЫЫ ЭГЕЛЕП ТУРАР ЧЕРДЕ

ЭЖИК ООЖУМ АЖЫТТЫНА БЕРИП, АНЫЯК КЫС ышкаш бедик болгаш дорт, ынчалза-даа сыны ындыг хөнү эвес эр кижиге көстүп келген. Ооң лаазы чок болган, ол боду-ла херелдендир чырып турган. Кажан кижиге чоокшулап кээрге, Лүүси ол болза ирей-дир дээрзин көрүп каан. Узун мөңгүнелчек салы ооң кызыл-даван буттарынче дүжүп бадып, бажының мөңгүнелчек дүгү черге чедир бадып келген турган, ооң хевин мөңгүнелчек хой дүгүнден аргаан болган. Ол аажок түрлүг база тайбың болурга, шупту улус ыт чок туруп келген.

Ирей оларже база ыт чок чоокшулап келгеш, столдун өске талазынга, уруунуң дужунга туруп алган. Оон олар ийилээн холдарын көдүргөш, чөөн чүкчө эргилип келгеш, ырлай бергеннер. Мен ол ырның сөстөрүн билбес мен, чүгө дээрге аңа турган улустуң кайызы-даа оларны сактып ап шыдаваан. Соонда барып Лүүси үннер бедик, барык-ла чидиг, ынчалза-даа аажок

чараш болган деп чугаалап турган. «Ындыг сериин эккээр, эр-тенги ыр» — деп, ол чугаалаан. Олар ырлап турда, чөөн чүкте куу булуттар өрү көдүрлүп, дээр чырып, далай мөнгүннелдир кылаңайны берген. Үе эртип-ле турган, а олар ырлашкаш туруп берген, чөөн чүк ягаан-кызыл апарып, булуттар чидип эгелээн, далай ындындан хүн херелдери-биле алдын-мөңгүн болгаш Даш Бижек кырлап маңнай каапкаш, көстүп келген.

Нарнийжилерге ооң мурнунда-даа бо далайларда үнүп орар хүн оларның төрөөн чериндезинден улуг ышкаш сагындырар турган. Олар часпаан болган. Шалыңның дамдыларында, графиннер болгаш кундагаларда кылаңнаан хүн херели барык-ла шыдажыр аргажок чайыннап турган. Соонда барып Эдмундунуң чугаалааны дег: «Шак ол эжиндириишкинге бистиң-биле хөй-ле чүве болуп турган, ынчалза-даа эң-не кайгамчык чүве хүннүң ынчангы үнгени болган». Ам олар Чер-делегей Кыдыы мында эгелеп турарын ылап билип алганнар.

Хенертен оларга үнүп олулар хүннүң мырыңай дал ортузундан оларже бир-ле чүве ужуп орар ышкаш сагындырган. Ынчалза-даа олар ынаар көрүп шыдавааннар. Удавайн агаарга ирей болгаш аныяк кыстың ырын бир-ле билдинмес дылга катаптаан үннер дыңналып келген. Оон столче аажок улуг куштар ужуп кээп, оът-сигенче, даштап каан шалаже, столче, эгиннер болгаш баштарже, кылын хар чаапкан дег, хонгулап алганнар. Хар ышкаш, куштар бүгү чүвени чүгле агартыпкан эвес, а дүрзү-сомаларны чымчадып, хоюглапканнар. Чалгыннар артындан бакылап көргөш, Лүүси куштарның бирээзи ирейже ужуп чеде бергенин көрүп каан. Думчуунда ол бичии тоорук — чок, чайынналып турар, олче көөрү болдунмас чырык хөмүржүгөш ышкаш чимис ызырып алган болган. Куш ону ирейниң аксынче салып берген.

Ынчан өске куштар ырлаарын соксаткаш, чемнеп эгелээннер. Кажан олар катап база агаарже көдүрлү бергенде, чип база ижип болгу дег бүгү чүве столдан арлы берген болган. Чүс-чүс, муң-муң куштар ужуп үнүп, сөөктер, хавыктар, тоорук сайлары болгаш чимис карттарын ап чоруп турганнар. Олар үнүп олулар хүнче ужугуп, ырлашпайн чорза-даа, чалгыннарының даажындан агаар дыңзыг эдип турган. Стол кыры куруг арткан, а үш нарнийжи ноян биеэги хевээр одунмас уйгузун удувушаан.

Чүгле ам ирей аалчыларже эргилип кээп, оларны мендилээн.

— Дээргим — деп, Каспиан айтырган, — бо улустан хуул-гаазынны канчаар адырарын билир ирги силер бе?

— Билир мен, оглум, сеңээ өөрүшкүлүү-биле чугаалап бээр мен — деп, ирей харыылаан. — Ону кылыр дизе, Чер-делегей Кыдыынга чедир эжиндирип четкеш, аңаа кады чораан улузунун оода бирээзин каапкаш, дедир ээп кээр херек.

— А артып калган кижиге-биле чүү боорул? — деп, Рипичип айтырган.

— Ол оруун уламчылап чорупкаш, бо делегейже кажандаа ээп келбес.

— Мен ылап-ла сеткилим ханызындан ону күзеп тур мен! — деп, Рипичип сорук кирип чугаалаан.

— А Чер-делегей Кыдыынга чедир моон ырак бе? — деп, Каспиан айтырган. — Силерниң ортулууңардан чөөн талада оон ыңай чүү барыл? Кандыг далайлар ында барыл?

— Мен оларны шагда-ла көргөн мен — деп, ирей харыылаан, — арта улуг бедиктен. Далайжыга херек чүүлдү силерге айтып берип шыдавас боор мен.

— Силер ужуп чоруп турдуңар бе? — деп, Юстэс айтырган.

— Дээрге үр чурттап келген мен, оглум — деп, ирей харыылаан. — Мен Раманду мен. Силерниң кайгап турарыңардан ол атты бир дугаар дыңнап турар-дыр силер. Өскээр болур арга чок, чүге дээрге мээң сылдыс турган үелерим силерниң бо делегейге көстүп келгениңерниң оранчок мурнунда эрте берген, бүгү өөр сылдыстар өскерли берип четтиккен.

— Элдеп чүве-дир аа! — деп, Эдмунд чугаалаан. — Халажылгада сылдыс!

— А силер ам оон ыңай сылдыс эвес силер бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Мен дыштанылгада мен, кызым — деп, Раманду харыылаан. — Кажан шуут-ла ушпа кырган апаарымга, дээрже сөөлгү катап үнгеним соонда, мени бо ортулукче эккеп кааннар. Мен ам ынчан дег ындыг кырган эвес мен. Эртенниң-не куш меңээ хүнден оттуг катты эккеп бээрге, аныяксып-ла турар мен. Кажан чаа төрүттүнген чаш уруг дег апаарымга, мен катап база дээрже үнгеш (бис чер-делегейниң чөөн кыдыында болгай бис), өндүр-улуг сылдыс самын база бир удаа күүседир мен.

— Бистиң делегейде — деп, Юстэс чугаалаан: — сылдыс дээрге изээн газтың кайгамчык улуг шары болур чүве.

— Силерниң делегейде безин, оглукум, ол дээрге сылдыс боду эвес, а чүгле ооң бүткен чүүлү-дүр. А бо делегейге силер сылдыс-биле ужуражып каапкан силер, Кориакинге барган болгай силер але?

— Ол база дыштанып турар бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Арай ындыг эвес — деп, Раманду харыылаан. — Бир-ле үүлгедии дээш аңаа кеземче көргүзүп, ону ол сээдең гномнарны чагыраы-биле чоруткан. Бир эвес ук үүлгедиг эвес болза, Кориакин мурнуу дээрге мээң-биле кады ам-даа муң-муң чылда чырып болур турган...

— Ол чүнү үүлгедип алганыл? — деп, Каспиан айтырган.

— Оглукум — деп, Раманду харыылаан, — сылдыстар кандыг частырыг кылып болурун сээң билген херээң чүл? Ынчангаш шийтпирлеңер. Бирээңерни аңаа кезээ-мөңгөде арттырып кааш, удааннардан хуулгаазынны адыраы-биле оон ыңай эжиндиреринге чөпшээрежир силер бе?

— Дээрги мындаагылар — деп, Рипичип Каспианга чугаалаан, — маңаа чүнү чугаалажыр боор? Нояннарны камгалап алыр дээш эжиндирип үнген болгай бис.

— Мээң бодалым база ындыг — деп, Каспиан харыылаан. — Харын, олар маңаа турбаан-даа болза, мен дөмей-ле оон ыңай, Чер-делегей Кыдыынче эжиндирип чоруптар ийик мен. Ынчалза-даа далайжылар дугайында утпа. Олар бистиң корабльче нояннар дилээр дээш хөлезиленип алган-дыр, өске чүү-даа дээш эвес. Бир эвес чөөн чүкче чоруптар болзувусса, эң төнчүзүңге чедир эжиндирер бис, а ол кайы хире ырагын кым-даа билбес. Далайжылар эрес-дидим улус, ынчалза-даа оларның хөйү шагзырай бергенин база бажыңынче аажок чаныксап турарын эскердим. Оларны оон ыңай чөпшээрели чокка эдертип шыдавас мен. Оон аңгыда бистиң аравыста күжүр Руп ноян бар-дыр. Ол чаа эжиндирииш-кинни шыдашпайн баар.

— Оглум — деп, Раманду сүме каткан, — Чер-делегей Кыдыынче ону күзевейн турар улус-биле эжиндирип шеневейн көр. Бүгү улус кайнаар база чүгө эжиндирип бар чыдарын билген турар ажурлуг. Ынчаарга сээң адын адааның аас-кежик чок кымыл ол?

Каспиан Рамандуга Руп ноянның төөгүзүн чугаалап берген.

— Мен аңаа ооң күзээн чүвезин берип болур-дур мен — деп, Раманду чугаалаан, — бо ортулукка дүш дүжевейн удуп болур. Ол бо үш кижибиле кады олуруп алгаш, эглип келбээн шааңарда, уттундуруушкунче шымны берзин.

— Ах, Каспиан, кайгамчык эки-дир! — деп, Лүүси өөрүй берген. — Ол дыка амыраар боор!

Ол үеде чугааны базымнар даажы болгаш үннер үзе кииркен — Дриниан далайжыларбиле кады чоокшулап орган. Олар Раманду болгаш ооң уруунуң мурнунга элдесинип доктаай дүшкеш, оон оларның өндүр-бедин билип кааш, бөрттерин ужулганнар. Бир киж куруг тавактарбиле дуй салдырган столче хараадап көрүп каап турган.

— Капитан — деп, хаан Дринианга чугаалаан, — корабльче далайжыдан чорудупкаш, Руп ноянга эштери мында дүштер көрбөс ханы уйгубиле удуп чыдарын база ооң оларга каттыжып ап болурун дамчыт.

Далайжы чоруй баарга, Каспиан өске улусту столга олуарынче чалааш, бүгү чүвени чугаалап берген. Элээн үр ыржым тергидеп, ону ында-хаая сымыраныг үзе кирип турган. Адак соонда кол адыгжы туруп келгеш, мынча дээн:

— Дээрги мындаагылар, бистиң хөй кезиивис канчап чана бээриности билип алыксап турар-дыр. Үр-ле эжиндирип чоруп кээривиске, барыын болгаш соңгу-барыын хаттар-ла бардыр, бир эвес олар ылаптыг хадып турар чүве болза аан. Хат уун өскертпес болза, Нарниже канчап чеде бээр бис? Эшкииштербиле эжип чорууру — хөлүн эрттир үр болур, кандыг-даа курлавырлар чедишпес.

— Ынча деп турар болзунза, сени кандыг далайжы дээрил?! — деп, Дриниан удурланган. — Барыын чүктен хат бо далайларда чүгле чайын болгаш күзүн колдап турарын, а Чаа чылдан эгелеп, уг-шиин өскертиптерин билип алып өй келген-дир. Ээп чанар хат биске албан четчир!

— Ол шын-на болгай — деп, Галма чурттуг кырган далайжы бадыткаан. — Январь болгаш февральда чөөн чүктен эң багай шуурганнадыр хаттар кээр. Мен-не силерниң орнуңарга турган болзумза, маңаа кыштап алгаш, дедир орукче чазын үнүптер ийик мен.

— Кышты өттүр чүнү чиир силер? — деп, Юстэс айтырган.

— Бо столга — деп, Раманду тайылбырлаан, — кежээниң не хааннар чиир чем көстүп кээр.

— Ол-даа тулган эки-дир! — деп, элээн каш далайжы өөрүп алгырган.

— Дээрги мындаагылар — деп, Ринелф чугаалаан, — меңээ чугаалаарын чөпшээрөңер. Далайжылар аразында эжиндирер кылдыр албадаттырган чаңгыс-даа кижичок. Бис шупту эки тура-биле чорупкан бис. Ынчалза-даа бистиң аравыста шак бо столче чазыйланып көрүп каап, хааннар чиир чем күзеп турарлар база бар. Ынчаарга эжиндирип үнүп турувуста, ылап-ла олар Чер-делегей Кыдыын көрбөөн шаанда, дедир ээлбезин даңгыраглап, кылыры маадырлык чоруктар дугайында алгыржып турбааннар ийик бе. Ында, Кэр-Паравелде, бистиң аравыска турар дээш бүгү чүвени бериптеринге белең эвээш эвес улус артып калды чоп. Бистиң корабльге турар черни дайынчы ат-дужаалдан хүндүлүг кылдыр санап турганын сакты-дыр мен. Мээң чугаалаксаан чүвемни билип тур силер бе? А мээң чугаалаксаан чүвем мындыг: бир эвес Нарнияже эеп келгеш, Чер-делегей Кыдыынче эжиндиреринден корттувус дээр болзувусса, бистиң аас-кежик чок шураарбайлардан кандыг-даа ылгалывыс чок болур.

Чамдык далайжылар ону деткээн, а өскелери оларның хөңнү калганын илереткен.

— Хм... — деп, Эдмунд Каспианга чугаалаан. — Далайжыларның чартыгы ойталап каапса канчаар бис?

— Мана — деп, Каспиан аңаа харыылап сымыранган. — Менде бир сөөлгү арга бар.

— Рип, сен бир чүве чугаалаксадың бе? — деп, Лүүси сымыранып айтырган.

— Чок, дээрги мындаагылар — деп, Рипичип аажок дыңзыдыр харыылаарга, хөй улус дыңнап каан. — А чүү дээр деп мен ынчаш? Менде болза бүгү чүве чогууру-биле чоруп тур. Амдыгаа чедир корабльге эжиндирип келдим, а бир эвес ол дедир ээптер болза, бодумнуң хемем-биле эжиндирип чоруптар мен. Бир эвес хемем сугга дүже бээр болза, анаа-ла бодум эштип чоруптар мен. А оон ыңай эштип шыдавас, Асланның чуртун көрбөс апарзымза, үнүп олурар хүнче думчуум шиглей дүжүп өлүр мен, ынчан чугаалап билир күскелерни Пипичик баштаар ол-ла-дыр.

— Дыңнадыңар бе?! — деп, бир далайжы алгыра каапкан. — Мен база ол-ла чүүлдерни кылып шыдаар мен, чүгле ооң хемези мени угбас болду-ла бе! — Оон оожум немеп каан: — Күске кижиден дидим болган деп кым-даа чугаалавазын!

Ынчан Каспиан тура халаан.

— Эш-өөр! — деп, ол чугаалаан. — Бистиң чүнү күзеп турарывысты арай билбээн хире-дир силер. Силерниң чугаанардан алырга, бис, ядыбылар-даа дег, силерни корабльге кээргээн сеткилицерден артып калзын деп дилеп турар ышкаш апардывыс. А бис чүнү-даа дилевейн турар бис. Мээң хаан-кадын эштерим, оларның төрели Юстэс, алдарлыг дайынчы Рипичип, Дриниан ноян болгаш мен, силерниң хааныңар, Чер-делегей Кыдыынче чоруптарывыс ол-дур. Бистиң-биле кады эжиндиришишкинни уламчылаар дээн улустан төлөптиглерин шилип алыр бис. Кижиди бүрүзү таарышпас деп бодаар-дыр мен. Кысказы-биле чугаалаарга, Дриниан капитан болгаш Ринс боцманга эң эрес-дидим, эң чаагай сеткилдиг, эң шынчы болгаш үлегерлиг улусту хынамчалыг шилиирин дужаап тур мен. Даңзыны меңээ дамчыдып бээрге, өөренип көргөш, чүүлдүг деп көөр мен.

Каспиан кезек ыт чок тургаш, уламчылаан.

— Арзылаң Чели-биле даңгыраглап тур мен! Таанда-ла, өске-бир черге ындыг алдар чаалап ап болур деп бодадыңар бе? Бистиң-биле кады чорупкан кижиди бүрүзү «Даң хаяазының уткүкчүзү» деп ат-дужаал алгаш, оңу салгакчыларыңга дамчыдып бээр. А кажан бис Кэр-Паравелче эглип кээривиске, аңаа амыдыралының сөөлгү хүннеринге чедир бай кижиди болуп артар хире алдын болгаш черни бээр. Ам барыңар. Чартык шак болгаш, Дриниан ноян меңээ даңзыны эккеп берзин.

Ыржым дүшкен. Далайжылар хаанга мөгейгилээш, ийилеп, үштеп тарап чоруткаш, ол дораан хаанның чугаазын сайгарып, сүмележиپ эгелээннер.

— Ам Руп ноян-биле бир чүведен кылыбылыңар — деп, Каспиан чугаалаан. Оон столче эглип келгөш, ооң демден бээрле мында турарын эскерип каан. Руп эскет чокка чедип келгөш, ам Аргоз ноянның чанында олурган.

Рамандунуң уруу Руптуң чанында, а Раманду боду ооң артында, ийи холун күжүрнүң буурул бажынче салып алгаш турган. Хүн чырыында безин ирейниң холдарындан мөңгүнелчек чырык үнүп турары көскү болган. Руп ноянның харыксыргай арнынга хүлүмзүрүг көстүп келген. Ол бир холун Лүүсиде, өскезин

Каспианче, оларга бир-ле чүве чугаалаар дээнзиг, сунган. Оон ноянның арны өөрүшкүден чырыш кыннып, ханы улуг тына каапкан соонда, бажы бурунгаар согая бергеш, ол удуп калган.

— Хөөкүй Ругу — деп, Лүүси чугаалаан. — Ол дээш аажок өөрүп тур мен. Ол кедергей-ле хилинчектенген боор.

— Ол дугайында сагынмааны дээре — деп, Юстэс чугаалаан.

Ол аразында Каспианның чугаазы (ортулукта тергиидээн хуулгаазын дузалаан бооп чадавас) далайжыларже, ооң кордааны дег, ылап-ла ындыг салдар чедирген. Мурнунда химиренип турган барык шупту далайжылар ам чүгле корабльге артып каарының дугайында бодай бергеннер. База бир далайжы оон ыңай эжиндирер күзелдиин чугаалап үнүп кээрге-ле, амдызында диттикпээн өөрү иштинде улам-на эпчоксунуп, боттарындан ыядып эгелээннер. Кысказы-биле чугаалаарга, чартык шак-даа эртпээнде, Дриниан болгаш Ринстиң соондан далайжылар оларны даңзыже киирзин дээш чашпаалап, чыда калбайн чоруп турганнар. Удавайн далайжылардан оон ыңай эжиндирерин чанышсыныш чок күзевейн турар үш-ле кижиге арткан. А оон бичии болганда, чүгле чаңгыс кижиге арткан, ол безин, адак соонда, ону ортулукка чааскаандырзын кааптарындан корткаш, шиитпирин өскерттип алган.

Чартык шак эрткенде, далайжылар стол чанынга база катап чыгып келген, а Дриниан болгаш Ринс Каспианга даңзыны көргүскеннер. Каспиан эжиндириишкинче, шиитпирин эң сөөлүндө өскерткен кижиден аңгыда, бүгү далайжыларны ап алырын чөпшээрээн. Ол далайжы өске улус Чер-делегей Кыдыгы дилеп турда, Сылдыс ортулуунга артып калгаш, хамык өөрү-биле кады чорбааны дээш аажок хараадап турган. Ону Раманду болгаш ооң уруу-биле чугаалар сонuurгатпаан (оларны база ооң-биле чугаалар сонuurгатпаанын немеп каайн), агаар база частыг болган, ынчангаш Асланның столунга кежээниң-не тергийн чемни салып турза-даа, далайжыны ол чорук шоолуг-ла өөртпейн келген. Сөөлзүредиге ол стол артынга дөрт удуп чыдар ноян-биле кады олуруп алырга-ла, эьди-кежиге чымырткайны бээр апарган деп чугаалап турган.

А кажан корабль ээп кээрге, аңаа аажок ыянчыг апарып, ол Озалааш Ортулуктарже десе берген, а оортан Калорменче чоруй баргаш, бодунуң Чер-делегей Кыдыгыга ужуралдарының дугайында чугаалап турза-турза, адак соонда боду бодунга бүзүрей

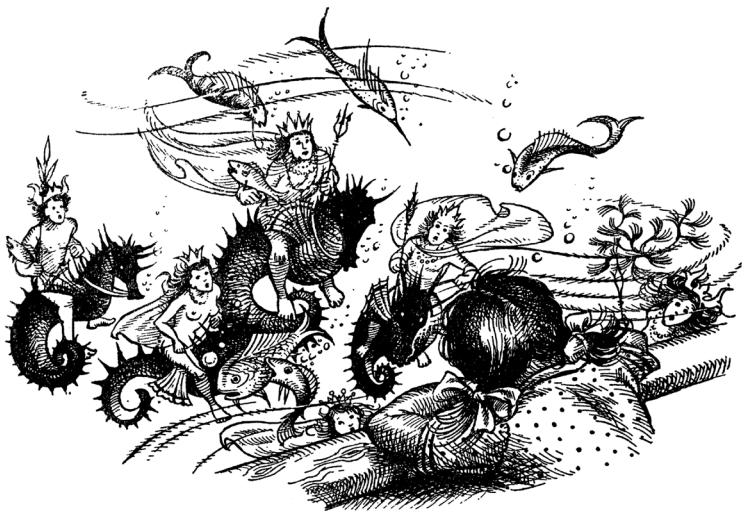
берген. Бир талазындап ап кээрге, ол биеде турганындан ааскежиктиг апарган деп санап боор-дур. Чүгле күскелер-биле ол кажан-даа эгтешпес турган.

Кежээ бүгү улус Асланның столунуң артынга чыгып келгеш, аңаа хуулгаазын арга-биле чем көстүп кээрге, мага хандыр дойлап алганнар. А эртен эрте, таптыг-ла куштар ужуп келгеш, оон ужуп чоруй баар үеде, корабльге парустарны көдүрүпкеннер.

— Мээң дээргим кыс — деп, Каспиан чугаалаан, — хуулгаазындан улусту адырыптарымга, бистиң чугаавысты уламчылаарымга идегеп тур мен.

Рамандунуң уруу олче көргөш, хүлүмзүрүш кыннып каан.

XV СӨӨЛГҮ ДАЛАЙНЫҢ КАЙГАМЧЫК ЧҮҮЛДЕРИ

БИСТИҢ АЯН-ЧОРУКЧУЛАРЫВЫС РАМАНДУНУҢ ортулуун каапкаш барган соонда, удавайн олар бо делегейниң кызыгаарындан дашкаар эжиндирип чоруурун билип кааннар. Бүгү чүве өскерли берген. Бирээде, олар ам уйгуга оранчок эвээш үе херегин эскерип кааннар. Олар шоолуг-ла удуксавайн, чемнениксевейн чораан, чугаалажыры база дыка эвээш болгаш оожум апарган. Ийиде, чырык-биле бир-ле чүве болган. Ол хөлүн эрттир көвүдей берген. Үнүп олулар хүн анаадазындан ийи, харын-даа үш катап улуг ышкаш сагындырар. Эртенниң-не аажок улуг ак куштар билдинмес дылга кижин үнү-биле ырлажып (Лүүсини ол чүүл эң кайгадып турган), оларның кыры-биле ужуп эрткеш, Асланның столунче шиглеп, корабльдиң соңгу кезээниң ындынче чиде бээр болганнар. Элээн болгаш, эеп кээп, ам чөөн чүкке чиде бээрлер.

— Кандыг кончуг шилдең суг боор! — деп, корабль кырындан ээгип көргөш, эжиндириишкинниң ийиги хүнүнде Лүүси кайгап чугаалаан.

Шынап-ла ындыг болган. Оон Лүүси идик хире хемчээлдиг кара чүве эскерип кааш, ол сугда салдап чоруур-дур деп шиитпирлээн. А ол өйде бир-ле кижиге када берген кескинди хлеб үндүр октаптарга, ол тывызыксыг чүвениң кыры-биле эрте берген; Лүүси ынчан ол чүве суг адаанда дээрзин билип каан. Хенертен ол улгады бергеш, оон катап бичиилей хона берген.

Лүүси мурнунда бир-ле дөмей чүүлге таварышканын сактыш кынган — а каяа? Ол сактып кээрин бар шаа-биле оралдажып, холун хаваанга чыпшыр тудуп, дылын-даа ужулган, оон ам-на сактып келген. Бир эвес аяс чырык хүндүс поезд соңгазындан көөр болза, ооң хөлегези шөлдер дургаар ол-ла хире дүрген караңайндыр халып орарын көрүп каап болур. А поезд чоогаже кире халыбырга, хөлеге ол дораан өрү шурааш, чоокшулап, улгады бергеш, чыдып калбайн ийде ужугуп бар чыдар. Чооганы эрте бээринерге, хөлеге биеэги хемчээлин эгидип ап, мурнунда дег шөлдү дургаар халып каар.

— Ол бистиге хөлегевис-тир! — деп, Лүүси алгыра каапкан. — Корабльдин хөлегези далай дүвүнде көстүп, маңнап бар чыдардыр. Кажан суг дүвүнде дагның ийинге таварышканда, ол улгады бээр. Ындыг болганда, суг мында мээң бодаанымдан-даа шилдең-дир! О, сугнун эң дүвүн, ам артында ындыг ханы черин, көрүп тур мен!

Ол ынча депкеш, ооң дем кичээнгей салбайн көргени мөңгүннелчек шөл, өске чүү-даа эвес, доурак дээрзин, а кара болгаш ак өңнүг чүвелер — сугда кылаңнааштар эвес, а ооң дүвүнде чүвелер дээрзин билип каан. Ам, чижээлээрге, корабль бир-ле чымчак өкпөң өңнүг үнүш аймааның кырында эжиндирип бар чыткан, а ында чырык өңнүг дилиндек дыйлаңнап турган. Ол болза далай дүвү-дүр деп билир болгаш, Лүүси экидир топтап көргеш, ыңай-бээр оожум чайгангылаан кара өңнүг чүвелерни ылгап көрүп каан. «Хаттыгда ыяштар-ла! — деп, ол боданган. — Ылап ындыг боор, бо болза суг дүвүнде кезек арга-дыр!»

Чырык өңнүг дилиндекке база бирээзи каттыжа берген. «Аргада орук-биле дөмейин — деп, Лүүси боданмышаан. — А бо өскези белдирлежип келген. Ынаар дүжүп баткаш, хынап шыдавазым-на харааданчыг-дыр. Охаай! Арга төне берди. А орук шөйлүп-ле орак, ам доурактыг дүп-биле. Чүгле өңү өскерли берген, а кыдыгларында бир-ле дөстөкчигештерлиг. Даштар-ла турган боор. А мында ол калбара берген».

Орук херек кырында калбара бербээн, а анаа-ла суг кырынче чоокшулап орган. Хөлеге улгады бергенин көргөш, Лүүси ону билип каан; а орук — ам уруг ол дээрге ылап-ла орук-тур деп бүзүрөй берген — база бир дагның ийи-биле дыйлайтыр көдүрлүп үнүп орган. Корабльдиң кыдыындан дыкадыр ээгийп, эргилип келгөш, Лүүси чижеглеп алырга, дагдан дөвүн куду дыйлаңнаан орукче көргөш, эскерип каарың дег, шак-ла ындыг чүвени көрүп каан. Уругга туманналчак-ногаан былчак чер ышкаш арга дуй үнгөн шынааны сугнуң кылын каъдын өтгүр чырыдып турар хүн херелдери безин көстүп келген.

Ындыг-даа болза, Лүүси хая көрнүрүңгө үе чарыгда-вайн барган — ону мурнунга турупкан чүве аажок күштүг кайгадыпкан. Орук даг бажынга четкеш, бурунгаар шөйлүп чорупкан хире. Ында хензигийне өске өңнүг чүвелер ыңай-бээр далаштыг чоруп турган, оон адак соонда бир-ле бодаар аргажок чүве көстүп келген — бир-ле диштиг бедик кылаңнааш чүве хүннүң чидиг чырыында янзы-бүрү өңнүг көстүп турган. Лүүси, хөлегеже көрбээн шаанда, ол чүл дээрзин билип чадап каан. Хүн таптыг-ла ооң артынга турган, элдептиг хөлеге довуракта мырыңай ооң мурнунда чыткан, ынчангаш уруг камгалал суургаларның болгаш бопурук черлерниң дүрзүзүн ылгап көрүп каан.

— Ындыг чүве ышкажыл! — деп, Лүүси хөлзей берген. — Хоорай азы шивээ-дир! Чүге ону бедик даг бажынга тутканыл?

Хөй үе эрткенде, Англияда бажыңынга олургаш, уруг ол дугайында Эдмунд-биле чугаалашкан соонда, олар мындыг шиитпир үндүргөн: далайже ханылаан тудум, сооп база караңгылап орап, а караңгы соок черде далай моостары, чижээ Далай Чыланы чурттап турар. Ынчангаш далай шынааларыңга кээп чурттаары айыылдыг, олар далай чурттакчыларыңга, бистиинде болза, даглар дег, а даглар сыр өскээр, бистиинде болза, шынаалар дег, ында чылыг болгаш айыыл чок. Эрес-дидим далай аңчылары болгаш маадырлыг дайынчылар ханы дүпче кирерлер, а бажыңынче дыштанып, ажылдаар азы хөглөп алып дээш ээп кээрлер.

Корабль суг дүвүнүң хоорайын соонга каапкаш барган, а далай дүвү биеэ хевээр көдүрлүп-ле орган. Ам ол корабль өзөөндөн үжен метр хире черде келген. Орук чиде берген. Корабль өңгүр чечектер шыва алган бир-ле сад кырында эжиндирип бар чыткан.

Ынчан-на Лүүси өөрээш, чидиг үн-биле кышкырыштар часкан — адаанда кижилер көстүп келген!

Олар, он беш-чээрби шаа кижиге, шупту далай аьттары мунган болган — музейде көөрүвүс далай аьттары дег хензиг эвес, а, ёзулуг кулун ышкаш, шору улуг. Лүүси дээди ызыгууртаннар болгаш дайынчылар-дыр болар деп шийтпирлээн, чүге дээрге ол улустуң баштарында алдын кылаңайнып турган, а оларның соонда сугда изумруд болгаш янтарь дилиндектер чаттылып турар болган.

«Ах, кулугур балыктарны, шаптыктап турлар!» — деп, уруг, кажан өөр чоон балык ооң биле далай чурттакчыларының аразын дуглай эштип эрте бээрге, хараадап чугааланган. Ынчан эң-не солун чүүл болган: терең черден араатан хевирлиг балык (Лүүси ындыг балыкты кажан-даа көрбээн) көстүп келгеш, өөр балык ортузунче халдап кирген соонда, сегирип алган олчазын дижи-биле быжыг тутпушаан, дүрген дедир эштип чоруй барган. А далай чурттакчылары аьттарын мунуп алгаш, ол балыкче кичээнгейлиг көрүп, харын-даа — Лүүсиге сагындырганы-биле — бир-ле чүве дээш каттыржып база чугаалажып турганнар. Аңчы балык оларже эглип кээри билек, ол улустан таптыг-ла ол ышкаш өске балык эштип чорупкан. Ону бөлүк аьттыг улус баштаан эң-не бедик далай чурттакчызы чорудупкан деп база ооң мурнунда ол ону холунга азы билээнге тудуп алгаш, далай аьдынга олурган деп Лүүси бүзүрөөн.

«Мырыңай хартыга-биле аңнаашкын-на! — деп, Лүүси чугааланган. — Кажан-бир шагда Кэр-Паравелге бистиң хартыгалар-биле аңнап турганывыс дег, олар бо балыктар-биле база ылап-ла ынчалдыр эштип үнүп кээр-дир. А балык олчазынче ужуп... чок, эштип чоруптар-дыр...»

Лүүси оон ыгыттавайын барган, чүге дээрге көрүп турган чүвези өскерли берген — далай чурттакчылары корабльди эскерип кааннар. Балыктар тоо быдарадыр халчы берген, а кижилер, чүү ындыг кара бузунду оларның кырында эштип турарын көөр дээш, өрү эштип үнүпкеннер. Олар суг кырынче чоокшуладыр көдүрлүп келген болгаш, Лүүси ол суг эвес, агаар турган болза, олар-биле чугаалажып шыдаптар ийик. Ында эр-даа, херээжен-даа кижилер бар, шупту алдын бөрттерлиг, а дыка хөйү оон аңгыда моюнга кедер ак шуру эртинге каасталгаларлыг-даа болза, чанаш болганнар. Оларның мага-боттары куузуумаар, а бажының

дүгү каразымаар өкпең өңнүг кылдыр көстүр. Хаан (эң бедик кижиге хаан болбайн канчаар) Лүүсиниң арнынче чоргаар болгаш дошкун көргөш, хылыжын чайган. Херээжен улузу, оларнын арын-шырайын шинчип көөрге, элдепсинип база коргут турган байдалдыг болганнар. Олар кажан-даа корабль-даа, кижиге-даа көрбөөн дээрзин Лүүси билип каан, а ындыг чүвөлөрни ынаар кым-даа эжиндирип четпөөн далайларга канчап көөр деп.

— Ында чүү бар-дыр? — деп, ооң чанында үн дыңналган.

Лүүси манавааны үндөн сырбаш дээш, хая көрнүп чыда, холу удуй бергенин эскерип каан — ол корабль кыдыындан ээ-гип алгаш, шимчевейн үр турган болган. Ам олче Эдмунд болгаш Дриниан чоокшулап олурганнар.

— Көрүнер — деп, уруг харыылаан.

Олар ийилээн суг кырынче ээгип туруп алганнар, а Дриниан оожум мынча дээн:

— Кайыңар-даа дүрген хая көрнү бериңер, дээрги мындаагылар! Ийе, мынчалдыр, далайже оорганар көргүзүп. Бир-ле чугула чүүл дугайында чугаалажып турар хевир көргүспөнер.

— Чүгө? — деп, хая көрнүп кээп, Лүүси айтырган.

— Бистиң далайжыларывыс оларны көрбөс ужурлуг — деп, Дриниан чугаалаан. — Олар далай херээженнеринге ынакшый бергеш, суг дүвүнде чуртче барыксап, корабльден шуражы бээрлер. Ырак далайларга ындыг таварылгалар болгулаанын дыңнаан мен. Бо улусче көрүп болбас.

— А бис оларны көргөн бис — деп, Лүүси чугаалаан. — Кажан мээң акым Питер Дээди Хаан турар шагда. Олар бисти дүжүлгеже олуртуп турда, далайдан эштип үнүп келгеш, биске ырлап берип турганнар.

— Ол өске улус турган боор — деп, Эдмунд чугаалаан. — Демгилер агаар-биле тынып шыдаар турду, а болар шыдавастыр. Оон башка шагда-ла эштип үнүп келгеш, корабльче халдайла бергейлер. Көр даан, арыннарының дошкунун...

— Кандыг-чүү-даа болза... — деп, Дриниан эгелеп чыдырда, оларга дыңзыдыр чайтылаан суг даажы болгаш: «Сугда кижиге!» — дээн алгы дыңналган. Ол дораан ажыл хайныга берген: чамдык далайжылар мачтада доора ыяштарже халбактанып үнгүлээн, өскелери, эшкииштерже олуруптар дээш, адаккы каътче далажышкан, а палубаның соңгу талазынга таңныылдап турган Ринс, корабль бир тырыкыланып, сугже кээп дүшкөн

кижиже дедир ээп келзин дээш, штурвалды долгап эгелээн. Ам бүгү улус сугда кижиге эвес, а Рипичип-тир деп билип каан.

— Бо күскени чоорул ону! — деп, Дриниан хөлзеп алгырган. — Шупту далайжыларга көөрдө, чангыс ол дээш шүүделивис улуг-дур. Бир-ле онза байдал болурга-ла, ооң аңаа хамаарылгалыг апаары чайлаш чок. Мээң-не күзел-соруум болган болза, ону илчирбелеп баглап каар ийик мен, чок, кайы-бир черге эрикке дүжүрүп каар ийик мен, чок, ооң салын чүлүп кааптар ийик мен! Бо бак хей кайыл?!

Дриниан дайынчы күскени ылап-ла көөр хөңнү чок турган деп бодай бердинер халак. Сыр дедир, ол Рипичипке аажок ынак турган, ынчангаш ол дээш корга берген, а кортканындан, орукту машинаның мырыңай мурнундан жеже халып турар бичии уругга хорадаары дег, ажынганы ол. Өске улус ындыг-ла кортпаан — Рипичип тергиин эштир-ле болгай; ынчалза-даа суг адаанда чүү болуп турарын көргөн Лүүси, Эдмунд болгаш Дриниан олар далай чурттакчыларының чыдалары кайы хире узунун сактып артканнар.

Элээн үе эрткенде, корабль бир тырыкыланышкан, бүгү улус сугда борбак кара чүве — Рипичипти көрүп кааннар. Ол хөлзеп алгыргылаан, ынчалза-даа ону кым-даа билип шыдаваан, чүге дээрге суг тырттынып алган бооп-тур.

— Бир эвес ооң аксын дуй шаппас болза, хамык чүвени сөглөп бериптер — дээш, Дриниан корабль кыдыынче дүргөн барып, Рипичипче хендир октапкан, а ону долгандыр турар далайжыларже:

— Шупту туруштарыңарже! Күскени мен канчап-чооп үндүр тыргышкай-ла мен! — деп алгырган.

Кажан Рипичип өрү халбактанып үнүп орда — ындыг-ла кашпагай эвес, чүге дээрге дыка өдүп, аартай берген болган — Дриниан корабль кыдыындан ээкекеш, сымыранган:

— Ыыттава! Чүнү-даа чугаалава!

А өдө берген күске палубаже үнүп келгенде, далай чурттакчылары ону бичии-даа хөлзөтпейн турары билдингир апарган.

— Ол дустуг эвес-тир... — деп, ол сыйтылаан. — Дус чок...

— Чүнү ынчап тур сен? — деп, Дриниан хорадаксап айтырган. — Менче силгиттинмейн көр!

— Мында суг дус чок-тур — деп, күске харыылаан. — Далай суу-даа болза, дустуг эвес.

Ол кайы хире чугула дээрзин, Рипичип бодунуң өпей ырызының бүгү улуска билдингир сөстөрүн ырлап бербээн шаанда, кым-даа билбээн:

... Далайның суу дус чок черден,
Таныш эжим, чөөн чүктү,
Эң-не чөөннээн чөөн чүктү
Эскерип каар, тып аар-дыр сен.

— Ринелф, кочалдан бер! — деп, Дриниан чугаалаан.

Демгизи кочал ап бээрге, капитан ону хендирге баглааш, сугже бадырыпкаш, палубаже үндүр көдүрүпкен. Кочалда суг шил ышкаш кылаңнаан.

— Дээрги мындаагылар — деп, Дриниан Каспианга чугаалаан, — сугну баштай амзап шенээр боор силер деп идегедим.

Хаан кочалды ийи холдап туткаш, аксынче көдүрүп эккеп, бичии пактаан соонда, оон көвүдедир ижипкеш, бажын көдүрүп келген. Ооң карактары чырып, арны өөрүшкүлүг апарган.

— Ийе — деп, ол чугаалаан, — шынап-ла, суг дус чок-тур. Анаа суг. Ону ижипкеш, амы-тынныг артар мен бе, билбес-тир мен, ынчалза-даа өлүмнү шилип ап болур турган болза, ындыгызын шилип алыр ийик мен.

— Ооң-биле чүнү чугаалаар бодадың? — деп, Эдмунд айтырган.

— Ол чырыкка дөмей-дир — деп, Каспиан чугаалаан.

— Ылап-ла — деп, Рипичип чөпшээрешкен. — Суук чырык дег. Ижип болур чырык. Бистиң сорулгавыс мырыңай чоок боор.

Минута хиреде ыржым дүшкен. Оон Лүүси дискектенип олурупкаш, кочалдан пактаан.

— Амданнын — деп, тыныш алгаш, ол чугаалаан. — База ооң... чемгирин. Ам биске чемненген херээ-даа чок боор.

Бүгү улус улаштыр сугну амзап көргөш, үр-ле бытташпааннар — эмин эрттир эки болганы ол. А элээн үе эрткенде, олар база бир чүве эскерип каан: мээң чугаалап турганым дег, олар Рамандунуң ортулуун каапкаш барган соонда, бүгү чүве чырып база чайынналып турган; хүннүң улуу дам барган (чылыдары күштелбээн-даа болза), агаар чырып, далай кылаңнап чыткан. Ам чырык оон-даа чидиг апарган, ынчалза-даа, чеже-даа элдеп болза, ол каракты шоолуг чылчырыктатпаан. Оон туржук олар караан чивецнетпейн хүнче дорт көрүп шыдаар болганнар. Палуба, парус, оларның боттарының арыннары болгаш мага-боттары, канаттар безин шуут-ла чырып турган. А дараазында эртен хүн үнүп келгенде (бо удаада ол анаадазындан беш азы алды катап улуг болган), олар олче үр-ле көрүп, хүнден хар дег ак куштар ужуп чоруп турарын безин көргөннер.

Хүннү бадыр корабльге кым-даа чаңгыс сөс безин этпээн, чүгле кежээ (дүштеки чем чивейн, анаа-ла суг ижип алганнар) Дриниан мынча дээн:

— Чүнү-даа билбейн тур мен! Хат сагышта безин чок, парус халая берген, далай хөөлбек ышкаш дески — а бисти аажок күштүг хат сывыртап олар дег, дүрген эжиндирип олар-дыр бис. Ол кандыг аайлыг чоор?

— Мен база ол дугайында бодап тур мен — деп, Каспиан чугаалаан. — Бис бир-ле күштүг агымче кире берген боор бис.

— Хм... — деп, Эдмунд химиренген. — Бир эвес делегей ылап-ла кыдыглыг болза база бис олче шынап-ла чоокшулап олар болзувусса, ында эки чүү боор.

— Сээң санап турарың-биле — деп, Каспиан айтырган, — бис ол делегей кыдыын дамчыштыр... солуй куттуна берип болур бис бе?

— Ылап-ла ол-дур! — деп, өөрүшкүден адыш часкап, Рипичип алгыра берген. — Мен үргүлчү ынчаар бодап чордум: делегей улуг төгерики стол дег, а хамык океаннарның суу ооң кыдыын дамчыштыр соксаал чок солуй куттунуп турар. Корабль делегей кыдыынче эжиндирип кээрге, бис куду алзы көрүпкеш, ынаар кончуг дүрген агып ыңай боор бис...

— Адаанда бисти, сен бодаарыңга, чүү манап турарыл аа?
— деп, Дриниан айтырган.

— Асланның чурту боор — деп, карактары хып, Рипичип харыылаан. — А чер-делегейниң кандыг-даа адаа, дүвү деп чүве чок бооп база чадавас. Ынчан бүгү арткан назынывыста дүжүп бадып кээр бис. Че харын, таанда-ла, Чер-делегейниң Кыдыынче оода хензиг үеде бакылап көрүптери — ол эвээш бе?

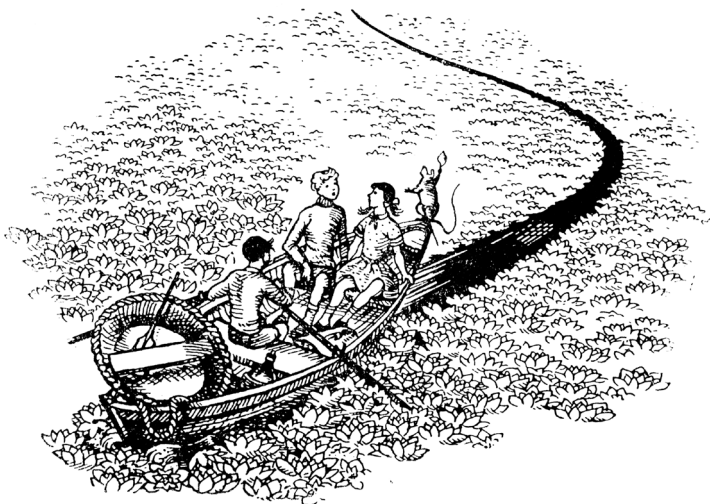
— Дыңна — деп, Юстэс туттунуп шыдавайн барган. — Чүү ындыг хоозун даап бодаашкыннарыл! Чер бөмбүрэээ ылап-ла борбак, ынчалза-даа стол дег эвес, а бөмбүк дег.

— Бистиң делегейивис — деп, Эдмунд бичии эдип-чазап каан. — А бо делегей база ындыг бе?

— Силер үжелээн «борбак бөмбүрзектен келдивис» деп чугааладыңар бе? — деп, Каспиан айтырган. — Чүге мурнунда ынча дивейн чорааныңар ол? Мен бичиимде ындыг делегейлер дугайында тоолдарга дыка ынак турган мен. Шынап-ла, ол делегейлер херек кырында бар деп бодаваан мен, ынчалза-даа ындыг боорун аажок күзеп, аңаа барыксаар турдум. Ол дээш мен чүнү-даа бериштип болур мен... Шынап, чүге силер бистиң делегейивисче кээп турар силер, а бис силерниинче барбас бис? Ах, ынаар чеде берзе! Борбак бөмбүрзекке чурттаары кайы хире солунул! А силер улус буттары өрү кылдыр кылаштап турар черлерге четтиңер бе?

Эдмунд бажын чайган.

— Чок — дээш, ол немеп каан: — борбак чер, бодуң ында чурттап турар болзуңза, бичии-даа солун эвес.

XVI ЧЕР-ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЭҢ КЫДЫЫ

ЧҮГЛЕ РИПИЧИП (ЛҮҮСИ, ЭДМУНД БОЛГАШ Дринианны санаваaska аан) далай чурттакчыларын эскерип каан. Эрес-дидим күске далай хааны чыдазын чайганын көрүп кааш, ында кыжаныышкын азы чөңгээ бар деп санааш, айтырыгны ол-ла черге сонгаарлатпайн тодарадыр деп шиитпирлеп, сугже шымны берген. Ынчалза-даа суг дустуг эвес дээрзин илередип алгаш, ол аажок хөлзей берип, далай чурттакчыларының дугайында утту каапкан болган; ол демгилерни сактып кээриниң мурнунда, Лүүси болгаш Дриниан ону өскээр аппаратка, кымга-даа чугаалавазын дилээннер.

Удаваанда илерээни болза сагыш човаан херээ-даа чок турган бооп-тур, чүге дээрге корабль ам далай дүвүнүң чурттакчы чок кезээниң кыры-биле эжиндирип бар чыткан. Лүүсиден аңгыда, кым-даа суг дүвүнүң улузун оон ыңай көрбээн, а ол безин чүгле чаңгыс катап шала-була көргөн ол-ла. Дараазында эртенни дургу элээн сыык сугга, шыргай суг үнүжүнүң кыры-биле эжиндирип келгеннер. Биче дүште Лүүси аажок хөй өөр балык көрүп каан. Олар шупту бир-ле чүве дайнап, чаңгыс угже

эштип бар чытканнар. «Шуут-ла хойлар дег-дир» деп, Лүүси бодангаш, хенертен өөр балыктан ырак эвесе боду хире назылыг кысчыгашты — холунда шывык туткан томаанныг чааскаан-зыргай уругну — көрүп каан. Лүүси ол болза кадарчы-дыр, а өөр балык — ооң кадарып чоруур коданы-дыр деп шиитпирлээн. Балыктар-даа, кысчыгаш-даа суг кырынга көңгүс чоок чорааннар. Кажан кысчыгаш болгаш ээгий келген Лүүси дужаажып кээрлерге, кадарчы уруг бажын көдүргөш, Лүүсиже удур көре каапкан. Кысчыгаштың арны, дүүнгү далай чурттакчыларныы ышкаш, дошкун эвес болган, ол Лүүсиден кортпаан. Лүүси ооң арнын бүгү назынында сактып алган. Уруг Лүүсиге дыка таарышкан, Лүүси база уругга таарышкан хире. Олар хензиг үе иштинде эп-найыралдыг апарганнар. Олар бо делегейге (өске кандыг-даа делегейге база) ооң соонда ужуражып кээрлер деп бодавайн-дыр мен, ынчалза-даа ужуражып кээрлер болза, аажок-ла өөрүп, эрги эжишкилер ышкаш, куспактажыптарлар боор.

Оон корабль оожум далайга элээн үр чылып чоруп орган. Хүннер болгаш шактар эрткен тудум-на, чырык улам чидиг болгаш чымчак апар чыткан. Кым-даа чем чивээн база удуваан. Олар арагадан кадыг амданныг болгаш анаа сугдан өлзүмээр кылагар сугну далайдан узуп ап, өскелерниң амыркадыы дээш ыт чок ижип чорааннар. Ийи кырган далайжы каракка көзүлдүр-ле аныяксып эгелээн. Бүгү улус өөрүп турган, ынчалза-даа оларның өөрүшкүзү ооң салдарынга алыскаш, соксаал чок чугааланыр өөрүшкү эвес болган. Ырадыр эжиндирген тудум, олар эвээш, артында-ла сымыранчып чугаалажып турганнар. Сөөлгү далайның тайбың байдалы кижилерже база дамчый берген.

— Капитан — деп, Каспиан бир катап Дриниандан айтырган, — мурнувуста чүү чүве көстүп турары ол?

— Дээрги мындаагылар — деп, Дриниан харыылаан, — чер болгаш дээрниң тудушкаан дургаар соңгу чүктен мурнуу чүкче бир-ле ак чүве шөйүлген-дир.

— Мен база ону көрүп тур мен — деп, Каспиан чугаалаан, — ынчалза-даа ол чүү боор деп билип чадап кагдым.

— Бир эвес соок далайга чораан болзувусса — деп, Дриниан чугаалаан, — ол болза доштар-дыр деп шиитпирлээй эртик мен. Ынчалза-даа бо черлерге доштар турбас ужурлуг. Кандыг-чүү-даа болза, далайжыларны эшкииштер артынче олуртуп каары

артык эвес боор. Агым корабльди кончуг дүрген ашпар чыдыр. Мындыг дүрген чорааш, кандыг-бир чүве-биле үскүлежири айыылдыг.

Сүмелешкени ёзугаар кылганнар-даа, оон бурунгаар оожум эжиндирип чорупканнар, а ак чүве ол-ла хевээр тывызык бооп арткан. Бир эвес ол ортулук турган болза, аажок элдеп-тиг ортулук болур, чүге дээрге ол суг кырындан бедивейн турган. Кажан олар шуут чоокшулап келгенде, Дриниан корабльди агымче оң талазы-биле көрүндүр ээпкеш, тывызыксыг шуушкак черни дургаар бичии-даа болза чоруур дээш, мурнуу чүкче эжерин дужааган. Ынчан оларны чөөн чүкче аппарат чыткан агымның калбаа он ийи метрден ашпазын, а ооң солагай болгаш оң талаларында далайның хөөлбек ышкаш оожумун илередип алганнар. Далайжыларның сеткили ханып, Рамандунуң ортулуунче дедир орук агым удур дээрзин бодай каап турганнар. (Ам Лүүси база чүге кадарчы кысчыгаштың корабль соонга ындыг дүрген чиде бергенин билип каан. Ол уруг агымдан дашкаар турган, оон башка ол чөөн чүкче корабль ышкаш дүрген шимчеп бар чыткай-ла.)

А тывызык ак чүве билдинмес бооп артпышаан. Хеме дүжүргеш, бурунгаар чорудуптар ужурга таварышканнар. Корабль кырынга турган улус хемениң ак делгем девискээрже белени-биле кире бергенин эскерген, а оон оожум суг кырынга элдепсинген үннер тода дыңналган, ооң соонда ыржым дүшкен. Ринелфтиң хеме бажынга туруп алгаш, сугнуң тереңин хемчээп турары көзүлген; а хеме ээп кел чыдырда, ооң ишти база агара бергенин корабльден эскерип кааннар. Бүгү улус медээлер дыңнаары-биле корабль кыдыыга бөлдүнчүп келген.

— Ол лилиялар-дыр, дээрги мындаагылар! — деп, хемеден Ринелф алгырган.

— Чүже? — деп, Каспиан катап айтырган.

— Суг лилиялары — деп, Ринелф чугаалаан. — Хөөлбекте болза коңга чечектер аан.

— Көрүнер! — деп, хеме бажында олурган Лүүси дыңзыдыр чугаалааш, куспак долу калбак бүрүлери ак чечектерни көдүрүшкен.

— А ында кайы хире терең-дир? — деп, Дриниан айтырган.

— Капитан, чеже-даа элдеп болза — деп, Ринелф харыылаан, — биеэги хевээр аажок терең-дир.

— Мен бодаарымга, хөөлбек коңгалары эвес-тир — деп, Юстэс чугаалаан.

Ооңуу шын бооп чадавас, ынчалза-даа чечектер коңга чечектерге дөмей болган. Кажан сүмелешкен соонда, корабльди катап база агым-биле Лилиялыг Хөл азы Мөңгүннелчек Далай кежир (ол ийи аттан картага сөөлгүзү арткан) башкарып чорудуптарга, эжиндиришкинниң эң-не кайгамчык кезээ эгелээн. Корабльдин артында далайдан чүгле чинге көк кожаа артып калган. Бүгү таладан оларны хар дег ак, алдынналып көстүр чечектер долганып келген, чүгле корабльдин мырыңай соондан кара-ногаан шил ышкаш кылаңнаан арыг суг орукчугажы көстүп арткан. Полюста келгениң дег кылдыр-даа сагындырып кээр-ле; бир эвес бүгү улустуң карааның көөрү экижий берген турбаан болза, олар хар дег ак чечектерден чайынны ууп шыдавайн баарлар ийик, ылаңгыя аажок улуг хүн көдүрлүп кээр эртенги өйдө. Шак ол ак өндөн кежээлер безин анаадазындан чырык апарган. Чечектер төнчү чок дег хөй. Оларның чыды кайгамчык чаагай болган, Лүүси ол чытты тодарадып шыдаваан — чаагай боорда, баш төөрөтпес сериинзиш дээр сергек чыт — сагыш-сеткилдин ханызынче кирип турар, дагже үнө халыксааң кээр азы чаан-биле күжүң шенексээң кээр хире кылдыр сергедиптер чыт. Лүүси болгаш Каспиан бот-боттарынга: «Чок, оон ыңай шыдавас-тыр мен!.. Ох, чүгле ол читпээн болза!» — дижип турган.

Дриниан сугнуң тереңин хемчээр херекселди дүжүр октап-ла турган, ынчалза-даа чүгле элээн каш хонгаш, ындыг-ла терең эвес апарган. Оон суг дүрген сыыгап эгелээш, адак соонда олар агымдан үнүп, оожум эшпишаан, оваарымчалыг бурунгаар шимчээр ужурга таварышкан. А база элээн каш хонганда, олар корабль чөөн чүкче эжиндирип шыдавас дээрзин билип кааннар. Чүгле Дринианның дуржулгазы болгаш мергежилиниң ачызында олар сыык черге кадалып калбааннар.

— Хемени дүжүрүңер! — деп, Каспиан алгырган. — Далайжыларның шуптузун чыыптыңар!

— Ол чүнү канчаары ол? — деп, Юстэс Эдмундуга сымыранган. — Ооң караа элдептиг кылаңайнып тур!

— Бодаарымга, бис база шак-ла ынчаар көстүп тур боор бис — деп, Эдмунд чугаалаан.

Олар палубаның соңгу талазында турган Каспианче көдүрлүп үнүп келгеннер, а удавайн далайжылар база шупту, хаанының чугаазын дыңнаар дээш, чыгып келгеннер.

— Эш-өөр — деп, Каспиан оларга чугаалаан, — бис со-
рулгавыс чедип алган-дыр бис. Чеди ноянны тып алдывыс, а
Рипичип дайынчы дедир ээлбес бооп даңгыраглаан болганда, Ра-
мандунуң ортулуунга чеде бергеш, хуулгаазынның күжүн чиди-
рипкенинден Ревелиан, Аргоз болгаш Мавроморн нояннарын
оттуп келгенин көрүп каар силер. Дриниан ноян, сеңээ Өлүмнүг
Суг Ортулуунче канчап-даа кире дүшпейн, Нарнияже болдунар
шаа-биле дүрген ээп чанарын дужаап тур мен. Кады эжиндирип
чораан эштеримге азаан бүгү чүвемни төлөп бээрин Трамга чу-
гаала. Олар шаңналга төлөптиг болган-дыр. Бир эвес мен ээп
келбезимзе, мээң күзел-соруум мындыг: Трам эргелекчи, Корне-
лиус башкы, Мөөгүжей морзук болгаш Дриниан ноян олар бүгү-
ниитиниң чөпшээрежилгези-биле чаа хаандан соңгуп алзыннар.

— Дээрги мындаагылар — деп, Дриниан ону үзе кирген,
— дүжүлгеден ойталап турарыңар ол бе?

— Мен Рипичип-биле кады Чер-делегейниң эң Кыдыын-
че чоруптайн дээш — деп, Каспиан харыылаан.

Далайжылар аразынга оожум химириг тарай берген.

— Бис хемелиг эжиндирип чоруптар бис — деп, хаан
уламчылаан.— Бо черлерге ооң силерге херээ чок, а Рамандунуң
ортулуунга чаа хемеден кылып алыр силер... Че, а ам...

— Каспиан — деп, Эдмунд хенертен шыңгырап чугаалаан,
— ынчап болбас ужурлуг сен.

— Мээң бодап турарым-биле база — деп, Рипичип чугаа-
лаан, — дээрги мындаагылар ынчаар кылбас ужурлуг.

— Мээң бодалым база ындыг — деп, Дриниан оларны деткээн.

— Силерниң бодалыңар ындыг де — деп, Каспиан доңгун
айтыргаш, хенертен бодунуң акызы Мираз-биле дөмейлежи берген.

— Өршээп-ле көрүнер, дээрги мындаагылар — деп, Ри-
нелф палубадан чугаалаан, — ындыг-даа болза чугаалаайн, да-
лайжыларның кайы-бирээзи ынчанган болза, ону ырбаашкын
деп адаар ийик.

— Сен бо чүнү чулчуруп турарың ол, Ринелф! — деп,
Каспиан алгырган.

— Чок, дээрги мындаагылар, ооңуу шын-дыр — деп, Дри-
ниан эжин деткээн.

— Асланның Чели-биле даңгыраглап тур мен! —
деп, Каспиан изигленген. — Силер мээң башкыларым эвес, а
албатыларым-дыр силер!

— Мен сээң албатың эвес мен — деп, Эдмунд чугаалаан, — ынчалза-даа мен база-ла сени ынаар эжиндирип болбас дээр мен.

— Болбас че? — деп, Каспиан айтырган. — Чүге?

— Бир эвес чөпшээрээр болзуңарза, дээрги мындаагылар, бис «хоржок» дээр деп тур бис — деп, Рипичип харыылааш, аажок чавыс мөгөйип каан. — Силер, Нарнияның хааны, бир эвес бүгү улус-биле кады эглип келбес болзуңарза, боттарыңарның албаты чонуңарның, ылаңгыя Трам ноянның бүзүрелин чидирип алыр силер. Анаа хуу кижиге ышкаш, ужуралдар-биле бодуңарны хөгледир эргенер чок. Угаан-сарыыл чүү деп турарын дыңнанас болзуңарза, бистиң кижиге бүрүзү бодунуң хаанынга шынчызын бадыткап, чепсэңерни хураап, силерни хүлээш, угаан киргидеңерге чедир, хаагылың чеге тудар бис.

— Шын-дыр — деп, Эдмунд чугаалаан. — Одиссей далай кыстарыңга хандыкшың бээрге, ону база ынчанган болгай.

Каспианның холу хылыш тудазыңче салдыңган, а ынчан мерген угаанның Лүүси:

— Сен Рамандунуң уруунга эеп кээрин аазадың чоп — дээн.

Каспиан үр ыттавайң туруп-туруп, адак соонда мынча дээн:

— Че, ам канчаар... — Ол ам-даа элээн ыттавайң тургаш, оон далайжыларже алгырган: — силерниң-биле болзун! Эжиндиришкин төнгөн, эеп чанар болган-дыр бис. Хемени көдүрүңер!

— Өршээп көрүңер, дээрги мындаагылар — деп, Рипичип эскерген, — эеп чанар бис, чүгле шупту эвес. Бодумга хамаарыштыр чугаалаан-на болгай мен...

— Ыттава! — деп, Каспиан чыжырады-ла берген. — Мен өөредиг алдым, ынчалза-даа мени ооң кадында кыжырыбырын күзевейң тур мен! Бо күскени доктаадыңар!

— Дээрги мындаагылар — деп, Рипичип чугаалаан, — Нарнияның чугаа билир дириг амытаннарының шуптузунга чөптүг болур деп даңгырак берген болгай силер.

— Шын болгай — деп, Каспиан харыылаан. — Чугаа билерлерге, ынчалза-даа аксын хагбайң шуугаарларга эвес!

Ынча дээш, Каспиан чаданы куду халып баткаш, эжиин хак кылгаш, өрээлинче чашты берген.

Ынчалза-даа элээн үе эрткенде, улус олче кирип кээрге, ону таныыры берге болган: арны ак тос, караа чаштыг.

— Эпчок-ла чүве болду — деп, Каспиан чугаалаан. — Силерниң мурнуңарга буруум улуг-дур. Мээң-биле Аслан чугаалашты.

Чок, ол маңаа келбеди, өрээлге сыңмас-даа ийик. Дуу алдын баш дирлип келгеш, мээң-биле чугаалашты... Коргунчуг-ла болду... ылаңгыя карактары. Чок, Ол хорадавады... чүгле эгезинде шыңгырады. Ындыг-даа болза, ол дөмей-ле эки эвес болду. Аслан мынча диди... Ол меңээ эң-не таарымча чок чүве чугаалады. Силер дөртөлээ — Рип, Эдмунд, Лүүси болгаш Юстэс — оон ыңай эжиндирер ужурлуг силер, а мен — ээп чанар ужурлуг мен. Чүгле мен. Артында ам дораан. Чүге ындыгыл?

— Эргим Каспиан — деп, Лүүси чугаалаан, — бистин эрте-даа бол, орай-даа бол, боттарывыстың делегейивисче чанар ужурлуувусту билир турган-на болгай сен.

— Ийе — дээш, Каспиан ишкирнип ыглай каапкан. — Ынчалза-даа ол... хөлүн эрттир эрте болду.

— Рамандуже ээп кээриңге, сеңээ чиик апаар — деп, Лүүси чугаалаан.

Сөөлзүреди Каспиан бичии оожургай берген, ынчалза-даа чарлыры берге-ле болган, ону мен тодарадып биживээйн. Хүндүс, ийи шак үезинде, аьш-чем болгаш суглуг (улус шупту ооң херээ чок деп бодап турза-даа) хеме, Рипичиптин хемежи-гежин база ап алгаш, калбак чечектиг хевисти чара дилбишаан, чөөн чүкче эжиндирип чорупкан.

Корабльге шупту туктарны көдүрүп, бүгү камгалал-дозугларны азыпканнар. Чечектерге бүзээлеткен хемеден корабль таарымчалыг, бажың ышкаш улуг кылдыр сагындырган. Хемеге эжиндирип чораан улус ооң оожум эгтеш, эшкииштер күжү-биле дедир, барыын чүкче, аяар шимчеп чорупканын көрүп кааннар. Лүүси ыглай каапкан-даа болза, мунгаралы, манап болуру дег, күштүг болбаан. Мөңгүнелчек Далайның чаагай чыды, чааскаан-зырал боду безин ону хөлүн эрттир өөртүп турган.

Хемедэ кым-даа чемненмейн база удувайн чораан. Эшкииштер эшкен херээ чок болган, агым боду-ла оларны чөөн чүкче аппарат чыткан. Олар дүннү өттүр, дараазында хүннү бадыр эжиндирип келгеннер, а кажан база бир аажок чайынныг, олче караңгы көстүк өттүр безин көрүп шыдаттынмас даң хаяалап эгелээрге, олар кайгамчык чүүл көрүп кааннар. Мурнунга, хеме болгаш дээр аразынга, ногаанзымаар-куу чырыткылаңнаан хана көстүп келген. Оон хүн үнүп кээрге, хана челээштелчек апарган; ынчан ол болза, шуралгак кыдыында дег, чаңгыс-ла ол черни дамчыштыр соксаал чок эртип турар бедик чалгыг-дыр деп олар

билип кааннар. Чалгыгның бедии он метр хире бар, агым хемени олче ашпар чыткан.

Бистиң маадырларывыс корга берген боор деп бодаан боор силер, ынчалза-даа ындыг чүве болбаан, оларның орнунга турган өске кым-даа болза кортпас ийик. Херектиң ужуру оларның чүгле чалгыг ындында эвес, а хүннүң бодунуң артында көрүп каан чүвезинде болган. Бир эвес оларның карактарын Сөөлгү далай суу дадыктырып кагбаан болза, олар хүнче кезе көрүп шыдавас ийик, а ам көргөш, ынаар, ооң артында, аажок бедик, баштары дээрге үскөш, чидип турар дагларны тода ылгап көрүп турганнар. Шынап, оон оларның кайызы-даа ол дээрни, ооң кандызын сактып шыдаваан, даглар бистиң делегейни эвес турган боор, чүге дээрге бистиң даавыс олардан дөрт, чок, чээрби катап безин бичии, хар болгаш дош-биле шыптырган болгай. А бо даглар, канчаар-даа өрү көөрүңге, чылыг ногаан эзим-биле дуй үнген, ону өттүр кылаңналчак шуралгактар оруун ажыдып ап турган.

Хенертен чөөн чүктен хат хадып келгөш, чалгыгның бажын хоора шаапкаш, хеме мурнунда дески черже чаштанчыларны тарадыр чажышкан. Хат хензиг үеде хадаан-даа болза, уругларның бүгү назынында сактып алганы чаагай чытты болгаш хөгжүмнү эккелгөш барган. Эдмунд болгаш Юстэс ол дугайында кажан-даа чугаалап көрбээннер, а Лүүси чүгле:

— Чүрээм чарлы бер часкан — деп шыдаан.

— Таанда-ла — деп, айтырган мен, — хөгжүм ындыг муңгаргай болду бе?

— Ой, көңгүс ындыг эвес — деп, Лүүси меңээ харыылаан чүве.

Чер-делегей Кыдыының ындында Асланның чуртун көрүп турарынга кым-даа чигзинмээн.

Ынчан хеме хенертен сыык черге дазырткайндыр кадалы берген. Ийе, ында аңаа безин хөлүн эрттир сыык болганы ол.

— Оон ыңай — деп, Рипичип чугаалаан, — мен чааскаан эжиндирип чоруптар мен.

Эш-өөрү күскеге оон ойталаарын сүмелеп шеневээннер-даа — ол бүгү шагда-ла баш бурунгаар шиитпирлеттинген азы мурнунда-ла болуп турган-даа ышкаш сагындырган. Олар хензигийне хемежигешти сугже салырынга дузалашканнар. Оон Рипичип селемезин ужулгаш («Ол ам херекчок» — деп, күске

чугаалаан), ону ыңай, ак чечектер шыржайынче, октапкан. Селеме элезинче кадалгаш, суг кырынга кожайып артып калган. Рипичип өңүктери-биле байырлажып тура, оларны бодааш, муңгаргай кылдыр көстүрүн оралдашкан, ынчалза-даа шыдавайн барган — херек кырында ол аас-кежиктиинден анаа-ла сириңейнип турган. Лүүси шагдан бээр күзеп келген чүвезин баштайгы болгаш сөөлгү катап кылып диттиккен: күскени холунга ап алгаш, суйбап каан. Оон Рипичип хемежигешче дүрген солуй олурупкаш, даванчыгаштары-биле эшкиишти тудуп алган соонда, агым ону алгаш барган. Хар дег ак лилиялар аразынга хеме карарып көзүлген. Чалгыгның дески ногаан ийинде чечектер чок турган. Хемежигеш дүргедеп бар-ла чыткан; адак соонда ол чалгыг кырынче чииги-биле ужугуп үнгеш, аңаа хензиг үеде доктаай дүшкеш, чиде берген. Оон бээр Рипичипти кым-даа көрбөөн. Ынчалза-даа ол Асланның чуртунче дириг-менди киргеш, ында амдыгаа чедир эки-чаагай чурттап чоруур дээрзинге бүзүрээр мен.

Хүн бедидир көдүрлүп келген, делегейниң ындыы талазында даглар чоорту көзүлбейн барган. Суг биеэги хевээр хана бооп турган, ынчалза-даа ооң ындында дээр көгерип келген.

Уруглар хемеден дүшкеш, ханаже эвес, а мурнуу чүкче (хана оларның солагай талазынга турган) суг сүзүп чорупканнар. Олар чүге ынаар бар чыдарын боттары-даа билбээннер, ол дээрге анаа-ла оларның салым-чолу болган. Эжиндириишкин үезинде олар аажок улгатканнар, ынчалза-даа ам боттарын катап база чаш уруглар дег кылдыр медресеп миннип, ак чечектерни тарадыр итпишаан, сыык суг сүзүп маңнажыпканнар. Суг чылыг болган база базым санында-ла сыыгап орган — адак соонда олар элезинче, а оон сигенче үне халчып келгеннер — оларның чиге мурнунга чавыс чымчак сиген үнген улуг шык чаттылып чыткан. Шак ол шык далай-биле барык чаңгыс деңгелде чыдып, бүгү талаже чаңгыс-даа тейжигеш чок шөйүлген болган.

Кажан сен ыяш чок дески черге турунда, дээр ырак бурунгаар чер-биле тутчуп турар ышкаш сагындырар. Ындыг-даа болза, ырадыр чораан тудум, ол дээрге каракка көстүр меге чүүл эвес-тир деп улам-на бүзүрөп, удавайн шынзыга бергеннер. Оларның мурнунда, мырыңай чоокта дээр бо турган — шилге дөмей кадыг чидиг ак-көк хана.

Ынчаарга уруглар биле дээрниң үндезининиң аразында ногаан сигенде бир-ле карак аажок чылчырыктаар хар дег ак

чүве чыткан, ынчангаш ам оларның карактары хүнче көрүп турар апарганда безин, олар баштай карактарын чивеңнедип эгелээннер. Уруглар чоокшулап келгеш, ол болза хураган-дыр деп көрүп кааннар.

— Барып чемненип алыңар — деп, ол чымчак болгаш өткүт чугаалаан.

Чүгле ынчан олар сигенде балык быжырып турар өжер четкен одаг көрүп кааннар. Уруглар олуруп алгаш, үр үе дургунда бир-ле дугаар аштаанын билип, чемнени бергеннер. Ындыг амданныг балыкты олар мурнунда кажан-даа чип көрбээннер.

— Хураган, чугаалап көрүңерем — деп, Лүүси айтырган, — бис моон Асланның чуртунче чеде берип шыдаар бис бе?

— Чок — деп, хураган харыылаан. — Силер Асланның чуртунче боттарыңарның делегейиңерден чеде бээр силер.

— Канчап? — деп, Эдмунд элдепсинген. — Бистиинден ынаар чеде берип болур бе?

— Мээң чуртумче делегейлерниң шуптузундан чеде берип болур — деп, хураган чугаалаан. Чугааланып турда-ла, ооң хар дег ак дүгү алдын чалбыыш-биле кыва берген. Ол дүргени аажок улгадып эгелээн — оон уругларның мурнунда чели чайынналып, Аслан боду бо турган.

— Ах, Аслан — деп, Лүүси чугаалаан, — Сээң чуртунче бистиң делегейден канчап чеде бээрил?

— Мен силерни аңаа бүгү назыныңарда өөредир мен — деп, Арзылаң харыылаан. — Оруктун узун азы кыска болурун ам чугаалавас мен, чүгле ооң хем кежерин билип алыңар. Ынчалза-даа кортпанар, көвүрүглер тудуп билир болгай мен. А ам барыңар. Мен дээрде эжикти ажиткаш, силерни боттарыңарның делегейиңерже үндүрүптер мен.

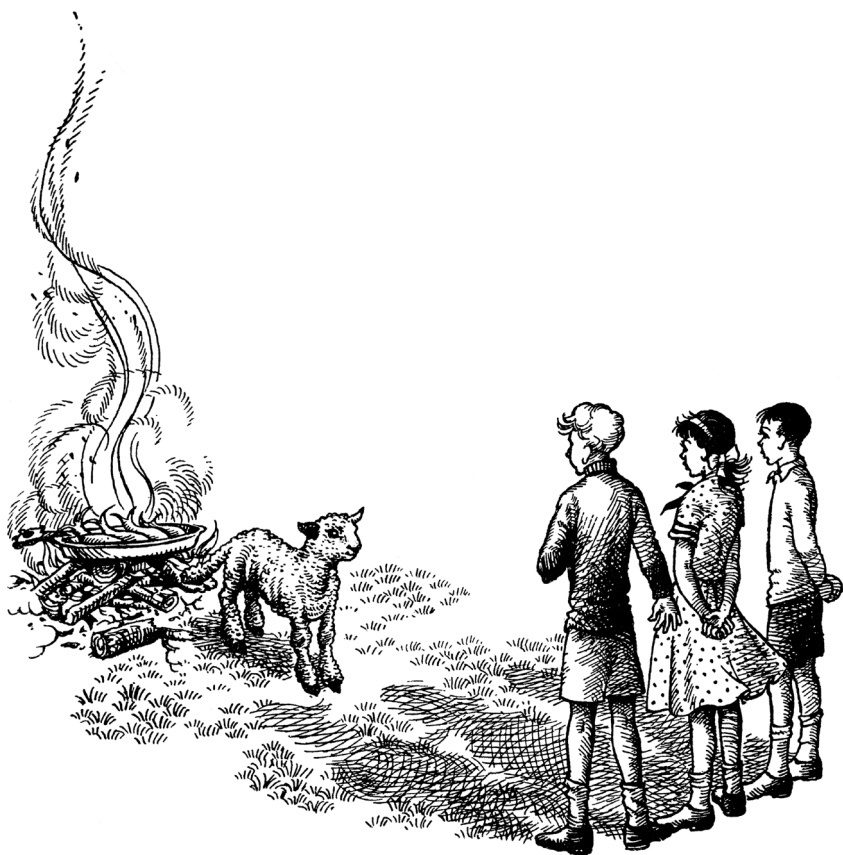
— Аслан — деп, Лүүси айтырган, — чоруй баарывыс мурнунда, биске чугаалап көрөм, Нарнияже кажан ээп кээр бис?

— Мээң эргим Лүүсим — деп, Арзылаң эрге-чассыг чугаалаан, — сен-даа, сээң акың-даа оон ыңай ынаар ээп келбес силер.

— Ой, Аслан! — деп, Лүүси болгаш Эдмунд алгыржы каапканнар.

— Өскениңер аажок-тур, уруглар — деп, Аслан чугаалаан. — Ам-на боттарыңарның делегейиңерже кирер ужурлуг-дур силер.

— Чүвениң ужуру Нарнияда эвес — деп, Лүүси ишкирнип ыглай каапкан. — А Сенде. Аңаа Сен турбас сен. Бис Сен чокка канчап чурттап шыдаар бис?

— Ол чүү дээриң ол, эргимим! — деп, Аслан харыылаан.
— Мен сээң делегейиңге-даа турар мен.

— Сен бистиинге база кээп каап турар сен бе? — деп, Эдмунд айтырган.

— Ынчанмайн канчаар — деп, Аслан харыылаан. — Чүгле ында өскээр ададып турар мен. Мени өске ат-биле база танып өөренип алыңар. Ол дээш Нарнияга барып турган болгай силер. Мени маңаа танып билип алганыңар соонда, силерге Мени аңаа танып көрүп каары белең болур.

— А Юстэс база бээр ээп келбес бе? — деп, Лүүси айтырган.

— Кызым — деп, Аслан чугаалаан, — сээң ону билген херээң бар бе? Ам барыңар че. Эжикти ажыдып берейн.

Ак-көк ханага тиг тыптып келген соонда, олче аажок чидиг чырык аттыга берип, алдын чел Эдмунд, Лүүси болгаш Юстэске дээй каапкан — оон олар Англияда, Альберта даай-авазы сугда катап чедип келген турганнар.

Хөй эвес чүүл немеп каайн: бирээде, Каспиан болгаш ооң далайжылары Сылдыс ортулуунга менди-чаагай эжиндирип чедип келгеш, нояннарның уйгузундан оттуп келгенин көрүп кааннар. Каспиан Рамандунуң уруун кадай кылып алгаш, ону Нарнияже апарган, ол ам өндүр-улуг кадын база өндүр-улуг хааннарның авазы, кырган-авазы болу берген. Ийиде (ам бистиң делегейде), Юстэстиң эки талаже өскерли бергенин база ооң «шуут-ла таныттынмас апарганын» бүгү улус хүлээп көргөн. Чүгле Альберта даай-авазы Юстэзи онзагай чүве чок чалгааран-чыг оол апарган деп, а аңаа буруулуглар бо-ла Эдмунд болгаш Лүүси болбайн канчаар деп санап артып калган.

ДОПЧУЗУ

- I УДУУР ӨРЭЭЛДЕ ЧУРУК / 5
- II КОРАБЛЬ КЫРЫНГА / 16
- III ОЗАЛААШ ОРТУЛУКТАР / 28
- IV КАСПИАН ОРТУЛУККА ЧҮНҮ КЫЛЫП
ТУРГАНЫЛ / 38
- V ШУУРГАН БОЛГАШ ООҢ УРЖУКТАРЫ / 49
- VI ЮСТЭСТИҢ УЖУРАЛДАРЫ / 60
- VII ЮСТЭСТИҢ УЖУРАЛДАРЫ КАНЧААР
ТӨНГЕНИЛ / 71
- VIII ИЙИ КАТАП ӨЛҮМДЕН ХЫЛ КЫРЫНГА /80
- IX ҮННЕРЛИГ ОРТУЛУК / 91
- X ХУУЛГААЗЫН НОМ / 100
- XI ШУРААРБАЙЛАРНЫҢ ААС-КЕЖИИН
ТЫП АЛГАНЫ / 109
- XII КАРАҢГЫ ОРТУЛУК / 119
- XIII ҮШ УДУП ЧЫДАР НОЯН / 128
- XIV ЧЕР-ДЕЛЕГЕЙНИҢ КЫДЫЫ ЭГЕЛЕП
ТУРАР ЧЕРДЕ / 137
- XV СӨӨЛГҮ ДАЛАЙНЫҢ КАЙГАМЧЫК
ЧҮҮЛДЕРИ / 146
- XVI ЧЕР-ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЭҢ КЫДЫЫ / 155

